

Helsinška povelja

Glasil
Helsinškog
odbora za
ljudska prava
u Srbiji

broj 131-132 • septembar - oktobar 2009 • godina XIV

Ruska vizija bezbednosti i Srbija

- Oprezno i odmereno
- Vatrogasac za Balkan

Kratka diplomatska istorija

- Srbija 1878-1918

Bosna i Hercegovina – Regionalni izazov

Potiskivanje antifašizma

20 godina od pada Berlinskog zida

- Srbija pod Berlinskim zidom
- Ubrzanje svijeta

PIŠE: SONJA BISERKO

Srbija pod Berlinskim zidom

Dve decenije od pada Berlinskog zida (1989) su svakako relevantan period za promišljanje trendova i procesa koji su još uvek u toku. U opštem metežu raspad Jugoslavije bio je opasan indikator teškoća u uspostavljanju novog poretka. Nakon ratova, zločina, genocida i masovnog proterivanja na prostoru bivše Jugoslavije, suđenja u Hagu i pred nacionalnim sudovima koja su sledila, došlo je vreme da se Srbija ozbiljno pozabavi i uzrocima i kontekstom koji je to sve omogućio ili generisao. Međunarodna zajednica, kao i nacionalni i međunarodni sudovi izbegavali su da se bave interpretacijom sukoba i analizom konteksta bez čega nema ni pravog prevladavanja prošlosti, niti rešenja suštinskih pitanja Zapadnog Balkana, pre svega statusa Bosne. Danas je očigledno da Bosna ne može „preživeti“ tako što će se graditi na priznavanju rezultata rata. Dejtonski sporazum mora uvažiti i druge kriterije, uključujući i moralne, kako bi Bosna postala funkcionalna država.

Metaforički rečeno, Srbija je podigla svoj zid pre pada Berlinskog, i jedina je od svih socijalističkih zemalja imala i ratnu agendu. Zbog toga nije bio moguć miran raspad federacije, poput sovjetske i čehoslovačke. Srbija je još sedamdesetih godina prošlog počela pripreme za Titovo nasleđe. Cilj Srbije bio je recentralizacija Jugoslavije koja je ustavom iz 1974, dobila elemente konfederalizma. Taj okvir nudio je pretpostavke za očuvanje jugoslovenskog državnog okvira pod uslovom da se udovolji demokratskim zahtevima svih republika.

Srbija je dočekala pad Berlinskog zida sa nerazumevanjem. Ona je podržala puč protiv Mihaila Gorbacova (1991), jer je smatrala da on slabi Rusiju kao svetsku silu. Deo srpske elite okupljen oko srpskog

nacionalnog projekta očekivao je od Rusije da stane na njenu stranu i omogući realizaciju njenih aspiracija u odnosu na Jugoslaviju. Raspadom SSSR, Rusija je izgubila potencijal da odigra značajniju ulogu u rešavanju jugoslovenske krize, ma da je imala svoje mesto u Kontakt grupi.

Raspad SSSR bacio je senku na zbivanja u Jugoslaviji, što je Slobodanu Miloševiću omogućilo da relativno brzo ostavri svoje ciljeve. Nije uspeo da dobije Jugoslaviju, ali je veoma brzo, uz pomoc JNA, markirao granice Velike Srbije. Pohod Miloševića na Jugoslaviju nije završen njegovim uklanjanjem. Taj proces, drugim sredstvima, nastavljen je do sada, doduše, u znatno promenjenim međunarodnim okolnostima. Međutim, tako dugo rešavanje jugoslovenske krize je i svojevrsno ogledalo međunarodne zajednice, pre svega EU, i njenog nesnalaženja u novim okolnostima.

Kosovska nezavisnost je poslednja faza raspada Jugoslavije. To najzad otvara perspektivu stabilizacije i napretka, ukoliko region, pre svega Srbija prihvati realnost. Podsećanja radi, Haška konferencija 1991. godine ponudila je najprihvatljivija rešenja za Jugoslaviju u to vreme. Međutim, Srbija je to odbila, a EU je propustila priliku da stane iza svog rešenja. Sada, dve decenije kasnije, EU se naknadno vratila na svoju prvobitnu ponudu. Najveća vrednost je svakako, prihvatanje avnojevskih granica. Bez toga, prekranjanju ne bi bilo kraja.

Osim što je neophodno staviti tačku na državna pitanja, važno je razumeti i zašto je Jugoslavija završila u krvoproliću. Do sada su napisane brojne knjige, mnoge će tek biti napisane. Budućnost regiona će u velikoj meri zavisiti i od razumevanja dva fenomena: Jugoslavije i komunizma. U procesu nastajanja novih

država na Balkanu oba su marginalizovana i negirana. Sve nacionalne elite negiraju, ili ignorišu taj deo zajedničkog istorijskog nasleđa. U Srbiji je poništeno antifašističko nasleđe što je bivšu Jugoslaviju, koja je imala autentični antifašistički pokret, izdvajalo o drugih evropskih zemalja. Odricanje od tog nasleđa nije iznedrilo nove liberalne ideje, već je čitav prostor, posebno Srbiju, vratilo na regresivne ideje koje su dominirale pre i za vreme Drugog svetskog rata.

Jugoslovenska opozicija nije bila demokratska, već nacionalistička i antikoministička. Ona je sa antikomunizmom kao štitom, dezavusiala pluralni potencijal koji je postojao u jugoslovenskom društvu. To se posebno odnosi na Srbiju gde je i sada dominantna praksisovska i opozicija iz 1968, koja je u suštini, bila dogmatska i boljševička. I, naravno, nacionalistička. Srbija se još nije odmakla od te matrice.

Erik Hobsbaum je nedavno rekao da "posebno teška budućnost stoji pred zemljama jugoistočne Evrope, jer je Balkan endemski opterećen nasleđem ratova, korupcijom i kriminalom". U sadašnjoj međunarodnoj konstelaciji globalne krize koja je posebno pogodila zemlje koje su van glavnih tokova globalizacije teško je predvideti kako će se stvari razvijati na Balkanu. Harold Džejs je još 2001, tačno tvrdio da brzina promena u svetu s opštom nesigurnošću i neizvesnošću koje ih prate pogoduje jačanju konzervativizma, ekstremnoj promociji interesa pojedinih nacija ili država, te odsustvu novih, racionalno zasnovanih vizija društvenoga razvoja i budućnosti čovečanstva. To sve pogoduje ionako duboko usađenom antizapadnom stavu u mnogim društvima na Balkanu, bez obzira što su već na pragu EU.

Kada je reč o Srbiji treba napomenuti da su na delu dva paralelna toka: konsolidacija Srbije uz podršku EU i SAD i opstajanje na državnom projektu. Globalna kriza je ogolila činjenicu da je Srbija bankrotirala, kao i to da bez podrške EU i međunarodnih institucija nema oporavka. To je svakako pozitivno saznanje. S druge strane, državna strategija koja obuhvata najširi krug srpske elite, ni nakon završenog procesa raspada Jugoslavije nije odustala od ujedinjenja svih Srba u jednu državu. Dobrica Ćosić je svojevremeno govorio da su Srbi primorani da pronađu državno-političku formu rešenja svog nacionalnog pitanja. On je već devedesetih govorio da to treba da bude federacija srpskih zemalja. Ta strategija se, naravno, najpre reflektuje u Bosni kroz radikalizaciju Milorada Dodika.

Uloga EU u balkanskoj dinamici bila je od fundamentalne važnosti, kako sada, tako i u proteklih 20 godina. Zajedno sa SAD, EU je igrala važnu ulogu u rešavanju jugoslovenskog konflikta od početka devedesetih, ali i u tranzicionom procesu svih novonastalih država. Kada je reč o toj tranziciji treba istaći da se ona odvijala na dva nivoa: nastanak i konsolidacija novih država i sam proces tranzicije. Dominantan je proces regionalnog povezivanja u sklopu integracije u EU, ali i proces izgradnje nacije i države koji još nije završen.

Prvi - *the nation-building* - bio je usporen i opstruiran ratom, a sada je još uvek odložen u Srbiji, Bosni i na Kosovu, zbog odbijanja Srbije da prihvati realnost u regionu. Nažalost, srpski radikalni nacionalizam je još uvek na delu, bez obzira na sve posledice rata, čak i posle gotovo 20 godina angažmana EU i SAD na stabilizaciji regiona. Osim što opstaje na teritorijalnim aspiracijama, sprečava i stvaranje moderne srpske države.

Srpski nacionalisti su u velikoj meri i uspeli: nametnuli su etnički princip kao isključivi kriterijum za rešavanje svih teritorijalnih sporova. Ne samo da su ratom zaokružili srpske teritorije, nego su ih i etnički konsolidovali i samo čekaju bolju priliku za ujedinjenje. U toku dve decenije, u senci ratova u Hrvatskoj, Bosni i na Kosovu, ostvarili su i etničku konsolidaciju same Srbije. Desni nacionalistički radikalizam koji u Srbiji ne jenjava, ksenofobija i mržnja prema drugom (uključujući i manjine), sveli su manjine na minimum sa tendencijom da se i dalje smanji njihov procenat. Nakon gotovo ostvarenih ciljeva za srpsku elitu je neprihvatljivo da odustane od jedinstvene istorijske prilike da naopkon „oslobodi Bosnu“ i zaokruži srpski etnički prostor makar, kako stvari stoje, i po cenu raspada same Srbije. Nemački istoričar Holm Zundhausen je u svojoj značajnoj knjizi "Istorija Srbije od 19. do 21. veka" lucidno zaključio da bi se: "Istorija Srbije odvijala drugačije da su njene elite bile zainteresovane za uređenje države i društva, a ne za teritorijalnu ekspanziju. Ona je mogla da bude visoko razvijena zemlja, ali to je žrtvovano u ime velike ideje, koja je devedesetih Srbiju unazadila za sto godina."

Ovakav odnos srpske elite prema granicama održava tenzije u regionu, sprečava njegovu integraciju, što je inače, i jedan od osnovnih kriterija EU za integraciju regiona. EU i SAD su u poslednjih nekoliko meseci vidljivo angažovane na zatvaranju srpskog pitanja, a time i balkanskog. U toku su pregovori oko budućnosti Bosne, a paralelno sa tim, EULEX se širi na teritoriju celog Kosova. Srbija je "nagrađena" otvaranjem perspektive za EU i NATO, što nailazi na ozbiljne opstrukcije u elitama.

Zločini, genocid i masovno proterivanje, kao i otvoreno pitanje granica doveli su do dubokih promena u svim društvima na teritoriji bivše Jugoslavije, posebno u Bosni.

Dezintegraciju regiona je pratila obnova autoritarnosti, nacionalizam i preraspodela resursa kroz proces privatizacije. Istovremeno je nastupio i proces homogenizacije, masovnog proterivanja manjinskog stanovništva što je bila dominantna politika i nakon osamostaljivanja novih država. To je doprinelo dominantnoj poziciji jedne nacije. Međutim, tome uprkos region je zadržao multietnički karakter. Sam proces demokratizacije nije samo uslovljen nacionalnom homogenošću kao što ističu neki autori, već je uslovljen i dominantnom političkom kulturom regiona koja se bazira na populizmu, kolektivizmu i egalitarizmu. Zato je kolektivizam u osnovi i dalje dominirajući kroz otpor liberalnoj demokratiji, pre svega tržištu. U prvoj fazi demokratizacije nacionalna različitost može imati opstruirajući karakter, ali suština je ipak otpor zapadnom modelu demokratije.

Osnovni problem u procesu demokratizacije ovih društava je nepostojanje društva ili veoma slabog društva. Koncept građanskog je tek u embrionalnoj fazi i na jakom je udaru ne samo vlasti, nego i znatno šire. Koncept ljudskih prava se tretira kao implant presađen iz anglosaksonskih društava, ili kao novi oblik imperijalizma koji guši nacionalne identitete. U tom smislu, očekivanje da će postkomunistička tranzicija neminovno dovesti do prenošenja vlasti sa države na pojedinca je preterano. Trebalo bi više povesti računa o regionalnoj tradiciji i vrednosnom sistemu, odnosno potencijalu za razvoj demokratije. Nisu dovoljne samo institucije koje bi garantovale takvo usmerenje, već je neophodna temeljna promena u obrazovanju i sistemu vrednosti. Za najveći deo regionalne elite liberalne vrednosti koje podrazumevaju i individualnu odgovornost još uvek su neprihvatljive.

Dugoročno, ponovna integracija regiona u okviru EU može suzbiti nacionalizam i otvoriti prostor za liberalizaciju i ekonomsko povezivanje.

Fragilnost Srbije, međutim, ukazuje i na opasnost od njene fragmentacije i destabilizacije. Ona se može preduprediti samo bržim integrisanjem u evroatlantske strukture. Zato rasprava „NATO: da ili ne“ dolazi u pravom trenutku. Ulazak Hrvatske i Albanije u NATO za Srbiju predstavlja sasvim novi strateški izazov, jer se suštinski menja njeno okruženje. Ukoliko Srbija uskoro ne donese odluku o pristupanju NATO, ali i o ispunjavanju uslova za podnošenje kandidature za EU, ostaće izolovano i marginalizovano ostrvo dovoljno neutralisano za dalju destabilizaciju suseda.

Rasprava u srbijanskom parlamentu povodom usvajanja statuta Vojvodine bila je indikativna u pogledu stanja svesti političke elite. Naime, ponovo je ogoljena suština raspada Jugoslavije: nepriustajanje Srbije na moderno uređenje države, sada same Srbije. Bez obzira što je statut „prošao“ ostaje činjenica da je Srbija raspolučena na tom pitanju i da će na putu integracije u EU taj problem biti glavna opstrukcija kada je reč o brzini kretanja Srbije u tom pravcu.

To podrazumeva da Srbija u bliskoj budućnosti promeni svoj odnos prema Kosovu i prema Bosni, saradnji sa Haškim sudom, i unutrašnjem uređenju same Srbije. Svako oklevanje dodatno smanjuje njenu šansu da se stabilizuje. Jer, vreme curi, kao i sve potencijalne šanse da Srbija najzad postane ravnopravni subjekat međunarodnih odnosa.

Priželjkivani pozitivni iskorak Balkana, međutim, nije dovoljan. I za samu Evropu neophodno je uspostavljanje političke zajednice, odnosno preobražaj iznutra. Kretanje ka pluralizovanoj Evropi. To bi možda bio podsticaj i za građane Balkana. Takva Evropa je svakako izazov koji zahteva odgovornost regionalnih elita, zahteva njihovo kritično i kreativno razmišljanje i delanje.

Poseta Džozefa Bajdena, potpredsednika SAD, artikulisala je strategiju SAD koja drži do stabilnosti Balkana. Bez angažmana SAD mapa Balkana bi danas izgledala mnogo drugačije, verovatno bliže Čosićevoj viziji o njegovoj rekonpoziciji. To je ujedno i prilika da nakon dve decenije sudaranja sa svetom i SAD posebno, Srbija najzad normalizuje odnose sa još uvek vodećom zemljom sveta, prihvati vrednosti koje su u velikoj meri dovedene u pitanje globalnom krizom i najzad počne da učestvuje u međunarodnim odnosima na konstruktivan i kreativan način.

Ubrzanje svijeta

PIŠE: LIDIJA KLASIĆ

Prostorno se sve velike stvari u Berlinu - od godišnjeg maratona, preko govora američkog predsjedničkog kandidata Obame do redovitog obilježavanja godišnjica pada Zida - odvijaju na isti način: policija za automobile zatvori 2 kilometra dugački šestotračni Bulevar 17.juni koji se napuni kioscima s hranom i kičem, pred Brandenburškim vratima se podigne ogromna pozornica, cijeli prostor uključujući i livadu pred Reichstagom ispune stotine tisuća ljudi, a u preostalom gradu zavlađa prometni kaos. Drugačije nije protekla ni grandiozna proslava dvadesetog jubileja pada Zida, samo je sve skupa počelo već danima uoči 9. novembra.

Još su se jednom na licu mjesta okupili svi najvažniji protagonisti; ondašnji ministar vanjskih poslova Hans Ditrich Genšer je opet „izrazio najveću zahvalnost Mihailu Gorbačovu koji je u tim godinama promijenio svijet“; istočnonjemački socijaldemokrat Tierze je ponovio kako „pad Zida nije produkt genijalne politike nego hrabrosti tisuća bezimnih Istočnih Nijemaca koji su sami pritisluli Zid nakon čega je ondašnji zapadnonjemački kancelar Helmut Kol velikom vještinom i inteligencijom mogao dovršiti proces ponovnog ujedinjenja“; kancelarka Merkel je u pratnji glavnih istočnoevropskih aktera 1989 - od Poljaka Valense do tadašnjeg mađarskog premijera **Horna** - još jednom prošla legendarnim mostom špijunskih razmjena, Glinike; nekadašnji istočnonjemački komunist Šabovski, čija je najava novih propisa o slobodi putovanja tog 9.novembra zapravo pokrenula cijelu lavinu, je još jednom potvrdio da su mu „pune povijesne dimenzije trenutka postale jasne tek mnogo kasnije“...

Nije nedostajao ni ondašnji američki predsjednik Buš, uostalom fizički u boljoj kondiciji od većine ostalih na kojima je 20 godina ostavilo priličnog traga. Neki su već i nestali s političke scene, poput, u prvi trenutak u odnosu na ujedinjenje skeptičnog Miterana. Sadašnji francuski predsjednik Sarkozy je svoj tadašnji izostanak iz kruga moćnika nadoknadio fotografijom, po nekima fotomontažom, koja ga prikazuje kao „detlića“- kako se nazivaju oni koji su odmah poslije istočnonjemačkih boraca za ljudska prava na Zid navalili čekićima i pijucima da bi

za sebe privatno odlomili sasvim materijalni komadić povijesti. Danas se ti artefakti na svjetskim aukcijama prodaju za skupe novce, ali to je dio priče koji tek slijedi.

Unatoč svoj domišljatosti i sjaju trodnevne berlinske priredbe, unatoč svoj biranosti učesnika, svim govorima, simpozijima, neprojenim analizama, knjigama i razgovorima, pri pažljivijem promatranju se teško mogao izbjeći dojam da je jubilarno slavlje imalo još vrlo malo od razoružavajuće spontanosti, optimistične autentičnosti stvarnog događaja. Još uvijek sam ganuta kada po stoti puta gledam televizijske snimke prvih Istočnjaka koji sa strahom i nevjericom u noći od 9. na 10. novembar proviruju na Zapad, još uvijek me fascinira nevjerojatan sklop okolnosti u kojima je u 24 sata odjednom sve bilo na svom mjestu- ali jubilarna proslava je bila rutina, ništa više od obaveznog rituala sjećanje koje se moralo proslaviti. Dan kasnije, 10. novembra su svi osjetili ogromno olakšanje što je „povijesni“ datum prošao.

Razlog je možda to što godina 1989, u njemačkoj intelektualnoj svijesti zapravo ni izdaleka ne predstavlja preokret takve dubine kakvu toj godini pridaje ostatak Evrope. Za Istočnu Evropu se bez sumnje radilo o trijumfu otvorenog društva- za Nijemce, posebno ako se ne gleda samo politički nego ukupni kontekst u zadnja dva desetljeća, pad Zida je doduše, bio „ispunjenje povijesne pravde“, ali i zalogaj kojeg žvaću sve do danas.

„Sadašnjost nemilosrdno proždire prošlost, na pozadini sadašnje globalne krize, općeg ubrzanja svega, prijetnji s najrazličitijih strana, godina 1989, je datum iz duboke prošlosti dvadesetog stoljeća“, kaže berlinski politolog Herfrid Muenkler, ukazujući na to da pomiješane osjećaje današnjih Nijemaca u odnosu na događaje od prije 20 godina, bez sumnje izaziva i njihova materijalna dimenzija.

Pod pomalo ironičnim nazivom „cijena ujedinjenja“ mediji iznose brojke o kojima službena

politika nerado i govori. Po podacima iz, od strane vlade nepotvrđene studije privrednog instituta iz Halea, od početka devedesetih, sa Zapada je na Istok Njemačke transferirano više od 1,3 bilijuna eura. Odmah nakon pada Zida, ondašnji je kancelar Kol govorio o „cvatućim pejsožima“. Zapadno-njemački su političari također, bili ųrtve DDR-propagande i povjerovali prićama o „najrazvijenijoj privredi Istoćnog bloka“, ali se ubrzo pokazalo pravo stanje stvari, iako veza između privredne krize i propasti režima tek ćeka svoje istraųivaće. Zato je odmah, 1989, uveden „solidarni dodatak“, obavezno izdvajanje svih zaposlenih na zapadu zemlje za obnovu istoka- i ono traje do danas, bez izgleda na skoro ukinuće. Ipak, bruto nacionalni proizvod u „novim pokrajinama“ i nakon 20 godina iznosi samo 71 posto onog na zapadu, stopa nezaposlenosti je dva puta veća, a obrazovani mladi ljudi se s istoka zemlje iseljavaju na njezin zapad, u tek nešto manje masovnim razmjerima nego što je

to bilo odmah nakon ujedinjenja. A, sve to unatoć tome što zadnjih godina prelijevanje novca ne opađa nego ćak raste. No, najveći dio, 67 posto godišnje svote, odlazi na socijalna davanja, na zbrinjavanje nezaposlenih i penzionera ćije carstvo istok sve više postaje. Ipak, analitićari iz Halea ne ųele govoriti o „cijeni ujedinjenja“, tvrdeći da se sve te investicije, makar posredno, ipak isplaćuju. Kako im ex-jugo iskustva nisu bliska, za primjer se rado uzima Poljska koja je, kaųu, iskrvarila na tome što je ogroman broj mladih i školovanih ljudi nakon ulaska u EU emigrirao u Veliku Britaniju. Istoćni Nijemci se iseljavaju samo unutar zemlje ćime doduše, oštećuju neposredni zavićaj. ali zapadnim pokrajinama godišnje pridonose s 60 do 70 milijardi eura.

Tako sve ipak ostaje u vlastitoj kući, a osim toga, 20 godina nakon pada Zida se i u svijetu zadovoljstvo kapitalizmom drųi u granicama. BBC je nedavno proveo studiju koja je pokazala da je u 27 razvijenih drųava samo 11 posto zadovoljno

MARIONETSKA

PIŠE: BORA ĆOSIĆ

Tamo gde je pre više godina bugarski umetnik Christo umotao u svoju blistavu ponjavu Reihstag nemaćkog naroda, otkrivajući ga još jedanput za svetlost i istoriju, nedavno se izvodi jedna druga priredba, marionetska. Tradicija lutaka koje se pokreću pomoću konaca seųe u medievalnu prošlost, sada je međutim ova praksa dovedena do golemih dimenzija, lutke dostiųu osam metara u vis a pokreću se pomoću kranova. Zapravo su na sceni, pred radoznom berlinskom publikom dve osobe, veliki muškarac u ronilaćkoj opremi i jedno devojće, takođe dųinovskih dimenzija, u lepoj suknjici od ųute sviće. Sadržaj ovog dramoleta dirljivo je lirski i njeųan za tako glomazna stvorenja; dųinovski ronilac skida svoj skafander, prilazi onom devojćetu, pa ga tankoćuto prigrli na divovsku grud. Ovde se lagano otkriva metaforika te pućke priredbe, oćito da je, u ćast proslave nemaćkog ujedinjenja, bila namera zorno pokazati kako veći deo ove zemlje uzima pod svoje onaj manji, na naćin roditeljski, skoro ljubavni. Postoji tu još jedno poređenje. Vrlo su ućestali sastanci svetskih drųavnika, posebno ovih u Evropi. Pa kako među glavarima naših, delimićno ujedinjenih zemalja, ima raznospolnih jedinki, niųu se scene, uvek na ivici erotskoj, makar ti zagrljaji tekli jedino u svrhu međudrųavne ljubavi. Nije sve u tom grljenju uvek ravnopravno i „prirodno“, jedna vremešna

drųavnica katkad prigrli mnogo mlađećeg kolegu šefa neke republike, kao što krupna dama katkad nađe se na grudima momka mršavog kao hrt.

A kako u svakom uprizorenju, teatarskom ili ne, ima nekakve manjkavosti, evo šta je mogao videti svaki televizijski gledalac berlinske priredbe: muški dųin, dohvatajući svoju Lolitu dedeerovsku, malo je nepreglednom šakom zahvatio suknjicu tog krupnog devojćeta, ujedinjenje je izvedeno uz ovaj tihi erotski gest.

Ne znam je li to obavezno, da pri sjedinjenju pojedinih zemalja, pokrajina i regija, dolazi do ove libidinozne asocijacije, da većinski partner skoro naleųe na onu drugu svoju polovinu. A kako su naši berlinski lutkari sami izabrali da tu mezalijansu (zapravo dragocenu i istorijski vaųnu) prikaųu vrlo jasnom simbolikom jakog muškarca i jedva sazrele devojćice, sve ostalo odvija se po uzusima ove osnovne dramaturgije, a ona prilićno naginje sadrųaju iz Nabokova.

Imam priliku da za poslednjih petnaest godina pratim mentalnu sliku nekadašnjih stanovnika Demokratske Republike, posebno ovih u mojoj blizini, berlinskoj. Ne titra li u njihovom duhu stalna pomisao kako ih je neka muška sila prigrllila u tamnoj ulici novembra 1989, nudeći joj svetlucavi broš budućnosti, a kako će se ova epizoda završiti, to nije za oći roditeljske. Eto kuda mogu odvesti zamisli lutkara, ma kako goleme njihove naprave bile. ...

stanovništva; 23 posto slobodnu tržišnu privredu smatra sistemom s mnogim greškama, a čak 51 posto anketiranih drži da je, s obzirom na aktualne krize, nužna veća državna regulativa tržišta. Samo Turci žele manje regulacije.

Zaključci do kojih su došli autori studije, naime, da se neki elementi socijalizma kao što je solidarnost, odnosno pravednija podjela blagostanja posredstvom vlade i politike, ili državna kontrola velikih poduzeća građanima i ne čine tako lošim, svakako su i dio političkih razloga za pomiješane osjećaje Istočnih Nijemaca u odnosu na jubilarnu godišnjicu rušenja Zida. To jasno dolazi do izražaja i u karijernim križaljka-ma-nekadašnji najistaknutiji predvodnici građanskog pokreta na istoku kao što je Berbel Bohlai ili Wolfgang Templin, ne samo što nisu napravili političke karijere, nego su i u ujedinjenoj Njemačkoj ostali kritizirajući autsajderi dok je stranka-nasljednica istočnonjemačkih komunista - doduše, u savezu s otpadničkim socijaldemokratskim ljevičarima sa zapada - na nedavnim izborima za svoj, prilično socijalističko-nostalgični program ostvarila ranije nezamisliv rezultat iz snova, od gotovo 12 posto ukupnih glasova.

Tako nije čudo što su ozbiljniji analitičari povodom jubileja mnogo citirali Kanta i njegove pragmatične filozofske imperATIVE, - ili fon Humbolta, s njegovom tvrdnjom kako je količina privatnih vrлина u nekom društvu obratno proporcionalna količini državne brige. Pri čemu danas ništa više nije kako se čini: na socijalu, odnosno solidarnost se zaista troši ogromani novac, no, pitanje je koliko je to djelotvorno. Iz toga možda proizlazi drugi jasan dojam - da je nova vladajuća koalicija jubilej slavila nekako grčevito, kao da silom hoće demonstrirati svoje zadovoljstvo izbornim rezultatima, svoju "novost", svoju modernost, duh novog vremena koji se trudi donijeti svaka vladajuća konstelacija. Za sadašnju konzervativno-liberalnu vladu to je bez sumnje stil „novog građanstva“; nakon Kolove „duhovne obnove“, ili Šrederovog „novog centra“, neka vrsta novog individualizma čiji su atributi suzdržana elegancija, stanovanje u starijskim stanovima ili tvorničkim loftovima i interes za modernu umjetnost...Trend koji je zapravo, započela kreirati generacija 1968, nakon što se od ekoloških alternativaca počela pretvarati u dobro plaćene stupove civilnog društva i koji je, naravno, privržen eliti, dok se masa nezaposlenih i sve veći broj onih koji rade ali ne zarađuju dovoljno, bez obzira na promjenu koalicije, zadovoljava namještajem iz Ikea. Njima su međutim, možda, u prvom

redu namijenjeni i rituali kakva je bila i proslava jubilarne godišnjice pada Zida. U svakom slučaju, tome u prilog govori sam način proslave: iz sfere političkog, sama je proslava definitivno prešla u sferu „optičkog“ kako je zaključio Frankfurter algemajne cajtung. Ja bih rekla da je još točniji termin - u sferu estradnog. Medijski efektno političari su promicali osvjetljenom pozornicom, bio to most Glinike, ili prostor pred Brandenburškim vratima, njihove mudre rečenice smjenjivale su se s prizorima vatrometa ili kilometrima dugačkog reda domino-kocaka koje se ruše na pritisak Leha Valense...a sve moderirano od strane profanog, ali vrlo popularnog moderatora Tomasa Gotšalka koji je u svemu imao mnogo važniju ulogu od Angele Merkel. Tako je 20 godina nakon pada Zida sve opet svedeno na televizijske slike - no, ono što je 1989, imalo snagu neposredne autentičnosti je dva desetljeća kasnije postalo odlično režirani profesionalni spektakl. Nažalost, sasvim odgovarajuće političkom razvoju u istom vremenu. Pad Zida, sam po sebi nije ni kriv ni zaslužan što je postao cezura nakon koje se vrijeme počelo znatno ubrzavati. Povijest je uvijek bila skokovita.

Kasno u noći tog dana, 9. novembra 2009, televizija se poslužila još jedim svojim trikom - satima je ponavljala informativne emisije iz nultog dana, prve i druge televizijske dnevnik od 9. novembra 1989. I tu se odjednom mogla vidjeti sva ogromna razlika - koncentrirane, visokoprofesionalne nezavisne novinare na djelu, suvisle političare koji, ma što da smo u ono vrijeme mislili o Kolu ili Rauu, ozbiljno i sadržajno odgovaraju na pitanja, vodje ni odgovornošću i važnošću trenutka, a ne samo željom da svako pojavljivanje pred kamerama svedu na lov za glasove... Tako je ono što je trebala biti lukava ušteda - stare emisije ne koštaju ništa - postalo dvosjekli mač, ne samo za žurnalizam; ništa nije jasnije od tog originalnog materijala pokazalo koliko je prije 20 godina svijet bio gori, ali bolji, teži, ali jednostavniji... i naivniji u pozitivnom smislu. Te su stare emisije, za razliku od ovogodišnjih medijskih uzleta, 9. novembar 1989, sasvim prirodno uključile u cijeli niz drugih povijesnih sadržaja tog bitnog datuma za Njemačku: 9. novembar 1918, dan na koji je proglašena republika, 9. novembar 1937, dan kada su paljene sinagoge... u tom širem kontekstu i datum od prije 20 godina dobija sasvim drugačiju kvalitetu. Za taj aspekt je u aktualnoj proslavi, međutim, bilo preostalo malo vremena.

Opresno i odmereno

PIŠE: ŽARKO PETROVIĆ

Kontekst

Srbija je počela da formuliše odmerenu politiku u vezi sa inicijativom predsednika Rusije Dmitrija Medvedeva za zaključenje ugovora o bezbednosti u Evropi (inicijativa). Prilikom zajedničke konferencije za štampu 20. oktobra 2009. godine u Beogradu, predsednik Tadić je rekao da Srbija ostaje otvorena za sve buduće inicijative u tom kontekstu.¹ Ovaj stav je daleko od očekivanja Rusije da će Srbija otvoreno podržati ovu inicijativu.

Ruska očekivanja nisu bila neopravdana. Još u avgustu 2008. godine u jeku najveće krize u odnosima između Rusije i zapadnih zemalja - krize u Gruziji, Srbija se sa simpatijama² odnosila prema inicijativi ruskog predsednika Medvedeva o zaključenju novog ugovora o bezbednosti u Evropi. Ovaj ugovor pomenut je i prilikom posete ministra Jeremića Moskvi, kada je ministar spoljnih poslova Rusije Sergej Lavrov izrazio zahvalnost za zainteresovan, pristup Srbije ovoj inicijativi.³

1 Izjave za štampu po završetku rusko - srpskih pregovora na najvišem nivou 20 oktobra 2009. godine. (Заявления для прессы по итогам российско-сербских переговоров на высшем уровне. Dostupno na ruskom jeziku na: <http://www.kremlin.ru/transcripts/5782> .

2 Intervju stalnog predstavnika Rusije u OEBS, V.I. Voronkova, Rossijskaja gazeta, 20. avgust 2008, vršilac dužnosti predstavnika Rusije pri OEBS-u Vladimir Voronkov rekao je da se Srbija, zajedno sa članicama Organizacije ugovora o kolektivnoj bezbednosti (Rusija, Belorusija, Jermenija, Kazahstan, Kirgistan, Tadžikistan i Uzbekistan) odnosi prema inicijativi sa simpatijama, dostupno na ruskom jeziku na: http://www.mid.ru/Brp_4.nsf/arh/62547841B1A28DDCC32574AB0055AC1B?OpenDocument.

3 Stenogram izjava i odgovora na pitanja medija Ministra spoljnih poslova Rusije S.V. Lavrova na zajedničkoj pres konferenciji o rezultatima pregovora s ministrom spoljnih poslova Srbije, V. Jeremićem, Moskva 20. februara 2009. godine. (Стенограмма

Odmerena politika u vezi sa ovom inicijativom je ispravan izbor Srbije. Kao država koja želi da postane kandidat za članstvo u EU, Srbija nema opcije za vođenje nezavisne spoljne politike u tako važnom segmentu kao što je međunarodna bezbednost. Potreba Rusije za jednim ovakvim dokumentom može biti nesporna. Međutim, postavlja se pitanje šta bi bila dodatna vrednost postojanja jednog ovakvog ugovora za Srbiju, u kontekstu njenog stremljenja ka evropskim i evroatlanskim integracijama.

Posle konkretizacije inicijative 29. novembra 2009. godine, pitanje srpske podrške ili nedostatka te podrške se aktualizuje, naročito u svetlu sastanka ministarskog saveta OEBS u Atini.

Osvrt na ruske bezbednosne nedoumice

Rusija je ogromna zemlja čiji interesi ne mogu da se posmatraju samo u evropskom integracionističkom i postmodernom kontekstu. Ona je etnički i religiozno heterogena zemlja, što je čini podložnom centrifugalnim tendencijama. Osim toga, čuveno i pomalo mitski kvalitetno sovjetsko obrazovanje, više je pogodno sovjetskom, nego modernom vremenu. Relativno nizak stepen modernog i vrhunskog obrazovanja, utiče (slično kao i u Srbiji!) na to kako ruske elite posmatraju svet. One danas svet percipiraju u dimenzijama nacionalnog interesa, suvereniteta i sfera interesa. U intervjuu ruskom Prvom kanalu,

выступления и ответов на вопросы СМИ Министра иностранных дел России С.В.Лаврова на совместной пресс-конференции по итогам переговоров с Министром иностранных дел Сербии В.Еремичем, Москва, 20 февраля 2009 года), dostupno na: http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/B38351266782BAE6C32575670037ABC8.

31. avgusta 2008, godine, predsednik Medvedev je rekao da Rusija, kao i sve zemlje ima svoj region privilegovanih interesa.⁴ O privilegovanim interesima govorio je i ministar spoljnih poslova Rusije Sergej Lavrov kada je kritikovao inicijativu EU o stvaranju *Istočnog partnerstva* za neke države bivšeg SSSR, koje je video kao širenju sfere uticaja [tj. privilegovanih interesa EU – prim aut].⁵

Ideološka pobeda liberalne demokratije nad socijalizmom/komunizmom je redefinisala prioritete transatlanske zajednice. Idealizam je prevladao na realizmom, a spoljna politika zapadnih zemalja se sve više zasnivala na vrednostima liberalne, predstavničke i kompetitivne demokratije, vladavini prava i poštovanju ljudskih prava. Već posle prvog vrednosnog izazova u Bosni, zapadne zemlje su odlučile da zanemare protivljenje Rusije vojnoj akciji protiv bosanskih Srba i sprovedu ograničene napade na njihove oružane položaje u februaru 1994. godine. Slična politika stavljanja sopstvenih vrednosti iznad postojećeg međunarodnog prava, vodjena je i od početka krize na Kosovu, uključujući i bombardovanje Jugoslavije, bez odobrenja Rusije, što je izazvalo žestoko protivljenje Rusije.

Rusija je brzo prevazišla svoje žestoko protivljenje bombardovanju Jugoslavije 1999. godine, što zbog potrebe saradnje sa Zapadom u rešenju svoje unutrašnje ekonomske situacije, što zbog problema koje je Slobodan Milošević Rusiji stvarao, kako u bilateralnim odnosima između Rusije i Srbije, tako i u odnosima Rusije sa Zapadom. Sledeća vojna akcija, ovoga puta samo Sjedinjenih Američkih Država i Velike Britanije u Iraku 2003. godine, koja je bila zasnovana samo na interesima, a ne na vrednostima, ozbiljno je promenila osećaj bezbednosti u Rusiji. Ova unilateralna akcija je u ruskoj percepciji predstavljala direktan izazov nacionalnim interesima Rusije. Razlog za to, prema ruskom mišljenju, leži u činjenici da je takva unilateralna akcija ostala bez ikakve međunarodne reakcije –

izuzev nekoliko skromnih izjava i akcija u okviru Saveta Evrope.⁶

Sa izuzetkom perioda odličnih odnosa neposredno posle terorističkih napada 11. septembra 2001. godine, i intenzivirane saradnje, period 1999 – 2005, obeležen je nizom realpolitičkih nesporazuma između Rusije i zapadnih zemalja koji su doveli do toga da se Rusija oseća ugroženom. SAD su se, 2002. godine povukle iz Sporazuma o protivbalističkim raketama iz 1972, a 2003, 2004 i 2005. godina su bile obeležene posebnim fenomenom *obojenih revolucija*, u kojima je većina u ruskoj političkoj eliti videla pretnju za ruske nacionalne interese. Dolazak na vlast prozapadnih elita u Gruziji (2003), Ukrajini (2004) i pokušaj promene suštine vlasti u Kirgistanu (2005), u Rusiji je percipiran kao ideološka borba i širenje sopstvene sfere uticaja, u vreme kada je Rusija ideologiju napustila.⁷ Problemi oko ratifikacije i stupanja na snagu izmenjenog Sporazuma o konvencionalnim snagama u Evropi i odbijanje razgovora na temu isticanja Ugovora START I o ograničenju nuklearnih bojevitih glava i projektila od strane tadašnje američke administracije, dodatno su povećale ruske brige. Planovi za postavljanje trećeg pozicionog mesta globalne protivrakete odbrane, radara u Češkoj i raketa u Poljskoj, navodno za odbranu od raketa Irana i Severne Koreje, kao i retorika koja je jasno govorila o tome da je članstvo Ukrajine i Gruzije u NATO nešto što je izvesno, dovelo je do konkretne ruske akcije. Predsednik Rusije Vladimir Putin, 10. februara 2007. godine, održao je svoj čuveni *Minhenski govor*,⁸ koji je označio povratak odnosa između Rusije i država transatlanske zajednice u stanje latentnog sukoba. U decembru 2007, Rusija je suspendovala Ugovor o konvencionalnim snagama u Evropi i zauzela je jako aktivnu i konfrontacionu retoriku u vezi sa protivraketenim štitom i širenjem NATO na Ukrajinu i Gruziju. Razgovori i konačno priznanje nezavisnosti Kosova suprotno željama

4 Intervju Dmitrija Medvedeva televizijskim kanalima: Prvom kanalu, Rusija i NTV kanalu, 31 avgusta 2008. godine, Soči http://eng.kremlin.ru/speeches/2008/08/31/1850_type82912type82916_206003.shtml.

5 Belorusija, Ukrajina, Moldavija, Jermenija, Gruzija i Azerbejdžan su države učesnice „Istočnog partnerstva“. Lavrov je kritikovao ovu inicijativu Poljske i Švedske i njeno usvajanje na Samitu EU kao širenje sfere interesa EU. Russia's Lavrov lashes EU over new 'Eastern Partnership', 21 March 2009, <http://www.eubusiness.com/news-eu/1237635122.1/>.

6 The concept of preventive war and its consequences for international relations, 8 June 2007, Doc. 11293, dostupno na: <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/WorkingDocs/Doc07/EDOC11293.htm>.

7 Sergei Kara – Murza, *Revolucije na izvoz (Революции на экспорт) Eksmo Algoritm Knjiga*, 2006.

8 Govor predsednika Putina na Minhenskoj konferenciji o bezbednosti, <http://www.securityconference.de/Conference-2007.268.0.html?&L=1>.

Rusije su još više udaljili političke platforme Rusije i većine u transatlanskoj zajednici. Događaji i rat u Gruziji u leto 2008. godine doveli su do suspenzije pregovora o novom ugovoru o partnerstvu i saradnji između EU i Rusije i suspenziju rada Saveta Rusija - NATO, kao i niz bilateralnih posledica između Rusije i zemalja transatlantske zajednice.

Pomenuti problemi se mogu sumirati u dva osnovna pitanja: pitanje unilateralizma SAD i njenih najbližih saveznika⁹ i pitanje širenja i globalizacije ambicija i uloge NATO.¹⁰ Njih, međutim, ne treba posmatrati izolovano od opšte bezbednosne situacije u Evroaziji. Jasno je da je unilateralizam koji je prevladavao tokom mandata predsednika Buša, za Rusiju predstavljao negaciju dogovorenih principa opšte i kooperativne bezbednosti.¹¹ Ipak, šire gledano, mogu se izdvojiti dve osnovne odrednice u vezi sa bezbednosnom situacijom u Evroaziji: (1) usled širenja NATO na gotovo sve zemlje Istočne Evrope i neke zemlje bivšeg SSSR, bezbednosna klima se promenila. Dok se smanjenje tenzija i poboljšanje bezbednosne klime oseća u svim zemljama koje su u NATO, ili u kojima je NATO prisutan, to nije slučaj na postsovjetskom prostoru. Pomenuti problemi doprinose toj promenjenoj klimi koju Rusija doživljava na svoju štetu. S obzirom na to da NATO ne uključuje Rusiju i da Savet Rusija - NATO ne funkcioniše na način kako bi Rusija htela, ona se oseća prinuđenom da, ponovo, kao i u vreme hladnog rata, svoju bezbednost i svoj nacionalni interes definiše geopolitički,¹² te da ponovo promo-

9 Izazovi čvrstoj bezbednosti na evroatlantskom prostoru, uloga OEBS u stvaranju pouzdanog i efikasnog bezbednosnog sistema. (вызовы жесткой безопасности в евро-атлантике роль обсе в создании устойчивой и эффективной системы безопасности). Dostupno na ruskom jeziku na: http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/aded9c34ee795d2bc32575de003decdd1.

10 Govor zamenika ministra spoljnih poslova Rusije A.V. Gruško na zajedničkom zasedanju Foruma za saradnju u oblasti bezbednosti i Stalnog saveta OEBS, Beč, 18 februara 2009. godine (Выступление заместителя Министра иностранных дел России А.В.Грушко на совместном заседании Форума по сотрудничеству в области безопасности и Постоянного совета ОБСЕ, Вена, 18 февраля 2009 года), dostupno na ruskom jeziku na: http://www.mid.ru/Brp_4.nsf/arh/4B31D15B1DFBDAE6C3257561005D0285?OpenDocument.

11 Vidi Istanbulsku povelju, Istanbulski dokument 1999. godine, January 2000, PCOEWS389, dostupan na: www.osce.org/item/4051.html.

12 O tome koliko su uspešno geopolitički definisani nacionalni interes vidi: Dr Andrei Zagorski Rusija i Zapad: revizionizam ili status quo?, Centar za međunarodne i bezbednosne poslove,

više ideju sfera privilegovanih interesa i uticaja; (2) s obzirom da Rusija percipira da je klima bezbednosti u oblasti tzv. *hard security* promenjena na njevu štetu, ona pokušava da vodi proaktivnu politiku u ovoj sferi - po prvi put od kraja hladnog rata, a možda čak i po prvi put od stvaranja KEBS 1975. godine. U suštini, Rusija ne doživljava NATO kao egzistencijalnu pretnju, već kao političkog suparnika koji sužava i broj i opseg vojno-političkih opcija na ruskom raspolaganju. NATO u pribaltičkim državama, ma kako nepoželjan, nije ni izbliza tako veliki problem kao NATO na nestabilnim ruskim granicama između Severnog i Južnog Kavkaza, ili u Ukrajini. Globalizacija uloge NATO i na vrednostima zasnovana politika NATO i njegovih članica značajno umanjuju Rusiji tako omiljene realpolitičke opcije u kojima su pravila igre jasna i nisu podložna različitim tumačenjima i vrednosnim interpretacijama. Zbog toga, Rusija oseća da mora da pokaže inicijativu kako bi realpolitiku ponovo oživela.

Istovremeno, najavljeno *resetovanje* odnosa između Rusije i SAD, bez obzira na približavanja stavova predsednika Obame i Medvedeva u vezi sa iranskim nuklearnim programom, i saradnje na problemima u Avganistanu, te promeni planova za sistem protivrakete odbrane u Evropi (mada još uvek nije potpuno jasno kako), i zamrzavanje razgovora o ulasku Ukrajine i Gruzije u NATO, dalo je polovične rezultate. Oba predsednika su se dogovorila da zaključe novi ugovor koji bi došao kao zamena za START I ugovor, što je u interesu obe zemlje. Prvi test je početak decembra 2009. godine, kada stari START I ističe, i već sada je jasno da će zaključenje novog ugovora bar kasniti zbog prevelike razlike u stavovima. Suštinski, međutim, ni jedno otvoreno pitanje na dnevnom redu između Rusije i SAD nije do kraja rešeno.

Nova inicijativa

Ruski predsednik Dmitrij Medvedev je, 5. juna 2008. godine, u Berlinu lansirao svoju ideju o novom ugovoru o bezbednosti u Evropi.¹³ Tom prilikom je predsednik Medvedev govorio o *evropskom samitu*, gde bi učešće uzele *sve evropske države*, što su analitičari procenili kao pokušaj stvaranja podele između

str 9, dostupan na: http://www.isac-fund.org/download/Prace-nje_rusko-srpskih_odnosa-4.pdf.

13 Govor na sastanku sa nemačkim političkim, parlamentarnim i građanskim liderima, 5. jun 2008. godine, Berlin (Speech at Meeting with German Political, Parliamentary and Civic Leaders, June 5, 2008, Berlin) http://eng.kremlin.ru/speeches/2008/06/05/2203_type82912ty-pe82914type84779_202153.shtml.

Evrope i Severne Amerike.¹⁴ Ideja bezbednosti u Evropi koja ne uključuje SAD je odmah odbačena.¹⁵ Ruski zvaničnici su kasnije rekli da ovu inicijativu vide kao reafirmaciju helsinških principa, s tim što ovaj novi predlog ne predviđa ljudska prava kao element bezbednosti i teži vaspostavljanju u Evropi onog balansa koji Rusija vidi narušenim zbog širenja NATO i postavljanja američkog protivraketskog št

14 Bobby Lo, Medvedev and the New European Security Architecture, Centre for European Reform, Policy Brief, strana 3. dostupan na: www.cer.org.uk/pdf/pbrief_medvedev_july09.pdf.

15 Predsednik Francuske Nikolas Sarkozy je prilikom susreta sa predsednikom Medvedevim u Evijanu na Svetskom forumu o politici 8. oktobra 2008. godine vrlo jasno istakao da se o reformi bezbednosti mora razgovarati u okviru OEBS, tj. u formatu koji uključuje SAD; vidi: World Policy Conference – Speech by M. Nicolas Sarkozy, President of the Republic, <http://www.ambafrance-uk.org/President-Sarkozy-s-World-Policy.html>

ta.¹⁶ Osim toga, Rusija je prihvatila da o ovoj inicijativi raspravlja u više različitih foruma, kao što su Savet Rusija NATO, EU – Rusija samit i bilateralni razgovori.

Predsednik Medvedev je ideju prvi put konkretizovao na Svetskoj konferenciji o politici u Evijanu, Francuska 8. oktobra 2008. godine. Konkretizacija je uključivala pet principa: Prvi princip znači poštovanje međunarodnog prava, suvereniteta, teritorijalnog integriteta i političke nezavisnosti država. Drugi princip novog ugovora bi trebalo da garantuje jedinstveno tumačenje i poštovanje principa nedopustivosti primene sile ili pretnje upotrebom sile u međunarodnim odnosima i da obezbedi jedinstveni pristup prevenciji i mirnom rešenju konflikata na

16 Govor Predsednika Medvedeva u Evianu "World Policy Conference", 8 oktobra 2008, http://www.kremlin.ru/appears/2008/10/08/1619_type63374type63377type82634_207422.shtml.

VATROGASAC ZA BALKAN

PIŠE: PETAR POPOVIĆ

Euforije su oluje s prolaznim efektom, pa naglo planula uzbuđenja obično i nestaju kao što su i naišla, čim mine povod kojim su uskovitlana.

Nije, u tom smislu, neobično što je euforija jednog dela srpske javnosti, podstaknuta jednom svakako, važnom državnom posetom – predsednika Rusije Medvedeva Beogradu, splasnula jedva koji dan posle tih nekoliko sati njegovog, po svemu vrednog rada unutar srpskog polja ruske "balkanske politike".

Samo nepun mesec kasnije, eter Srbije već "bruj" lišen "ruske rezonancije", prožet mnogo masovnijim zadovoljstvom javnosti zbog evropskih ukinutih viza i verovatno (uskoro) liberalizovane trgovine. To je dugo očekivano, blisko je običnim ljudima i konkretnije.

Mogućno je da je prolazna euforičnost imala veze s žurbom srpskih "slavjanofila" da brže bolje likuju pred domaćim "zapadnjacima", uz pretenziju da u zemlju konačno stiže i gost koji je, eto, "njihov". To je moglo koštati trezvenosti u procenama. Na primer, u vezi s konačno "pristižućom", za Srbiju tobože spasonom "ruskom milijardom".

Kako se samo proširio spektar očekivanja povodom tih "rođačkih para"! Te, Žeželjev most kod Novog Sada. Te, opravka železnice između Niša i Dimitrovgada. Pa, elektro-motorne vozne garniture i nova pruga od Loznice do Valjeva. Most na Velikoj Mora-

vi. Popravka šina između Čuprije i Paraćina ("Rusima spisak želja", Politika)...

Saldo posete ispao je ipak nešto drugačije, izazivši u većoj meri agendu gostiju nego prozaične želje domaćina. Putinov najbliži saradnik nije dopustio da bude unutarsrpski svojatan, a gledano precizno, nije se ni okupirao materijalnim brigama domaćina. (Na kraju krajeva, imaju ih i Rusi). Okosnica ruske "agende za Srbiju" je već sama činjenica dolaska jednog šefa Kremlja u politički blisku zemlju u srcu Balkana, uprkos prilikama i pauzi posle pada Berlinskog zida. Trebalo je učiniti gest osporavanja nekih od tekovina rušenja Zida, i to je, čini se, postignuto. S govornice na jedinjoj "beloj tački" unutar okaca evro-atlantskih integracija, šef Kremlja nije moralo da brine da li će ga u Evropi čuti, dok govori o ruskoj ideji revizije sistema evropske bezbednosti. Takvoj, kojom bi se uklonio bezbednosni monopol NATO pakta.

U Beogradu, Medvedev je dočekan kao predstavnik sile diplomatske zaštitnice Srbije, u njenoj borbi da ospori nezavisnost Kosova. Pritiskom okolnosti (šef Rusije insistirao je da poseta bude baš o godišnjici oslobođenja grada, na dan 20. oktobra), progutano je i rusko podsećanje na antifašizam jugoslovenskih partizana – ali, zemlja domaćin važnog "hepeninga", pobegla je od direktnog solidarisanja s Moskvom protiv važećeg poretka.

"Četvorouglost" službene spoljne politike (EU, Rusija, Kina, SAD), opredelila je "vojno neutralni" Beograd da se u ovom izazovnom trenutku zadovolji držanjem

evroatlanskom prostranstvu. Treći princip bi trebalo da obezbedi jednaku bezbednost, koja se objašnjava trima *ne* 1) ne obezbeđivati svoju bezbednost na uštrb bezbednosti drugoga; 2) ne dozvoliti radnje (preduzete od strane vojnih saveza ili koalicija) koje potkopavaju jedinstvo zajedničkog bezbednosnog prostora; 3) ne razvijati vojne saveze koji mogu da prete bezbednosti drugih strana ugovornica. Četvrtim principom bi se potvrdilo da nijedna država i nijedna međunarodna organizacija ne mogu imati ekskluzivno pravo na održavanje mira i stabilnosti u Evropi, a peti se odnosi na kontrolu naoružanja, nerasprostranjivanje oružja, trgovinu drogom i terorizam. Uz to, potrebno bi bilo oceniti koliko su nekadašnje strukture do sada bile adekvatne.

Ruska vizija bezbednosti u Evropi i Srbija

Inicijativa je brzo izazvala pažnju. Već na Ministarskom savetu OEBS u Helsinkiju, u decembru 2008. godine, ministar Lavrov je neformalno dobio priliku da izloži potrebu za novim ugovorom o evropskoj bezbednosti. Njegov zamenik Aleksandar Gruško, je na Forumu za bezbednost i saradnju OEBS 18. februara 2009. godine u Beču, istakao neophodnost međusobne saradnje, kao i primere kada je ta saradnja zakazala. On je istakao između ostalog, neprimenjivanje sile, poštovanje suvereniteta, integriteta granica i teritorijalnu celovitost, te privrženost mirnim sredstvima regulisanja konflikata i kontrolu nad oružjem, kao prioritarna pitanja koja su oslabila vojnim operacijama na Balkanu, priznanjem Kosova i katastrofom na Kavkazu. Gruško se fokusirao samo na *čvrsta* bezbednosna pitanja (*hard security*) i nije se bavio pitanjima

govorniku mikrofona. Zar to nije dovoljno pa da se ostalo može i podrazumevati?

Famozna "ruska milijarda Srbiji" postoji, ali (pokazalo se tokom susreta resornih funkcionera) više kao mogućnost iskoristivosti kredita kroz proces (pošto se naknadno dodje do strukture i namene sredstava), nego kao neka "instant finansijska pomoć". Najviše pomoći "uručeno je" ponavljanjem postulata o saradnji. "...Ne treba se ograničavati samo na ekonomske veze. Treba ići dalje", navedeno je na primer u inače, inspirativnom autorskom članku Aleksandra Konuzina, ruskog ambasadora ("Rusija-Srbija: sve je pred nama", Politika).

Ali, u masi načela, kao retke konkretne pojedinosti o tom "pred nama", i onom "dalje", pomenuti su jedino "planovi za učvršćivanje odnosa između ministarstava unutrašnjih poslova", zatim spremnost Rusije da "podeli svoje iskustvo iz oblasti delovanja državnih struktura u sferi savladavanja vanrednih situacija" i onda "interesovanje (dve strane) za razvoj vojnotehničke saradnje".

Dve od nabrojanih mogućnosti iznenadile su javnost (ne samo u Srbiji) stepenom odmakle ostvarenosti, jer o njoj prethodno nije bilo govora. Na primer, u uspostavljanju "baze za vanredna stanja", kako je popularno nazvan "zajednički humanitarni centar u Nišu", namenjen "brzom reagovanju u slučaju vanrednih situacija, kao što su požari, poplave i zemljotresi".

"Niš je prava lokacija, zbog aerodroma i dobre infrastrukture", rečeno je. Ministri Šojgu i Dačić potpisali su "dinamički plan o tim aktivnostima" i obelodanili

ambiciju da "centar preraste u regionalni, kako bi se pružala brza i efikasna pomoć državama regiona jugoistočne Evrope". Šojgu je izjavio da bi centar trebalo da bude formiran do 2012, a da bi u okviru humanitarne baze "bio i odgovarajući zajednički antiminski centar" (*Tanjug*, 21. oktobra).

Dozivanjem "vatrogasca za Balkan", Srbija je proizvela utisak, bar u formi iznenađenja pojedinih posmatrača. Nekima se čini da se ona uključuje u uzbudljivu igru. Beograd je izazvao i poneko podozrenje, s obzirom da "iza ruskih 'blagorodnih ideja' ne retko bivaju sasvim drugi planovi" ("Eho Sofije", Bugarska). "Rusi odavno nastoje da se učvrste u Nišu", naveo je medij, jer je grad "blizu Kosova i kampa Bondstil" - glavne američke baze na Balkanu. Šojgu je "sve osim šefa značajnog ministarstva vlade", objasnio je Stratfor, sugerišući bliskost ministra za vanredno, redovnoj vojnoj obaveštajnoj službi (GRU). Ogroman je resursni potencijal kojim Šojgu raspolaže, u tehnici i u ljudstvu. Sugestija je da bi ruski "vatrogasci" u nekom trenutku u budućnosti lako mogli da eventualno promene uniforme.

Pitanje, međutim, nije čemu bi na Balkanu mogli težiti Moskva i Šojgu, već čemu teži Srbija? Da li u njejoj okolini narasta fascinacija Beogradom, ili se zahteva da Srbija uskladi reči i ponašanje? U nesređnom stanju razvaljene Jugoslavije dvosmislenosti su opasne.

ljudske dimenzije bezbednosti (slobodni izbori i ljudska prava), ili ekonomskim i ekološkim pitanjima, isključujući time druge dve korpe OEBS.¹⁷ Time je Rusija jasno formulisala svoje prioritete međunarodne saradnje.

Ovom inicijativom Rusija je jasno stavila do znanja još dve stvari. Pre svega, nije zadovoljna *NATO-centričnim pristupom* ostvarivanja bezbednosti i što je još važnije – širenjem i globalizacijom NATO, s obzirom da njime dominiraju SAD, čiji unilateralizam Rusija doživljava kao pretnju. Ono što je još važnije, međutim, je to da je ovom inicijativom Rusija jasno istakla da su joj bitna vojno-politička pitanja bezbednosti i da se pitanja vrednosti, oivičena u *trećoj korpi OEBS* – ljudska dimenzija bezbednosti, koja podrazumevaju promociju i zaštitu ljudskih prava i slobodne izbore, nešto što Rusiju zanima znatno manje. Štaviše, u svom obraćanju Federalnom parlamentu Ruske Federacije, u oktobru 2008. godine, predsednik Medvedev je istakao i određene, posebne ruske vrednosti, koje ne moraju nužno da se poklapaju sa zapadnim vrednostima.¹⁸

Predsedavajuća OEBS, Grčka je ministarski savet organizovala na ostrvu Krfu, 27. i 28. juna 2009. godine. Ovaj događaj, koji je okupio ministre spoljnih poslova gotovo svih članica OEBS, pružio je priliku Rusiji da dodatno predstavi svoju inicijativu. Neformalni samit je lansirao *Krfski proces*, koji bi trebalo da razradi ovu inicijativu. Međutim, Dora Bakojanis, tadašnja ministarka spoljnih poslova Grčke je već u uvodnom izlaganju rekla da učesnici tek treba da se dogovore o cilju, sadržaju i okviru dijaloga, što očitno znači da je ovaj proces tek u početnoj fazi.¹⁹ Govoreći u predvečerje neformalnog saveta u Beču na godišnjoj konferenciji OEBS, *Osvrt na probleme u oblasti bezbednosti*, 23. juna 2009. godine²⁰ o atmosferi koja traži promenu čvrstog sistema bezbednosti,

17 Vidi fusnotu broj 10.

18 Obraćanje Federalnom Parlamentu Ruske Federacije, 5 novembra 2008. godine (Послание Федеральному Собранию Российской Федерации, 5 ноября 2008 года), dostupno na ruskom jeziku na: <http://www.kremlin.ru/transcripts/1968>.

19 Sunday 28th June 2009 – Plenary Session Minister Bakoyannis Opening Remarks, dostupno na: http://www.osce.org/cio/item_1_38493.html.

20 Pun tekst govora na ruskom jeziku: Izazovi čvrstoj bezbednosti na evroatlantskom prostoru, uloga OEBS-a u stvaranju pouzdanog i efikasnog bezbednosnog sistema. (вызовы жесткой безопасности в евро-атлантике роль обсе в создании устойчивой и эффективной системы безопасности). Dostupno na: http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/aded9c34ee795d2bc32575de003decdd1.

ministar Lavrov je istakao da je posle kraja *hladnog rata* nestao razlog za podelu evroatlantskog prostora, koji se, po njegovom mišljenju, stvarao postepenim otkidanjem zalogaja teritorije bivšeg Varšavskog pakta i približavanjem ruskim granicama. Lavrov je ponovio principe koje je istakao predsednik Medvedev u Evijanu, s time što je neke proširio. Prvom principu, koji se, između ostalog, odnosio na savešno ispunjavanje međunarodnih obaveza i poštovanje *političke nezavisnosti država*, Lavrov je dodao nemešanje u unutrašnje poslove država. Lavrov je takođe ponovo posredno uporedio Kosovo i Abhaziju i Južnu Osetiju, više da bi istakao nedoslednost Zapada, nego da traži reviziju postojećeg stanja. Na kraju svog nastupa, Lavrov je bio jasan: ukoliko ova vizija saradnje na evroatlantskom prostoru u oblasti bezbednosti ne bude realizovana, preti *perspektiva punoj renacionalizaciji ili privatizaciji vojno-političke bezbednosti, sa svim proističućim neželjenim posledicama*.

Ekspertski komentari se slažu da je ova inicijativa, pre svega uperena na zaustavljanje širenja NATO i učvršćivanja ruske uloge u evropskim bezbednosnim pitanjima.²¹ Rusija nikad nije rekla da će raspravu o novoj inicijativi voditi isključivo u okviru OEBS.²² Štaviše, ruski predstavnici ovu temu pokreću i u okviru Saveta Rusija-NATO, i u okviru bilateralnih kontakata i u okviru EU-Rusija samita. Pozicija EU, istaknuta 18. februara 2009. godine u Beču je da je OEBS mesto na kome EU želi da se o ovoj inicijativi raspravlja.²³ Češko predsedništvo EU je takođe istaklo da su u aktuelnom sistemu bezbednosti sve tri dimenzije OEBS podjednako

21 Vidi, na primer, Michael Emerson, The Struggle for a Civilised Wider European Order, Elements for European Security Strategz, CEPS Working Document No. 307/October 2008, dostupno na http://shop.ceps.eu/BookDetail.php?item_id=1752.

22 Dov Lynch, Stariji savetnik generalnog sekretara OEBS-a, The EU – Russia Centre Review, dvanaesto izdanje, Russia, the OSCE and European Security, November 2009, strana 6. dostupno na: <http://www.eu-russiacentre.org/reviews>.

23 Češko predsedništvo EU, FSC-PC.DEL/8/09, 18 februara 2009. godine.

važne. Potvrđujući posvećenost Helsinškom završnom aktu i Pariskoj povelji, EU predsedništvo je istaklo da će se u debati o jačanju bezbednosti EU rukovoditi sopstvenom strategijom bezbednosti. Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Crna Gora, Makedonija, kao i Turska, Island, Lihtenštajn, Ukrajina i Moldavija su se pridružile ovoj izjavi EU. Srbija nije. Ministarka spoljnih poslova Grčke – predsedavajuće OEBS, je istakla da je potrebno *žuriti polako* i da bezbednost traži političko-vojnu saradnju između država, vođenje zdravih ekonomija i zaštitu životne sredine, kao i zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.²⁴

Jedna od pozitivnih posledica inicijative je nova tema za OEBS, koji se suočava sa sve većim ćorsokakom u svom delovanju. Stavovi Rusije, pa i nekih drugih postsovjetskih država su da se OEBS fokusirao na *prostor istočno od Beča* i da radi mahom na širenju zapadnih ideja, bez obzira na lokalne prilike, vrednosti i nijanse. Takođe, pre ministarskog saveta u Atini početkom decembra 2009. godine, bilo je deset neformalnih diskusija na nivou ambasadora u Beču, koje su se fokusirale na bezbednosne izazove iz sve tri dimenzije.²⁵ Budućnost inicijative nije jasna, ali se smatra da bi trebalo da se fokusira na otvorenu diskusiju u okviru OEBS, da postoji u okviru sve tri dimenzije OEBS i da ne sme da preurani sa predviđanjem rezultata. Teme i konkretni koraci u okviru *Krfskog procesa* bi trebalo da se odrede na ministarskom savetu u Atini. Rusija, naravno, nije zadovoljna napretkom. Dmitrij Danilov je u Beogradu rekao da nema smisla konkretizovati predloge dok ne postoji volja da se izađe u susret ruskoj inicijativi.²⁶ Na 595 sednici Foruma za bezbednost i saradnju OEBS, 18. novembra 2009. godine, države organizacije CSTO, podržale su rusku inicijativu.²⁷

24 Uvodni govor predsedavajuće OEBS, njene ekscelencije ministarke spoljnih poslova Grčke g-đe Dore Bakojanis na zimskom zasedanju Parlamentarne skupštine OEBS, Beč 19 februar 2009. godine, CIO.GAL/25/09, 19 February 2009.

25 Dov Lynch, Stariji savetnik generalnog sekretara OEBS-a, The EU – Russia Centre Review, dvanaesto izdanje, Russia, the OSCE and European Security, November 2009, strana 12. dostupno na: <http://www.eu-russiacentre.org/reviews>.

26 Danilov, Dmitrij Aleksandrovič (Данилов Дмитрий Александрович) šef odeljenja evropske bezbednosti Instituta Evrope Ruske akademije nauka, na konferenciji Hans Seidel fondacije u Beogradskom hotelu Continental, 19. oktobar 2009. godine.

27 FSC.JOUR/601, Organization for Security and Co-operation in Europe 18 November 2009, dostupno na: <http://www.osce.org/fsc/documents.html>.

U predvečerje Ministarskog saveta OEBS u Atini, 29. novembra na veb sajtu predsednika Rusije Medvedeva objavljen je Nacrt ugovora o bezbednosti u Evropi.²⁸ Nacrt ima nameru da izgradi *efektivne mehanizme saradnje* koji bi trebalo da reše *izazove i pretnje u sferi bezbednosti*. Pozivajući se na pet već postojećih međunarodnih dokumenata,²⁹ Nacrt uspostavlja kooperativnu bezbednost, na principima *nedeljive, jednake i zajedničke bezbednosti*.³⁰ Srž Nacrta izgleda, leži u članu 2. koji u prvom stavu određuje da država potpisnica *neće preduzeti, učestvovati ili podržati akcije ili aktivnosti koje značajno utiču na bezbednost druge države potpisnice ili država potpisnica*, dok u drugom stavu ustanovljava obavezu država koje su članica vojnih saveza, koalicija ili organizacija da obezbede da takvi savezi, koalicije ili organizacije poštuju principe iz pomenutih pet dokumenata i prvog člana nacrta. Poslednji, treći, stav nacrta ustanovljava obavezu država da ne daju svoju teritoriju ili da ne koriste teritoriju druge države potpisnice za planiranje ili izvršenje oružanog napada protiv bilo koje druge države potpisnice, ili bilo koje druge akcije koja značajno utiču na bezbednost države ili država potpisnica. Osim toga, nacrt podrazumeva proceduru u slučaju da se pojave *pitanja* u vezi sa odredama ugovora ili nesaglasnost ili sporovi o tumačenju. Nacrt dalje uspostavlja mehanizam (1) konsultacija između država potpisnica; (2) konferencija država potpisnica; i (3) vanrednu konferenciju. Konsultacije su sada formalan način kojim se pokreće mehanizam u slučaju da jedna država potpisnica proceni da postoji kršenje ili pretnja kršenja ugovora (od strane samo države potpisnice – ne i treće države ili nedržavnih aktera). Ukoliko bar dve države zatraže, depozitar ugovora će zakazati konferenciju država potpisnica. Konferencija će imati kvorum ako prisustvuju dve trećine država potpisnica, a odluke konferencije će biti donete konsenzusom i biće obavezujuće. Treba odmah napomenuti da će ovaj ugovor stupiti na snagu po isteku deset dana od dana deponovanja 25. ratifikacije države potpisnice. Vanredna konferencija bi bila sazivana samo u slučaju oružanog napada ili pretnje oružanim napadom. Ona bi imala kvorum ukoliko bi prisu-

28 <http://eng.kremlin.ru/text/docs/2009/11/223072.shtml>.

29 Povelju UN, Deklaraciju o principima međunarodnog prava koji se tiču prijateljskih odnosa i saradnje između država u skladu sa Poveljom UN (1970. godine), Helsinški završni akt (1975. godine), Deklaraciju iz Manile o mirnom rešavanju međunarodnih sporova (1982) i Povelju o bezbednosti u Evropi (1999. godine).

30 Na ruskom jeziku: (ненанесения ущерба безопасности друг друга), u engleskom prevodu *undiminished*.

stvovala četiri petine država potpisnica i odlučivala bi po principu konsenzusa minus jedan, (dakle glas one države koja je napala ili koja preti napadom se ne bi uzeo u obzir). Nacrt takođe ostavlja na snazi postojeće ugovore koje su države potpisnice ranije potpisale, ostavlja sistem i mehanizam UN po strani i ostavlja pravo država potpisnica na neutralitet.

Ministarski savet i period neposledno posle nje ga će biti obelieženi analizama ovog nacrt. Već i njegova površna analiza, međutim, ukazuje na nekoliko karakteristika: pre svega, u nacrtu mesto nije našao jedinstveni pristup prevenciji i mirnom rešenju *konflikata na evro-atlanskom prostranstvu*, kao ni pitanja vezana za kontrolu naoružanja, nerasprostranjivanje oružja, trgovinu drogom i terorizam. Osim toga, jasno je da ovaj nacrt, ovakav kakav je, u fokus stavlja dve stvari: (1) unilateralizam pojedinačnih država koji, prema ovom nacrtu, biva značajno smanjen; (2) iako se u nacrtu ne govori izričito o širenju vojnih saveza, odnosno širenju NATO, ta dejstva bi se mogla posmatrati u sklopu formulacije *aktivnosti koje značajno utiču na bezbednost...iz člana 2, stav 2.* koja samim time podležu proceduri iz nacrt. Dalje, relativno mali broj ratifikacija neophodan za stupanje ugovora na snagu se može tumačiti kao nastavak pokušaja Rusije da države odlučuju pojedinačno, a ne u sklopu vojno-političkih saveza ili u sklopu EU. Sa 25 ratifikacija dobija se izvesna kritična masa dovoljna za političku težinu. Istovremeno, procedura za pristupanje Ugovoru bi bila teža kasnije - 180 dana od dana pristupanja i to samo ako nema prigovora pristupanju te države. Takođe, nacrt predviđa da bi Ugovor mogle da potpišu i međunarodne organizacije, i to NATO, EU, OEBS (za čiji se pravni subjektivitet Rusija odavno zalaže), Organizacija ugovora o kolektivnoj bezbednosti (CSTO) i Zajednica nezavisnih država (ZND). Ovo podrazumeva, bez svake sumnje, pokušaj ostvarenja ruske današnje želje da izjednači značaj njenih sopstvenih integracionih projekata (CSTO, ZND) koji su ušli u izvesne probleme u vezi sa svrhom postojanja i unutrašnjom koherentnošću između država članica. Konačno, insistiranje na pravno-obavezujućim odlukama konferencije i vanredne konferencije je ono što Rusiju najviše interesuje. Ona vidi dosadašnji sistem kao sistem političkih obaveza koji nedovoljno čvrsto garantuje principe bezbednosti,

što bi, pretpostavka je, pravna obaveza kvalitativno promenila.³¹

Inicijativa je skromnija od principa i mišljenja koji su do sada ruski zvaničnici predstavljali u javnosti. Njenih 14. članova se fokusiraju na čvrsta pitanja bezbednosti, širenje NATO i sprečavanje unilateralizma pojedinačnih država. Primetno je odsustvo pokušaja regulisanja etničkih konflikata na evroatlantskom prostranstvu, nešto što je krasilo većinu nastupa ruskih zvaničnika do objavljivanja nacrt ove inicijative. Ovo odsustvo se može dvojako tumačiti: ili je Rusija izgubila interes za pravno regulisanje etničkih i teritorijalnih konflikata, šaljući time poruku da je za nju pitanje Abhazije i Južne Osetije rešeno (pa time i Kosova), ili Rusija šalje poruku da za nju pitanja teritorijalnih i etničkih konflikata više ne spadaju u čvrsta pitanja bezbednosti (*hard security*). Ukoliko je potonja interpretacija tačna, postojeći teritorijalni i etnički konflikti (Nagorno Karabakh i Pridnestrovlje) i mogući teritorijalno-etnički konflikti (Krim u Ukrajini) ne bi ušli u raspravu o pitanjima bezbednosti. Time već tri države (Azerbejdžan, Moldavija i donekle Ukrajina) dobijaju nacrt ugovora koji uopšte ne dotiče najznačajnije pitanje njihove bezbednosti.

Konačno, pitanje je šta ova inicijativa donosi novo međunarodnoj bezbednosti izuzev pravno-obavezujućeg karaktera odluke konferencije i vanredne konferencije i stavljanja u istu ravan međunarodnih organizacija na evroatlantskom prostranstvu. Kada se uporede sa stavovima Stalnog saveza OEBS u Beču - koji je sličan forum za diskusiju, stavovi konferencije i vanredne konferencije se ne bi suštinski razlikovali. Na kraju krajeva, većina od pet dokumenata na koje se inicijativa poziva, a posebno Povelja UN, već imaju obavezujući karakter i nejasno je kako bi obavezujući karakter odluka tela u sklopu ove inicijative bio kvalitativno drugačiji od obaveza koje proističu iz tih dokumenata.

Srbija i ruska inicijativa

Osim pozitivnog odnosa prema inicijativi koji je Srbija dala Rusiji, nije bilo prilike da se Srbija značajnije istakne na ovom polju. Izjava predsednika Tadića, međutim, distancira politiku Srbije u odnosu na ovu inicijativu - bar dok se ona ne bude iskristalisala i dok Rusija sa ostalim državama

31 Govor predsednika Medvedeva na Univerzitetu u Helsinkiju i odgovori na pitanja publike 20. april, 2009. godine, dostupan na: http://eng.kremlin.ru/speeches/2009/04/20/1919_type82912type82914type84779_215323.shtml.

transatlanske zajednice ne dodje do zajedničkog stava. Kako je stvaranje Helsinškog završnog akta bio proces od oko 2400 sastanaka, nije teško pretpostaviti da je i ova inicijativa još uvek daleko od realizacije. Ruskoj strani se, međutim, žuri. Ona ne želi da dalje živi u neizvesnosti oko pitanja sopstvene bezbednosti. Zbog toga traži saveznike u pojedinačnim državama, a posebno državama koje ne streme članstvu u NATO, kao što je Srbija. Konačno, ruska pozicija i jeste da države treba da pojedinačno, a ne kao pripadnice bilo kakvih *blokova* o ovoj inicijativi razmišljaju i odlučuju. To je upravo ono što je teško zamislivo, jer ni NATO zemlje, niti članice EU ne mogu da privatizuju jedno tako zajedničko pitanje kao što je bezbednost u Evropi. One to ne mogu da urade iz čisto normativnih razloga, s obzirom da i NATO i EU države obavezuju norme koje su donete u okviru NATO i EU.

Na kraju, valjalo bi videti šta bi Srbija dobila podrškom, odnosno potpisivanjem ovakvog Ugovora. Ako je cilj potpisivanja jednog ovakvog ugovora zaista zaustavljanje širenja NATO i unilateralizma SAD, kontrole nad oružjem i legitimizacija sfere privilegovanih interesa, kako Rusije tako i bilo koga drugog, to Srbiji ne donosi mnogo. Osim toga, u srpskoj javnosti, odavno postoji rasprava o tome treba li Srbiji NATO, ili ne. Postoji stav da Srbija ne bi trebalo da se bavi *izbacivanjem Rusije iz Centralne Azije* i sličnim akcijama NATO.³² Slična logika se može primeniti i na ovu inicijativu, s obzirom da bi podrškom inicijativi Srbija podržavala, u najvećoj meri, rusku bezbednost, po cenu trvenja sa zemljama u čije društvo želi da uđe - EU zemljama.

32 Boško Mijatović, NATO? (op-ed), dostupno na: <http://www.politika.rs/pogledi/Bosko-Mijatovic/NATO.sr.html>

Zaključak

Problemi u odnosima između Rusije i zemalja transatlanske zajednice su geografski vrlo daleko od Srbije. Odgovoran stav predsednika Tadića u vezi sa ovom inicijativom ima dalekosežne posledice. Sa jedne strane, Srbija jasno poručuje skepticima u vezi sa proširenjem u Evropi da Srbija ne ulazi u rusku sferu uticaja, ma kako dobri odnosi i visok nivo bilateralne saradnje bio između Srbije i Rusije. Sa druge strane, Tadić daje primer odmerene politike evroskepticima u Srbiji, posebno onima koji zagovaraju približavanje, ili čak integraciju sa Rusijom i prebacuje na njih teret dokazivanja da je približavanje ili integracija sa Rusijom nešto što je za Srbiju dobro. Konačno, Tadić u jeku približavanja Srbije i Rusije povlači jasne granice. Rusija zna, ili bi morala da zna da Srbija nema opciju da vodi nezavisnu politiku i daje podršku ovakvoj inicijativi. Prema tome, uzimajući u obzir težnju Srbije evropskim (što Rusija barem retorički podržava)³³ i evroatlanskim integracijama, Rusija ne bi trebala da shvati nedostatak srpske podrške kao nešto što je usmereno protiv nje ili protiv dobre bilateralne saradnje između Rusije i Srbije. Bez obzira na to što Rusija ima niz legitimnih žalbi na situaciju u međunarodnoj bezbednosti, Srbija nije ta zemlja koja joj može značajnije pomoći u unapređivanju te situacije. Ona može samo da bude i verovatno, će i biti konstruktivan bilateralni i multilateralni partner, ali nikada ne izlazeći iz okvira prioriteta EU integracija.

33 Govor predsednika Medvedeva u Narodnoj skupštini Republike Srbije. (Выступление в Народной скупщине Сербии), 20 oktobra 2009. godine, Dostupno na ruskom jeziku na: <http://www.kremlin.ru/news/5783>

Srbija i Bosna: ključ regionalne bezbednosti

(ANALIZA HELSINŠKOG ODBORA
ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI)

Stabilizacija regiona zavisi od konsolidacije Bosne i Hercegovine. Dejtonski sporazum, koji je osnova sadašnjeg unutrašnjih ustojstva nije dovoljan. Naime, neophodna je dogradnja koja bi Bosnu i Hercegovinu učinila funkcionalnom državom. O tome postoji svest i u međunarodnoj zajednici koja već neko vreme Dejtonski sporazum tretira kao deo procesa koji mora biti nastavljen.

Izrazitiji povratak međunarodne zajednice na Balkan početkom 2009. godine, pre svega u Bosnu i Hercegovinu, označava početak aktivnijeg angažovanja. Inicijativa je potekla od nove američke administracije. Međutim, udruženi napor Evropske unije i Sjedinjenih Država Amerike da odgovarajućom revizijom Dejtonskog sporazuma, Bosnu i Hercegovinu učine funkcionalnom državom, u prvom, "butmirskom krugu" završen je potpunim neuspehom.

Dve runde razgovora predstavnika državno-političkih lidera BiH sa Karlom Biltom (EU) i Džejsom Stajnborgom (SAD), vodjenih u oktobru (19. i 20.) u vojnoj bazi u Butmiru nisu rezultirale ni simboličnim pomakom u približavanju stavova lokalnih lidera, prema predloženim reformama Ustava BiH. Odnosno, "butmirski papir" nije prihvaćen. Sadržina Butmirskog papira nije u potpunosti predstavljena u javnosti, ali suština toga papira je jačanju centralnih organa vlasti, formiranjem vlade umesto saveta ministara i jačanje predsedničke funkcije.

Unutrašnja polarizacija između dva entiteta, tri nacionalne zajednice i (ne)funkcionirajuće centralne vlasti tako je, čini se, još više produbljena. Dejtonski sporazum je, međutim, ustoličio dva entiteta sa različitim unutrašnjim uređenjem. Republika

Srpska je izrazito centralizovana, dok je Federacija BiH decentralizovana i to po etničkom principu koji je blokirao funkcionisanje i ovog entiteta.

Nakon neuspelog pokušaja u Butmiru, premijer Republike Srpske (RS) Milorad Dodik je uputio poziv lokalnim liderima da se sastanu u Banjaluci (30. oktobra) i pokušaju da, bez međunarodnih posrednika nađu izlaz iz krize. Međutim, niko od lokalnih lidera se nije odazvao na taj poziv.

Uloga i uticaj Beograda na aktuelna zbivanja u Bosni i Hercegovini u ovom trenutku nisu dovoljno transparentni. Najviši zvaničnici, u prvom redu predsednik Republike, Boris Tadić i ministar spoljnih poslova Vuk Jeremić, dele jednoobrazni stav po kome, Srbija "podržava Dejtonski sporazum", odnosno, Srbija je spremna da "podrži sve ono o čemu se dogovore tri naroda". Upravo ta formulacija, posebno njen drugi deo, proizvodi nedoumice o iskrenom stavu Srbije u odnosu na ključne nespozume koji reprodukuju krizu u susednoj državi. Podsećanja radi, uoči rata u Bosni, Srbija je takođe formalno podržavala "sve ono o čemu se tri bosanskohercegovačka naroda dogovore".

Zajedno sa Hrvatskom, Srbija (u to vreme SRJ) je garant Dejtonskog sporazuma i na osnovu njega, a naročito od premijerskog mandata Vojislava Koštunice (2004-2008) sa Republikom Srpskom neguje posebno bliske "specijalne odnose".

Stav Beograda

Pretnje Milorada Dodika da će raspisati referendum o osamostaljivanju Republike Srpske, njegove kritike na račun visokih predstavnika UN u BiH, ili, na primer, o bojkotu organa vlasti u Sarajevu, dovodi, Beograd kao "garant Dejtona", u poziciju da

pred međunarodnim činiocima zauzime stav koji će u velikoj meri uticati na njenu poziciju i aspiracije u donosu na EU.

Srpska politička i intelektualna elita, osim što Republiku Srpsku smatra (legitimnim) ratnim plenom unutar Bosne i Hercegovine, dugoročno računa na moguću prekompoziciju regiona. Republiku Srpsku takođe koristi kao glavni argument u rešavanju "nacionalnog pitanja" balkanskih etničkih zajednica. Srbija, naime, smatra da bi u zamenu za nezavisnost Kosova (bez dela severno od Ibra), dobila Republiku Srpsku. To se poklapa i sa njenim ratnim ciljevima na prostoru bivše Jugoslavije početkom devedesetih godina prošlog veka. Strategija Beograda u poslednjih deset godina čvrstog održavanja *statusa quo* u Bosni je uspela i podigla očekivanja u vezi sa podelome Bosne. Osim toga, Beograd je i "specijalnim tretmanom" Republike Srpske i njenog aktuelnog lidera Dodika (koji je svakodnevno prisutan u Beogradu) praktično radi na održavanju permanentne nestabilnosti zapadnog suseda.

Sama Srbija je pod teretom finansijske krize delimično "resetovala" spoljnopolitičku orijentaciju. Naglašeno je među prioritete vratila odnose sa Evropskom unijom, odnosno nastojanje da se što pre nađe makar među kandidatima za članstvo u njoj. To znatno utiče i na izvesnu promenu stavova u odnosu na Bosnu i Haški tribunal.

To podrazumeva da je Srbija promenila stav mada ne dovoljno jasno i svoj odnos prema RS. Tako je predsednik Boris Tadić izjavio da „Srbija snažno i iskreno podupire integritet BiH, jer na taj način brani vlastiti integritet. Srbija ne želi bilo kakvu destabilizaciju regije, jer bi to imalo katastrofalne posledice i po ekonomsku i sigurnosnu situaciju u našoj zemlji”. Osim što i dalje insistira na Dejtonskom sporazumu kao temelju, Tadić je istakao da je "važno da izgradimo jedan novi duh sporazumijevanja na prostoru jugoistočne Europe, prije svega u zemljama bivše Jugoslavije, da pokažemo da konstruktivno možemo rešavati i sporove koji, normalno, postoje među državama, ali i da iskažemo u svakom tom trenutku regionalnu odgovornost i jasan cilj, a to je članstvo u Evropskoj uniji. Samo na taj način možemo ostvariti naše pojedinačne nacionalne ciljeve".³⁴

Međunarodni akteri

Disfunkcionalna država Bosna i Hercegovina je trajni izvor moguće nestabilnosti Balkana. To je razlog što

34 *Dnevni avaz*, 29. oktobar 2009.

su se važni međunarodni činioci, pre svega SAD, EU i Turska vratili na balkansku pozornicu. Iako Zapadni Balkan nije među prioritetima spoljne politike administracije Baraka Obame, u proleće 2009. godine na Balkanu je boravio potpredsednik SAD Džozef Bajden. Tri prestonice koje je tom prilikom obišao, Sarajevo, Beograd i Priština, čine trougao ključan za stabilnost regiona.

Poseta predsednika Abdulah Gula Srbiji je promovisala aktivniju ulogu Turske u regionu. Srpsko-turski dijalog na najvišem nivou ima prvorazredni značaj, jer su, kako je rekao predsednik Tadić, odnosi Srbije i Turske "na najvišem nivou u istoriji" (Boris Tadić).³⁵

Poseti predsednika prethodila je poseta ministra spoljnih poslova, Ahmeta Davutoglua (juli). Program boravka ministra obuhvatio je i Sandžak, gde je sa domaćinom Vukom Jeremićem, upriličio pomirenje lidera dve najznačajnije sandžačke političke partije, Rasima Ljajića i Sulejmana Ugljanina. U Sarajevu je truski ministar izjavio da je Turska „garant teritorijalnog integriteta Bosne i Hercegovine“.

Pojačani angažman Turske, najmoćnije zemlje u regionu i članice NATO, njena tradicionalna zainteresovanost za prostor Balkana i spremnost da finansijski učestvuje u određenim projektima (putevi u Sandžaku, islamski centar u Srbiji) može takođe, da bude jedan od stabilizirajućih činilaca na ovim prostorima.

Poseta predsednika Gula u opozicionim krugovima, koji su podržavaju veću ulogu Rusije u regionu, nije primljena sa odobravanjem.

Bilo je, naime, predviđeno da se predsednik Gul obrati poslanicima Skupštine Srbije, ali je to otkazano, jer je većina opozicionih partija pretela bojkotom. A umesto predviđene posete Sandžaku obišao je Novi Sad.

U opširnom intervjuu koga je dao dnevniku *Danas*, Gul je posebno naglasio da Turska pridaje veliki značaj tome što "Bosna i Hercegovina čuva svoj teritorijalni integritet, multikulturni i multietnički sastav i suverenitet".³⁶ Dodao je takođe, da pokušaj podrivanja nadležnih u centralnoj upravi "neće doneti ništa dobro nijednoj etničkoj grupi". Kao i EU i SAD, i Turska, po rečima Gula, želi da u Bosni prevlada integracija, a ne fragmentacija.³⁷

35 *Politika*, 27. oktobar 2009.

36 *Danas*, 24-25. oktobar 2009.

37 Isto.

Pozicija Rusije

Rusija je kao članica Kontakt grupe od početka uključena u rešavanje bosanskog pitanja. Međutim, sve do dolaska Vladimira Putina njen stav se nije značajnije razlikovao od ostalih članica grupe. Poslednjih godina Rusija je zauzimala stav koji nije potpuno jasan. Čini se da je više u funkciji nadmetanja sa SAD. Istovremeno, Rusija je svoje novo prisustvo u regionu realizovala preko ekonomskih poslova. U Republici Srpskoj je fokusirana na energetske kapacitete slično kao i u Srbiji (Rafinerija u Bosanskom Brodu, na primer).

Kratka poseta predsednika Medvedeva Srbiji (oktobar) u Beogradu je bila percipirana kao jačanje pozicije Srbije u predstojećim pregovorima o budućnosti Bosne. Na svečanoj akademiji upriličenoj u čast Dana oslobođenja Beograda (20. oktobra), pored predsednika Borisa Tadića sedeo je premijer RS, Milorad Dodik. Međutim, prema televizijskim snimcima tokom direktnog prenosa te svečanosti, ruski predsednik se sa Dodikom nije ni rukovao. O navodnom "kratkom susretu" Medvedeva i Dodika javile su samo agencije Itartas i Srna, ali drugih potvrda, da li je i kojom prilikom do njega došlo, nije bilo. Ruski ambasador u Bosni Aleksandar

Bocan Harčenko izjavio je da se „Rusija zalaže za koncept jačanja centralnih institucija uz jake entitetske institucije“³⁸.

Poseta ministra spoljnih poslova Sergeja Lavrova Bosni (5. novembar) bila je u skladu sa poznatim stavom da će podržati sve što se tri naroda dogovore. Ovo je u suštini podrška zvaničnom stavu Beograda. Istakao je da Rusija, kao aktivni član Saveta za sprovođenje mira (PIC), želi da se Kancelarija visokog predstavnika međunarodne zajednice (OHR) transformiše u Kancelariju evropskog predstavnika (EUSR), koji bi sa BiH sarađivao na nivou konsultacija i koordinacije, ali bez nametanja odluka spolja i mešanja u unutrašnje stvari BiH. Lavrov je takođe rekao da je Rusija za ukidanje "bonskih ovlašćenja", kojima se daje mandat visokom predstavniku u BiH da smenjuje izabrane zvaničnike i nameće zakone.

Uloga Hrvatske

Od 200. godine Hrvatska je promenila odnos prema Bosni i Hercegovini, odnosno odustala je kontrole Hrvata u Bosni. Predsednik Stjepan Mesić imao je najrevolucionarniji stav u odnosu na položaj Hrvata u Bosni i Hercegovini, ali i na potrebu revizije

38 *Večernje novosti*, 1. novembar 2009.

KLINTON O BOSNI

Objavljeno 24. septembra 2009.

Govoreći o Bosni, predsednik je rekao da je njegov kabinet u početku bio podeljen oko predloga da se direktno interveniše i tako zaustave užasni talasi nasilja, etničko čišćenje, koji su potresali bivšu Jugoslaviju nakon okončanja hladnog rata.** Rekao je da su general Pael i ostali bili protiv raznih vojnih opcija, tvrdeći da su vazdušni napadi efektni i sigurni iako ne mogu iznuditi primirje, i da bi kopnene snage bile izložene neprijateljski nastrojenim strancima na teško pristupačnom terenu. Nedeljama je nova administracija razmatrala ideje za ublažavanje međunarodnog embarga na isporuke oružja regionu, smatrajući da embargo kažnjava najslabiji, najugroženiji narod u Bosni i Hercegovini. Za razliku od suseda u Srbiji i Hrvatskoj, većinsko muslimansko stanovništvo Bosne bilo je izolovano i bez pristupa oružju koje je krijumčareno preko granica. Bosanska vlada je tražila ukidanje embarga kako bi njen narod mogao da se brani i time dobije priliku da uspostavi vojnu

ravnotežu suprotstavljenih strana, koja bi mogla da vodi ka političkom rešenju.

Klinton je rekao da su američki saveznici u Evropi blokirali predloge za prilagođavanje ili uklanjanje embarga. Svoje protivljenje su obrazlagali ubedljivim humanitarnim argumentima, tvrdeći kako bi više oružja samo podstaklo krvoproliće, mada su ključni saveznici, rekao je predsednik, privatno smatrali da bi nezavisna Bosna bila "neprirodna" kao jedina muslimanska država u Evropi. Rekli su da su za embargo upravo zato što osigurava da Bosna ostane u nepovoljnom položaju. Da stvar bude još gora, dodao je, izbegavali su da razmotre brojne alternative koje bi, navodno, ugrozile nekih osam hiljada evropskih mirotvoraca angažovanih u Bosni u obezbeđivanju hitnih isporuka hrane i medicinskog materijala. Protivili su se američkom zauzimanju za drugačiju politiku, ali bez izlaganja riziku američkih vojnika. Tvrdeći kako su njihovi mirotvorci najbolji dokaz njihovog punog angažmana, oni su te jedinice praktično pretvorili u štit iza kojeg su srpske snage nesmetano komadale Bosnu. Kada sam rekao da sam zaprepašćen takvom moralnom neosetljivošću

Dejtonskog sporazuma. Jedna od njegovih najnovijih poruka upućena službenom Beogradu je da bi „trebalo da Srbima u BiH poruči da im BiH domovina, a Sarajevo glavni grad“ i da „svoju politiku kreiraju u tim okvirima“. Dodao je da bi „Dodiku odgovaralo stvaranje trećeg entiteta jer bi to potpuno marginalizovalo Hrvate“. Mesić podvlači da je „iluzija da se bilo koji deo BiH izdvoji, s time što ta iluzija stvara nesigurnost u toj državi i edaljava je od evropskih integracija“.³⁹

Jeremić u akciji

Značajni deo svoje nesvakidašnje diplomatske energije, srbijanski šef diplomatije Vuk Jeremić koncentrisao je u poslednjih nešto više od mesec dana na Bosnu i Hercegovinu. Još pre prvog kruga „butmirskih razgovora“ Jeremić je, prema pisanju medija, iznenada putovao u Banjaluku. Prema saznanjima nekih medija (Danas), cilj Jeremićeve posete bilo je nastojanje da se Dodik ubedi da ne ide u radikalizaciju odnosa entiteta sa Kancelarijom visokog predstavnika: „Vuk Jeremić je otišao da smiruje Milorada Dodika“, izjavio je neimenovani izvor ovog lista.⁴⁰

39 *Danas*, 5. novembra 2009.

40 *Danas*, 2. oktobar 2009.

koja podseća na diplomatiju zatvaranja očiju pred sudbinom evropskih Jevreja u Drugom svetskom ratu, predsednik Clinton je samo slegao ramenima. Rekao je da je francuski predsednik François Mitteran sasvim otvoreno rekao da nema mesta Bosni i da britanski zvaničnici takođe govore o mučnoj, ali realnoj restauraciji hrišćanske Evrope. Za razliku od Britanije i Francuske, rekao je, nemački kancelar Helmut Kohl je bio među onima koji su podržali ponovno razmatranje UN embarga na oružje, što nije uspelo delimično i zato što Nemačka nije stalna članica Saveta bezbednosti UN. Clinton je odavao utisak čoveka čija je dužnost da prašta. Pokušavao je da nađe izlaz iz situacije u kojoj su ozbiljne prepreke stajale na putu novih liderskih opcija za zaustavljanje izrazito jednostranog nasilja u Bosni.

Sa manje gorčine predsednik je analizirao početnu sklonost svoje administracije ka plasiranju informacija štampi. Za gotovo sve neprijatne epizode okrivio je vlastito osoblje u Beloj kući – drugačije od vladinih službenika ili birokrata – i rekao da se ljudi koji to čine razlikuju po motivu i karakteru. Dok zvaničnici većine vlada podmeću vesti da bi uticali na politiku

Tokom prvog dela razgovora u Butmiru (9. oktobra) Vuk Jeremić je boravio u Istanbulu na ministarskom sastanku Procesa saradnje Jugoistočne Evrope (SEECP). Prema kratkim agencijskim vestima tom je prilikom imao odvojene susrete sa turskim i bosansko-hercegovačkim kolegom Ahmetom Davutogluom i Svenom Alkalajem.⁴¹

Uoči druge runde razgovora u Butmiru delegacija predstavnika sedam parlamentarnih stranaka Republike Srpske susrela se u Beogradu sa predsednikom Srbije Borisom Tadićem. Prema pisanju medija on je parlamentarcima poručio da se Srbija neće mešati u pregovore koje s političkim liderima u BiH vode predstavnici SAD i EU, ali je naglasio da bi bilo korisno da se kroz „butmirske pregovore“ dodje do kompromisa. Znatno dvosmislenija od ove, je Tadićeve poruka parlamentarcima da je „Srbija moja politička odgovornost, a vi ste moja moralna odgovornost“.⁴²

Pravdajući se na konferenciji za novinare, održanoj nakon tog susreta, da nije imao uvid u kompletnan predlog međunarodne zajednice o kome se raspravljalo u Butmiru, Tadić je ipak naglasio da

41 *Beta*, 9. oktobra 2009.

42 *Danas*, prenosi agenciju BETA, 17-18. oktobar 2009.

ili stekli prednost u odnosu na svoje takmace za neki položaj, Clinton je vlastite ljude okarakterisao kao produkte mladalačke razuzdanosti. Kao da ih pokreće isključivo vlastiti ego, rekao je, počev od onih kojima je samo stalo da svoje reči pročitaju u novinama ili pokažu kako su prvi nešto doznali. Sve ove informacije koje su procurele često su bile frivolne, proizvoljne ili netačne, rekao je. Koristeći se samoreklamerstvom njegovih mladih pomoćnika novinari su dolazili do besmislenih tekstova kojima se hranila njegova politička opozicija. Clinton je pomenuo buku koja se podigla oko izmišljenog teksta o tome da namerava da uvede porez na luksuz kako bi bogate ljude odvratio od kupovine dodatnog zdravstvenog osiguranja. A prema uredbi koju su novine objavile još pre nego što je sazvaio prvi radni sastanak u Beloj kući, jedna neslana i neproverena informacija napravila je od homoseksualaca u vojsci nacionalnu temu broj jedan.^{***} Predsednik se požalio kako nikada nije imao istinski „medeni mesec“ sa štampom. I ovom prilikom je ponovio koliko ga iritira to što mora da se bavi „procurelim“ senzacijama umesto suštinskom politikom, ali da misli da se situacija popravlja.

“nema dovodjenja u pitanje entitetskog glasanja”.⁴³ Istrajavanje na očuvanju tzv. entitetskog glasanja, koje entitetima omogućava blokadu odluka centralnih organa, jedan je od inače, najtvrdih stavova na kome insistira Republika Srpska.

Nakon fijaska “butmirskih razgovora” u Bosnu i Hercegovinu ponovo je putovao Vuk Jeremić, ovoga puta i u Sarajevo, gde se, osim sa domaćinom, ministrom spoljnih poslova BiH Svenom Alkalajem, po prvi put, sreo sa Harisom Silajdžićem, liderom Stranke za BiH, sada i članom tročlanog Predsedništva BiH. Tokom tih susreta Jeremić je rekao da je Bosna i Hercegovina “najbliži i najvažniji sused Srbije” i iskazao spremnost da Srbija “pomogne BiH u stabilizaciji njenih prilika, kako bi brže napredovala ka EU”.⁴⁴ U Banjaluci je tom prilikom nakon razgovora sa Dodikom izjavio da situacija u BiH nije idealna, ali i da “nema prostora ni za kakave sukobe, bilo gde na Balkanu”.⁴⁵

Šta se očekuje od Srbije

Brojni regionalni i međunarodni posmatrači Milorada Dodika smatraju najodgovornijim za eskalaciju unutrašnjih napetosti u BiH. Izjave poput one da ne „voli Bosnu i Hercegovinu“, on potvrđuje i čestim boravcima u Beogradu. Dobre odnose sa Beogradom on je počeo da neguje još u vreme Slobodana Miloševića, učvrstio u vreme Vojislava Koštunice, a u poslednje dve godine stalni je pratilac Borisa Tadića.

Istovremeno, deo srbijanske opozicije i pro-ruskih medija (*Pečat*) optužuje i Dodika i Tadića za „konstruktivno u nametanju međunarodnih rešenja za BiH“. Osim toga, Dodika posebno optužuju za podršku kandidature BiH za članstvo u NATO pozivajući se na njegovu izjavu „Imajući u vidu budućnost, mislim da je važno da nastavimo izgradnju puta prema NATO savezu i da ćemo u tom pogledu dobiti nešto što mnogi ne žele da vide, a to je garancija stabilnosti“.⁴⁶

S obzirom na okolnosti u kojima se Srbija nalazi, teško je sa pouzdanošću tvrditi da li Srbija u potpunosti podržava Dodika, ili mu “zavrće ruku”. Srbija se i sama nalazi u procepu između želje da ostvari “nacionalni san” o ujedinjenju svih Srba pod istim državnim krovom, sa jedne, i svesti o realnoj mogućnosti bankrota i sadašnje države u “svedenim” granicama, sa druge strane. Ne treba

sumnjati da se isto tako, upravo zbog zaoštavanja unutrašnjih odnosa u BiH nalazi pod pritiskom nekih od međunarodnih aktera. Na to upućuje i diskretno upozorenje iz Vašingtona, upućeno preko Danijela Servera, iz Američkog instituta za mir. Server napominje da Srbija ne podriva stabilnost Bosne onoliko koliko je nekad činila, jer i u Beogradu raste svest o tome da nestabilnost BiH škodi izgledima Srbije za članstvo u EU. Server, međutim, dodaje da ono što ne vidi, su “jasni i nedvosmisleni signali iz Beograda da neće dozvoliti da njegovi interesi članstva u EU budu uništeni avanturizmom RS”.⁴⁷

Konstruktivniju ulogu Beograda očekuju i ovdašnji zapadnoevropski ambasadori. Ambasador Švedske Krister Bringeus, kao predsedavajući EU, izrazio je očekivanje da “Srbija bude aktivno uključena u rešavanje svih problema u BiH”.⁴⁸

Butmirski proces treba nastaviti i što pre doneći odluke o reviziji konstitutivnog uređenja Bosne i Hercegovine. To je neophodno zbog toga što konsolidacija BiH stavlja tačku na aspiracije Beograda, i smanjuje ucenjivački potencijal Srbije u odnosu na region i međunarodnu zajednicu.

U paket mera treba uključiti i reorganizaciju čitave Bosne i Hercegovine po principu regionalnih celina koje bi zadovoljile istorijske, ekonomske i socijalne kriterije.

To otvara prostor za konstruktivno delovanje Srbije u reintegraciji regiona što može značajno umanjiti frustraciju proevropske i proreformske njene političke elite. Učvršćivanjem proevropskog kursa, region može dobiti zamajac u prevazilaženje decenijske blokade.

Istovremeno, uklanjanjem etničkog principa kao kriterijuma u rešavanju multietničkih sukoba, EU se vraća na svoje osnovne vrednosti bez kojih nema jake i stabilne Evrope.

Zatvaranje balkanske krize na adekvatan način jača evropsku poziciju i njen kredibilitet u rešavanju kriznih situacija. S druge strane, učvršćuje se uloga SAD i NATO kao garanta bezbednosti celog regiona. Konstruktivna uloga Turske profiliše ovu zemlju kao značajnog partnera regiona i EU. Takođe, relativizuje duboko ukorenjen negativni stereotip o islamskim zemljama kao isključivo radikalnim i remetilačkim faktorima na svetskoj areni.

⁴³ *Politika*, 17. oktobar 2009.

⁴⁴ *Danas*, 23. oktobar 2009.

⁴⁵ *Isto*.

⁴⁶ *Pečat*, 30. oktobar 2009.

⁴⁷ “Revizija Dejtona je počela”, *Politika*, 16. oktobar 2009.

⁴⁸ *Danas*, 16. oktobar 2009.

SRPSKA BLOKADA BUTMIRA

PIŠE: VOJISLAVA VIGNJEVIĆ

Ni 14 godina nakon Dejtonskog sporazuma kojim je okončan rat u Bosni i Hercegovini, nije bilo dovoljno da ta država postane efikasnija i funkcionalnija. To je i motivisalo međunarodnu zajednicu da inicira razgovore s predstavnicima političkih partija BiH, s jedne, i EU i SAD s druge strane, u vojnoj bazi u Butmiru. Oktobarski pregovori vodjeni su sa ciljem da se nađe način koji bi doveo do ustavnih promena, kako bi se, osim ostalog, Bosni i Hercegovini otvorio brži put ka evroatlantskim integracijama. Srbi, odnosno premijer Republike Srpske Milorad Dodik, su odbacili predloge u čemu ih je, doduše ne direktno ali pod plaštom očuvanja Dejtonskog sporazuma podržala Srbija koja se neformalno pita gotovo za sve važnije Dodikove poteze i poteze vlasti RS.

U Butmirskim pregovorima učestvovali su lideri političkih stranaka u BiH i Karl Bilt, šef švedske diplomatije i Džejms Stajenberg, zamenik državnog sekretara SAD. Rezultat nije ohrabrujući - pregovori su propali, dve strane - srpska i hrvatska su odbacile ustavne promene koje su međunarodni faktori predložili.

Šlagvort za pokušaj međunarodne zajednice da inicira ustavne promene dao je Oli Ren, komesar za proširenje EU koji je, uoči pregovora izjavio: „Naš cilj je da BiH postane kredibilan podnosilac za članstvo u NATO i EU. Za to je potrebno da zemlja stane na svoje noge, bez izaslanika međunarodne zajednice ili EU“. On je poručio i da nije reč o ustavnoj revoluciji već o radu na osnovama Dejtona. „Mi želimo da dobijemo sporazum o tranziciji - zatvaranju OHR (Kancelarije visokog predstavnika) i prelasku na pojačano prisustvo EU, naglasio je Ren.

Srpska strana je optužila međunarodne faktore da ustvnim promenama zapravo, žele da ponište

Dejtonski sporazum, a hrvatska da se predlogom izmena ustava BiH sva vlast prenosi na većinski, bošnjački narod.

Predstavnici SAD i EU su, međutim, poručili pregovaračima iz redova Bošnjaka i Srba da BiH mora da govori jednim glasom prema EU i da mora da bude efikasna država koja mora da sprovede ono što obeća. Za to su potrebne izmene Ustava BiH, ali bi bilo garantovano postojanje jedne države i dva entiteta - RS ni na koji način ne bi bila ugašena, tvrde u pregovaračkom timu EU i SAD.

S druge strane, i Banja Luci i Beogradu je bilo bitno da se ni na koji način neće ukidati entitetsko glasanje. Međutim, upravo to što garantuju međunarodni pregovarači obeshrabrilo je predstavnike Bošnjaka i Hrvata, jer oni smatraju da je pravo na takozvano entitetsko glasanje kojim se neiscrpno služe predstavnici Republike Srpske (u parlamentu BiH blokiraju donošenje zakona ukoliko smatraju da oni štete interesima srpskog naroda, to jest srpskog entiteta) glavni uzrok blokade institucija i zakonodavne reforme.

Šta sadrži paket mera koji je glatko odbio Milorad Dodik, premijer Republike Srpske? Međunarodna zajednica predlaže da umesto sadašnjeg Saveta ministara budu vlada i premijer, a umesto Predsedništva u kome se sada rotiraju predstavnici naroda - predsednik, čija bi ovlašćenja bila ceremonijalna. U paketu predloga je i da Gornji dom - Dom naroda nema mogućnost da donosi zakone.

Predsedništvo BiH, u buduće bi trebalo da ima predsednika i dva potpredsednika koji ne smeju biti iz istog naroda. Njihov mandat bi trajao četiri godine uz mogućnost produženja na još jedan mandat. Predsednika bi birali članovi Predsedništva koji bi bio

ovlašćen da imenuje premijera BiH, potpisuje akta bez saglasnosti potpredsednika, imenuje i razrešava ambasadore na predlog Saveta ministara i uz saglasnost premijera BiH. Predsednik Predsedništva BiH imao bi nadležnosti sazivanja sednica Saveta ministara i Predstavničkog doma parlamenta BiH. Broj poslanika u Predstavničkom domu bi se, sa 42 povećao na 87, pri čemu bi tri mesta bila obezbeđena za predstavnike nacionalnih manjina. Dom naroda parlamenta BiH, umesto dosadašnjih 15, imao bi 21 člana koji bi trebalo da se biraju iz sastava Predstavničkog doma, istovremeno zadržavajući poziciju u Predstavničkom domu.

Nadležnosti države, osim odbrane, obaveštajnih poslova, spoljne politike i carine činile bi i međunarodno-pravna saradnja, Interpol, regulisanje međunarodnog i međuentitetskog transporta... Državne i institucije entiteta imale bi podeljene nadležnosti za oporezivanje, izbore, poljoprivredu, nauku i tehnologiju i lokalnu samoupravu. U paketu mera je i predlog raspodele imovine. Tako u predlogu stoji: treba osigurati da država bude vlasnik imovine koja joj je potrebna za vršenje funkcija javne vlasti koja će joj biti potrebna u budućnosti za integraciju u NATO i EU.

Sa paketom mera ne slažu se, ne samo predstavnici Srba nego i Hrvata koji smatraju da se ovim merama omogućuje prevlast većinskog naroda - Bošnjaka. Kao primer navodi se predlog da umesto Saveta ministara bude vlada. Bojazan je u činjenici da se umesto sada ravnomerno raspoređenog učešća u Savetu - po tri ministra predstavnika svakog naroda, dobije vlast jednog čoveka, premijera.

Milorad Dodik je izneo stav da je ovaj paket mera antidejtonski, politički nekorektan i neprihvatan kao osnova za razgovore. On je to obrazložio u pismu koje je uputio ambasadoru SAD u Sarajevu, Čarlsu Inglisu i švedskom predsedništvu EU. U pismu ističe da Republika Srpska

„ne može i neće pristati“ na paket mera i naglašava da je sastavljen samo po meri jednog naroda u BiH - Bošnjaka.

Koliko je Srbija zainteresovana za pregovore o ustavnoj rekonstrukciji BiH svedoči i podatak da je predsednik Boris Tadić primio predstavnike političkih partija Republike Srpske uoči druge runde Butmirskih sastanaka. On je naglasio da Srbija ostaje trajno privržena Dejtonskom sporazumu koji nedvosmisleno svedoči o očuvanju integriteta BiH, i konstruktivno pristupa razgovorima koji se vode u BiH. Tadić je istakao da se Srbija neće mešati u pregovore koje s političkim liderima BiH vode predstavnici SAD i EU, ali da se nada postizanju kompromisnog rešenja. Srbija do kraja poštuje svoje međunarodne obaveze, a jedna od njih jeste i ta da je potpisnica Dejtonskog sporazuma, koji nedvosmisleno svedoči o očuvanju integriteta BiH rekao je Tadić, podsećajući da je, osim Srbije, i Hrvatska garant očuvanja Dejtonskog sporazuma. Predsednik Srbije je naveo da je taj sporazum moguće menjati samo uz dogovor sve tri strane u BiH. Milorad Dodik je, nakon tročasovnog sastanka lidera sedam političkih partija RS sa predsednikom Srbije, rekao da RS nije zainteresovana za ustavne promene u BiH, niti je spremna da radi na bilo čemu što smanjuje dejtonski kapacitet RS, ali je spremna da usaglasa postojeći ustavni okvir s evropskom konvencijom o ljudskim pravima i slobodama.

Dodik je predložio da se u Ustav BiH ugradi pravo entiteta na referendum o statusu, naglašavajući da je svestan činjenice da legalizacija tog prava podrazumeva i saglasnost drugih. Ovaj stav može se dovesti u vezu sa, u poslednje vreme čestim isticanjem upozorenja koja stižu iz RS da srpski entitet mora imati pravo izjašnjavanja o svom statusu. Zvaničnici Srbije nisu reagovali na ovakve stavove, a, izostalo je bar ograđivanje od ovakvog antidejtonskog stava.

Nepoštena igra oko Bosne i Hercegovine

PIŠE: RADE VUKOSAV

Četnaestogodišnje natezanje oko dejtonske Bosne i Hercegovine (BiH) kojoj je, silom oružja, nametnut Dejtonski sporazum, a kojim je sporazumom od BiH napravljen politički subjekat koji ništa drugo nije nego neusklađeni i neodrživi politički surogat. BiH je sve drugo samo nije država i kao takva u ovakvom ustrojstvu i statusu, nema budućnosti. Dejtonski sporazum su stvarali oni koji ne poznaju pravu historiju BiH, jer su je falsifikovanu učili od zavojevača na BiH.

Za žaljenje je što su tvorci toga sporazuma u Dejtonu prvenstveno uvažili, priznali i osnažili volju agresora na BiH, podijelivši je na etnički očišćene „entitete“ od kojih nikad neće biti prava država. Zašto neće biti prava država? Zato što je napravljena preskupa greška, agresorima priznata pobjeda. Zločinci koji su stotine hiljada ljudi, žena i dece što poubijali, što protjerali, spalili im i razorili domove i bogomolje, sada su ratni pobjednici, pa time kod dobrog dijela svojih sunarodnika - heroji. „Oni su nam izborili Republiku Srpsku“ (RS). „Heroji“ koji su priznati kao pobjednici, a optuženi za ratne zločine najvećih razmjera u Evropi nakon Drugog svjetskog rata! Paradoks, ratnim zločincima priznate pobjede! I dalje, Milošević i Tuđman i jedan i drugi glavni krivci za agresiju na BiH - u Dejtonu su se potpisali kao GARANTI provodjenja sporazuma, čime im je priznato ono za što su ratovali. Udovoljeno im je. Sada su to, nakon njih, naslijedile Srbija i Hrvatska. Jadna je ta država kojoj su agreori - i to njeni susjedi, nametnuti kao garanti. To se očito i vidi. I niko to ne ispravlja nego uporno i dalje, po Dejtonu, nastavljaju Sizi-fov posao. Entitet koji je sa 31,3% Srba u BiH, dobio 49% teritorije, obespravio je najveći broj protjeranih i napravio mnoštvo masovnih grobnica - sada ucjenma, prijetnjama, opstrukcijama zaoštava odnose, „upravlja“ Bosnom - koju otvoreno ne priznaje. A i što bi kad im je to omogućeno. „Bosnu ne doživljavam kao svoju državu“. „Sarajevo ne priznajem za glavni grad, jer tamo nema Srba koliko je bilo prije rata, a i ono što je ostalo slabo žive“. Pa zato su i ratovali. Oni su te jadne sarajevske Srbe ubijanjem Sarajeva dijelom istjerali topovima, a one koje su nakon rata tamo zatekli prinudno su ih otjerali u Podrinje odakle su istjerali Bošnjake. Kakav cinizam?! Umjesto da

je Dejtonskim sporazumom riješeno da svi koji su se zatekli na vlasti budu razoružani i smijenjeni sa vlasti kao što su njemački nacisti nakon Drugog svjetskog rata - ostavljeni su na valsti. Vlast i političke stranke su ostali isti, oni iz rata! Sada Karadžićevi i Mladićevi nasljednici svesrdno provode njihov plan i dostignuti učinak. Ubijeno je međuljudsko bogastvo, jedino u Evropi, a to je viševjekovni zajednički suživot gusto izmiješano naseljenih Bošnjaka, Hrvata i Srba. Nasljednici agresora ripremaju sljedeću fazu - referendum i otcjepljenje. Oni to javno i kažu. Tu kardinalnu grešku dejtonaša i međunarodne zajednice već 14. godina građani BiH i međunarodna zajednica teško podnose i skupo plaćaju. Najteže je građanima BiH. I, dokle se došlo? Visoki predstavnici međunarodne zajednice i OHR nisu dovoljno učinili da se što promijeni na bolje, jer im Dejton to ograničava. Dođu, prepiru se sa neposlušnicima, nešto friziraju, odu i dođu drugi. „Trla baba lan, da joj prodje dan“. Makar da toliko učine, da izvijeste međunarodnu javnost, UN, EU da Dodikovci neće Bosnu i da ove sadašnje mjere ne pomažu. Dokaz je i to da u RS nema naseljenog mjesta sa imajućim bosanskim prefiksom od ranije. Sve što je bosansko to je zbrisano. Trebaju javno da izvijeste: sve dok je ovako, neće biti pravog rješenja ni napretka. Da Dejtonom zločincima nije priznata pobjeda, Srbi bi ih sami predali kao što su predali Miloševića. Za Mladića i Hadžića ćemo se ili načekati ili nadočekati. To je fakat.

Neuporedivo bi današnja slika BiH bila bolja da su Dejtonom preduzete mjere da se što prije vrati viševjekovna etnička slika BiH, da je povratnicima garantovana sigurnost, dat novac i sredstva za povratak. Skupo bi koštalo, ali bi se duplo manje utrošilo ukupnog novca u odnosu na ono što je za ovih proteklih 14 godina utrošeno za BiH i to bez vidnijeg napretka. Osnovni problem nije skoro ni načet, a kamo li riješen. **Bez dubokog reza za BiH nema rješenja**, jer još ima žedi za tuđim teritorijama. Može li biti Bosne u kojoj Srbi sa Srbijom imaju „specijalne i paralelne odnose - sa njima duhovno srodnim narodom“, a Hrvati opet tako sa Hrvatskom - sa „duhovno srodnim narodom“. **Pitanje je koji je „duhovno srodni narod“ Bošnjaci-ma?!** Što problem duže zastarijeva, biće ga teže rješavati. **Treba u Bosni i Hercegovini svakom narodu vratiti jednak tretman od Drine do Une i od Save do Trebinja**, bez specijalnih i paralelnih odnosa ma s kime. Ne unitarizam, nego s prigodnim kantonalnim sistemom i prigodnim parlamentom. Priče u RS o „preglasavanju“, a u Herceg-Bosni o lažnoj

ugroženosti, samo su za sada „isplativi“ izgovori razbijanja BiH.

BiH je zaslužila normalni državni tretman. BiH je u II svjetskom ratu, na strani Antihitlerovske koalicije za borbu dala najviše svojih sinova i kćeri, žrtava, materijalnih resursa, sve što je imala i mogla, i najviše su gladovali. U BiH je, u toku Drugog svjetskog rata, postojala **slobodna teritorija, jedina u Hitlerovoj „evropskoj tvrđavi“**. BiH je bila uzor svim otporima protiv fašizma u Evropi. Na slobodnoj teritoriji u BiH su boravile savezničke vojne misije V. Britanije, USA i SSSR-a, pa i Randolph Čerčil, sin Vinstona Čerčila, predsjednika Vlade V. Britanije. U BiH su se odigrale najkrvavije bitke na Balkanu. U BiH je stvorena nova Jugoslavija (AVNOJ) u Jajcu 1943. godine u kojoj je vladalo bratstvo i jedinstvo jugoslavenskih naroda - u čemu je BiH bila uzor kako u zajedništvu tako i u ekonomskom napretku. Samodoprinosima građana su izgrađene brojne škole i stotine kilometara asfaltiranih puteva. Zato je u Miloševićevom i Tuđmanovom ratu 1992-95. najviše platila, opet najviše stradala i razjedinjena na nefunkcionalne „entitete“. Mostar i Sarajevo su bili uzor zajedništva, a sada su, voljom zavojevača i njihovih političara, podijeljeni. Dok su u Beogradu, opčinjeni Miloševićem, bacali cvijeće na tenkove koji su slati na Hrvatsku, Sarajlije su uzastopno ponavljali masovne mitinge mira i zajedništva, sve dok ih nisu rastjerali Karadžićevi rafali iz Holiday Inna, ubivši jednu djevojku, a nakon toga ih topovima granatirali. Sarajevo je blokirano i ubijano 1.395 dana; bez vode, struje, plina, hrane, lijekova... Ubijeno je 10.615 osoba, od kojih 1.601 djeteta, a ranjeno oko 50.000. Prosječno je dnevno na grad padalo 4.000 granata. Naci-političari su ti koji se i dalje svađaju, truju, zastrašuju građane i siju mržnju. Narod je njihov zatočenik, zastrašen i zbunjeno, pati li pati. Dokle? Sve dotle dok se međunarodna zajednica opameti.

Ovakvim sadašnjim aktivnostima međunarodne zajednice u BiH se može, samo privremeno nešto postići, lakirati, ali će BiH i dalje ostati na klackalici. Nasljednici velikosrpskog projekta onih koji su 1914. godine u Sarajevu ubili Franca Ferdinanda i suprugu mu Sofiju, „zbog Srpske Bosne“ (velikosrpska nacionalistička elita) i upalili fitilj Prvog svjetskog rata, čim im se ukaže prilika ponovo će podivljati. Ako se ta mogućnost ne otkloni mira u ovom regionu neće biti. Pa ni Bosne i Hercegovine. Mogla bi se lako ova kriza odraziti i na Novopazarski sandžak. Treba li nam još krvarenja? Nipošto!

Zločini ne zastarevaju, ali volja slabi...

PIŠE: BOJAN AL PINTO-BRKIĆ

Radovan Karadžić, ratni lider bosanskih Srba, dočekaće Novu 2010. godinu, baš kao što je dočekao i Novu 2009 - u pritvorskoj jedinici Međunarodnog tribunala za ratne zločine na prostoru bivše Jugoslavije, u Ševeningenu. Jedina stvar koja je realno nova za Karadžića je najava nešto jačeg vetra tokom zime sa Severnog mora.

Ono jeste, počelo je suđenje za organizovanje genocida u Srebrenici 1995. godine, opsadu Sarajeva od 1992. do 1995, i druge ratne zločine počinjene tokom rata u Bosni i Hercegovini, ali je postupak odložen za početak marta. Tužilaštvo je uvrstilo neke izmene u optužnicu neposredno pre početka suđenja, zbog čega je optuženi Karadžić odbio da se pojavljuje u sudnici, pa je Sudsko veće odlučilo da optuženom da više vremena za pripremu odbrane. Zbog komplikovanog kalendara, to se razvuklo na pet-šest meseci, što znači da će tužilac, u najboljem slučaju, obrazlagati optužnicu i izvoditi dokaze 15 godina nakon počinjenih zločina. Podsećanja radi, reč je o zločinima koje su mnogi opisali kao najteže u Evropi posle Drugog svetskog rata.

Karadžić je otkriven i uhapšen u akciji srbijanske tajne službe u julu 2008. godine. Izručen je nekoliko dana kasnije. Od tada se nalazi u pritvoru u Ševeningenu. Prva optužnica protiv Karadžića pred Međunarodnim tribunalom podignuta je 1995. godine. Njen sadržaj bio je lako dostupan. Izmene i dopune koje su pravljene u međuvremenu tiču se uglavnom novootkrivenih tragova zločina. Ukupan broj žrtava čiji su ostaci pronađeni i pokopani u Memorijalnom centru Potočari prelazi pet hiljada. Veruje se da je oko osam hiljada ljudi streljano u kratkom periodu, od tri do pet dana po padu Srebrenice, zaštićene enklave o kojoj je brinuo holandski bataljon pod zastavom Ujedinjenih nacija. U Holandiji, zemlji-domaćinu Međunarodnog tribunala i posebne pritvorske jedinice u kojoj boravi i optuženi Karadžić, pojam Srebrenica sinonim je za traumu. Ipak, 15 godina kasnije, čini se da želja za suđenjem Radovanu Karadžiću nije na visokom nivou.

Međunarodni tribunal za ratne zločine na prostoru bivše Jugoslavije već radi sa umanjanim kapacitetima. Od 1. januara 2010. godine, na snazi će biti takozvani produženi mandat za preostale slučajeve. Tribunal ne može voditi nove istrage, ni podizati nove optužnice. Istrage i optužnice koje se ne odnose na najviše političke i vojne zvaničnike moraju biti ustupljene nacionalnim sudovima za ratne zločine. Nekim stručnim saradnicima otkazani su ugovori, a Tribunal više nema mogućnosti da angažuje vodeće eksperte u relevantnim oblastima, zbog redukovanih budžeta.

Interesantno je da je pitanje finansijske stabilnosti Tribunala pokrenuo upravo optuženi Karadžić. On je izračunao da se njegovim pravnim savetnicima - četi maloj, ali odabranoj - duguje oko 70.000 eura za godinu dana rada na pripremi odbrane koja nije bila spremna za zakazani početak suđenja u oktobru. Pošto optuženi Karadžić nema sredstava za finansiranje odbrane, logično je da bi poreski obveznici SAD, Norveške, Švedske, Danske i Japana (da pomenem samo neke od zemalja koje su u prošlosti finansirale rad Tribunala), trebalo to da plate. Ako ne plate, optuženi Karadžić ostao bi faktički bez odbrane. Optuženi Karadžić je prethodno predstavio Tribunalu svoje finansijsko stanje koje ne dozvoljava mogućnost da on plaća svoju odbranu. Iako je Biljana Plavšić u svojoj najnovijoj knjizi navela da je ratno rukovodstvo bosanskih Srba imalo veoma lukrativne hobije, od čega su značajne sume prihodovali Radovan Karadžić i Momčilo Krajišnik, Tribunal nije odbacio tvrdnje optuženog. Njemu je određen i branilac po službenoj dužnosti, čiji će honorar takođe plaćati poreski obveznici zemalja koje podržavaju rad Tribunala.

Kako je Karadžić uopšte došao u poziciju da se bavi finansijama Tribunala, nije do kraja jasno. On je potrošio blizu godinu dana objašnjavajući da Tribunal nema nadležnost da mu sudi, na osnovu nekakvog sporazuma koji su njegovi saradnici postigli sa Ričardom Holbrukom 1996. godine. Holbruk je tada bio izaslanik predsednika SAD za Balkan. Danas je izaslanik predsednika SAD za Pakistan i Avganistan. Predsednik je bio Bil Klinton, suprug aktuelne državne sekretarke Hilari Klinton. U više navrata je demantovano da takav sporazum postoji, a Holbruk je sam rekao da ništa slično sa Karadžićem nije potpisao, jer nije imao mandat za to. U Beogradu su se, međutim, ozbiljno dali u potragu za krunskim dokazom o Karadžićevoj *izuzetnosti* kad je stigla vest da je suđenje počelo bez optuženog.

Tužilac u najnovijoj verziji optužnice, koju je podneo Sudskom veću neposredno pre početka postupka, tereći optuženog Karadžića samo za najpoznatije zločine

počinjene tokom rata u BiH. Od 41 opštine, koliko je bilo obuhvaćeno prvim dvema optužnicama protiv Karadžića, koje su kasnije objedinjene, sada se pominje samo dvadesetak. Akcenat je na organizovanju opsade Sarajeva, genocida u Srebrenici i progona nesrpskog stanovništva u Istočnoj Bosni i Posavlju. Optužnica liči malo na *executive summary* za one koji su zaboravili šta to beše rat u BiH, ali u novim okolnostima rada i finansiranja Međunarodnog tribunala u takozvanom dopunskom mandatu, možda bi i time trebalo da budemo zadovoljni.

Optuženi Karadžić svakako uživa u pažnji koju dobija. Nakon 1. januara 2010. godine, Međunarodni tribunal nastaviće da postoji uglavnom da bi njemu sudio. Procesi protiv Vojislava Šešelja i Ante Gotovine su u poodmakloj, ako ne i završnoj fazi. Naravno, postoji mogućnost da će srbijanska tajna služba u nekom trenutku otkriti i uhapsiti Ratka Mladića i Gorana Hadžića, ali do tog trenutka, koji je za sada neizvesan, pred Tribunalom je samo jedna „zvezda“. Optuženi Karadžić, kome je oduvek bilo više stalo do medijske pažnje, nego do supstance, radi na novoj ulozi. U njegovim očima, on je jednako važan kao, ako ne i važniji od sudija, predsednika Suda, Tužilaštva i glavnog tužioca, svih prijatelja suda i imenovanih branilaca, svedoka, obezbeđenja, zgrade i dvorišta, konačno od mandata koji je Međunarodnom tribunalu dao Savet bezbednosti UN. Te velike pozornice ne bi bilo bez njega, Radovana.

Ne baš slučajno, rat u Bosni je počeo sa Radovanom na sceni. Ne treba zaboraviti da je optuženi Karadžić, sa govornice u parlamentu zapretio genocidom koji je započeo neposredno po povlačenju srpskih predstavnika iz Sarajeva na Pale. On je sve vreme rata bio glavni eksponent genocidne politike i pretnja miru u čitavom regionu. Toliko je izludeo sve redom, pa i Slobodana Miloševića, da se još pamte antologijski komentari vrhuške u Beogradu o delovanju njihovih saveznika i rivala na Palama. Dobrica Ćosić, tada predsednik SR Jugoslavije, imao je posebnu potrebu da objašnjava na koje sve načine se „pomagalo srpskom narodu u BiH“. On i optuženi Karadžić vodili su česte telefonske razgovore o stanju na terenu. Nisu vodili mnogo računa o zaštiti telefonske linije, pa su sadržaji pali u ruke neprijateljskim službama. Delovi tih razgovora biće predstavljeni kao ilustracija optužnice protiv Karadžića. Neće biti velikih iznenađenja, ali samo podsećanje može biti neprijatno za domaću javnost, naviknutu da Dobrica Ćosić piše *Obituary* za patrijarha Pavla, a Radovan Karadžić donosi izlečenje ezoterijom. Nova, 2010. u tom smislu, teško da će biti godina optimizma. ▶

Negiranje genocida

SONJA BISERKO I EDINA BEĆIREVIĆ

Posljednja šansa da se međunarodnopravnim mehanizmima Srbija prisili na suočenje s istinom o prošlosti propuštena je 27. februara 2007. kada je Međunarodni sud pravde donio presudu o odgovornosti Srbije "samo za nesprečavanje" genocida u Srebrenici. U srpskoj javnosti to je protumačeno kao potvrda da Srbija nije bila u ratu u Bosni i Hercegovini. Nakon ove presude, poricanje je dobilo novu dimenziju. Dijelovi srpskog društva koji se nazivaju "liberalnim" i koji su do tada bili delimično otvoreni za diskusiju o odgovornosti države Srbije za rat u Bosni i Hercegovini, u presudi su našli međunarodnopravni alibi za poricanje genocida. Poricanje se najintenzivnije reflektira u političkom diskursu, medijima, pravnim procesima i obrazovnom sistemu

Brojni analitičari se slažu: situacija u Srbiji se iz dana u dan dodatno radikalizira i nasilje klerofašističkih organizacija rezultat je koliko političke manipulacije toliko i višegodišnje nacionalističke indoktrinacije koja je obuhvatila sve slojeve srpskog društva. Posljednja dešavanja, međutim, pokazuju da ni "smjena generacija", a ni smjena Miloševićevog režima nije napravila značajnije pomake u liberalizaciji društva. Ratna propaganda 80-tih i 90-tih godina, uz koju je odrastala srpska mladež, nadomještena je općom kulturom poricanja uloge Srbije u ratovima u bivšoj Jugoslaviji. Zvaničnici međunarodne zajednice su nakon pada Miloševićevog režima ignorirali brojna upozorenja medija i nezavisnih analitičara da je odlaganje suočavanja s prošlošću u kojoj je Srbija vodila četiri rata, zapravo, podloga za fašizaciju društva.

Šansa da se suoči s prošlošću - koju je Srbija imala nakon izručenja Slobodana Miloševića, propuštena je zbog kratkoročnih političkih kalkulacija, kako Beograda, tako i međunarodne zajednice koja se do sada zadovoljavala tehničkom saradnjom s Haškim tribunalom što je značilo samo postepenu isporuku haških optuženika. Srbija je čak veoma ograničeno saradivala u pogledu otvaranja svojih arhiva - što je također tolerirano i nije uzeto kao prepreka na evropskom putu.

Suočenje s istinom Nakon 15-godišnjeg rada Tribunala može se reći da je slika o odgovornosti Srbije skoro zaokružena. Iako je Haški tribunal uspostavljen za suđenje pojedincima, presude utvrđujući i historijski kontekst jasno govore i o odgovornosti Srbije za četiri rata. U toku je trenutno suđenje Momčilu Perišiću, gde Tužilaštvo uspješno dokazuje "udruženi zločinački poduhvat", a očekuje se da će proces Radovanu Karadžiću dokazati i genocid nad Bošnjacima od 1992. godine. Ova dva procesa mogla bi nadoknaditi ono što je Tribunal izgubio zbog nezavršenog procesa Slobodanu Miloševiću. Međutim, haški procesi i presude nisu na adekvatan način prezentirane srbijanskoj javnosti. Presuda "Šestorici" koja jasno pokazuje šta su srpska vojska i policija radile na Kosovu tokom 1998. i 1999., okarakterizirana je kao antisrpska i dobila je posebnu medijsku pažnju. Mehanizam koji bi prinudio Srbiju da presude ICTY-ja i zvanično prizna, ne postoji.

Posljednja šansa da se međunarodnopravnim mehanizmima Srbija prisili na suočenje s istinom o prošlosti propuštena je 27. februara 2007. kada je Međunarodni sud pravde donio presudu o odgovornosti Srbije "samo za nesprečavanje" genocida u Srebrenici.

U srpskoj javnosti to je protumačeno kao potvrda da Srbija nije bila u ratu u Bosni i Hercegovini.

Nakon ove presude, poricanje je dobilo novu dimenziju. Dijelovi srpskog društva koji se nazivaju "liberalnim" i koji su do tada bili djelimično otvoreni za diskusiju o odgovornosti države Srbije za rat u Bosni i Hercegovini, u presudi su našli međunarodnopravni alibi za poricanje genocida. Poricanje se najintenzivnije reflektira u političkom diskursu, medijima, pravnim procesima i obrazovnom sistemu.

Osporavanje genocida u Srebrenici ispoljava se na različite načine. Metode su - od brutalnih do perfidnih. Otvoreni poricatelji kao Srđa Trifković najčešće kao primjer uzimaju snimak na kojem se vidi kako pripadnici Škorpiona ubijaju šest mladića Bošnjaka. Prema ovoj interpretaciji ovaj snimak je manipulacija koji ne dokazuje da se u Srebrenici desio "genocid", niti da je sedam, osam ili deset hiljada Bošnjaka ubijeno. Srđa Trifković tvrdi da nije jasno da li se ta formacija nalazila pod komandom Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije. Trifković dalje tvrdi da je snimak iz Srebrenice imao vrlo specifičan politički zadatak: da prikači kolektivnu odgovornost srpskom narodu u cjelini; da se iskoristi desetogodišnjica Srebrenice za "denacifikaciju" odnosno de-srbizaciju Srbije i da se uradi revizija Dejtonskog sporazuma, s ciljem da se ukinu Republika Srpska i stvori centralizirana, unitarna Bosna. Cilj je u suštini, kako kaže Trifković, da se retroaktivno opravda politika zapadnih sila.

Trifkovića su slijedili brojni drugi "naučnici" koji su nastavili s negiranjem genocida. Darko Trifunović, predavač na Fakultetu za bezbednost promovirao je priče o "islamskom terorizmu u Bosni i Hercegovini", što mu je poslužilo kao osnova za negiranje presude Međunarodnog suda pravde. Trifunović poriče i presudu Krstiću. On tvrdi da je u Srebrenici pogubljeno manje od 100 muškaraca.

Traganje za istinom Linija poricanja koju iznosi Emil Vlajki, postala je odomaćena kod srpskih poricatelja. U tekstu Srebrenica kao metafora, Vlajki piše da su "dokazi za navodni masakr bili i ostali traljavi" ali da je propagandni ratno-politički kompleks SAD-a "učinio svoje" i da je "Srebrenica postala jedan od najvećih mitova dvadesetog stoljeća" prema kojem su "Srbi optuženi za najstravičniji masakr počinjen u Evropi nakon Hitlerovih vremena". Vlajki optužuje propagandni ratno-politički kompleks SAD-a i za činjenicu da je Srebrenica ušla u anale međunarodnih institucija, u video igre, u školske udžbenike i u pisane antologije o svjetskim genocidima. Ali ono što ga najviše boli je to što je "mit Srebrenice" proradio

u toj mjeri "da su ljudi na Zapadu dobili Pavlovljeve uslovne reflekse: čim im se kaže riječ 'Srbi', oni odmah pomisle na Srebrenicu, i obratno".

Milivoje Ivanišević, publicista i "istraživač" ratnih zločina u BiH, u svojoj knjizi Traganje za istinom, koju je promovirao na Pravnom fakultetu u Nišu 2008. godine, iznosi tezu da nije bilo genocida u Srebrenici: "Otako su se Srbi 11. jula 1995. godine, oružjem kao što su i isterani, vratili u Srebrenicu počele su da kruže priče o velikom broju ubijenih muslimana, iznad svega nedužnih muslimanskih civila, staraca, žena i dece. Vremenom su te brojke neprestano umnožavane i konačno dostigle tolike razmere da danas - ne samo Haški tribunal, muslimanske verske i civilne vlasti, što se moglo očekivati i što je možda i logično - već i zvaničnici drugih država, često govore o genocidu."

On optužuje veoma brojne, pogotovo sarajevske i beogradske nevladine organizacije koje insistiraju na temi genocida jer Srbima nameću iracionalnu krivicu. "Nametnuti kult Srebrenice kao da još uvek bdi nad našom savešću i postaje metafora gotovo nezamislivog i, povrh toga, čak genocidnog zločina Srba nad nedužnim meštanima tog u bosanskim gudurama i bespuću zagubljenog gradića", piše Ivanišević a detaljnija analiza strukture njegove rečenice navodi na zaključak da poricati ne možemo ono što ne znamo, već samo ono što znamo.

Pravni procesi Da je presuda Međunarodnog suda pravde okvir preko kojeg Srbija neće ići, potvrđuje se u sudnicama pred nacionalnim sudovima koji su jednoglasni u ocjeni - Srbija i njena vojska nisu bile u Bosni. Najupečatljiviji je "slučaj Škorpioni". Presuda je donesena u aprilu 2007., svega mjesec dana nakon presude MSP-a. Predsjednica Sudskog vijeća Gordana Božilović-Petrović u iscrpnom obrazloženju presude navela je da Škorpioni nisu imali nikakvu vezu s državom Srbijom. Prema presudi, Škorpione je osnovala Naftna industrija bivše Republike Srpske Krajine i tek 1993. godine jedinica dolazi pod ingerenciju vojnih vlasti RSK, a 1996., kad i JSO, postaje dio rezervnog sastava MUP-a Srbije. Pod kontrolu srpske policijske vlasti ulazi 1999. Prema sudskoj istini, u ljeto 1995., kad su pobijena šestorica Srebreničana, Škorpioni su bili ispomoć snagama Republike Srpske, te su bili podređeni njima. Sudinica Božilović-Petrović nije se ustručavala ni kvalifikacije rata u Bosni koji je naravno nazvala "građanskim".

Prošlonedeljnom presudom Iliji Jurišiću u slučaju Tuzlanska kolona, kao i insistiranjem na istrazi

u slučaju Dobrovoljačka ulica, srpski sistem je u realizaciji programa poricanja otišao korak dalje – pored toga što je u Bosni i Hercegovini bio “građanski rat”, njegov uzrok se traži u “muslimansko-hrvatskim” formacijama, koje su odbile da se razidu u miru i tako su sve kasnije zločine koje su srpske “paravojne formacije” počinile u osveti, zapravo same prouzrokovale.

Još jedan način da se skrene pažnja s uloge Srbije u ratovima na prostorima bivše Jugoslavije devedesetih godina je zagovaranje procesa u kojima se rehabilitiraju pripadnici četničkog pokreta. Intenzivna potraga za grobom Draže Mihailovića medijski podržava argumentaciju srpske elite po kojoj Srbi kao narod još uvijek nisu prevladali ni “traume iz Prvog svetskog rata, kao ni genocida iz Drugog svetskog rata”. Srpski nacionalisti, braneći sopstvenu ulogu u nedavnim ratovima, smatraju da “bez fokusiranja na to iskustvo i strepnje koju je ono porodilo nije moguće razumjeti strašne međunacionalne borbe 1991. – 1995. u Hrvatskoj i BiH”. (Politika, 6. februar 2009).

Kako je od medijskih kampanja srpskih nacionalista do konkretnih akcija veoma mali korak, pokazuje i usvajanje Zakona o izjednačavanju prava partizana i četnika. Ovaj zakon otvorio je mogućnost da procesi rehabilitacije, pored medijskog prostora, zatrpaju i sudske kapacitete.

Program srpske elite Okružnom sudu u Beogradu je u februaru 2009. podnesen zahtjev za rehabilitaciju Draže Mihailovića. Slobodan Milanović je rehabilitovan, a u toku je i proces rehabilitacije Milana Nedića, koji je uvršten u 100 najznačajnijih Srba u istoriji. Dragiša Cvetković, potpisnik Trojnog pakta, rehabilitiran je u Niškom sudu.

Jedna od glavnih teza koju plasira srpska elita s Dobricom Ćosićem na čelu jeste pogubnost stvaranja obje Jugoslavije za srpski narod. Govori se o istorijskom promašaju, gubljenju istorijskog vremena i gubitku šanse da se stvori Velika Srbija, što je Pašiću, navodno, nuđeno Londonskim paktom. Teza o stvaranju Velike Srbije i srpskom hegemonizmu pripisuje se “borbenoj propagandi hrvatskog nacionalizma” koji se osjetio “ugroženim” od srpske prevlasti na zajedničkom ili susjednom geografskom i političkom prostoru.

Umjesto ozbiljnog promišljanja i analiziranja uzroka raspada Jugoslavije, nastoji se dokazati odgovornost secesionističkih republika Slovenije i Hrvatske, zatim međunarodne zajednice (SAD,

Vatikan, Njemačka i Austrija) kao i to da nije bilo projekta Velika Srbija.

U članku Naši porazi nisu konačni, objavljenom u NIN-u, u oktobru 2008., Ćosić pod pritiskom činjenica spominje i srpsku krivicu za zločine, ali koliko taj poziv na suočavanje ima “dubinu” govori i to da u istom članku ističe da su “Srbi osvojili i neke istorijske pobjede: Republiku Srpsku”.

U februaru 2009., u članku Demokratske laži o bosanskom ratu objavljenom u Politici, Ćosić optužuje Zapad: “Ali Srbi, prokaženi Srbi, uz pomoć razumnih i svesnih ljudi iz sveta, dužni su da se bore za istorijsku istinu o bosanskom ratu i pred licem sveta i potomcima dokažu da su u Bosni boreći se za svoju slobodu opet branili i hrišćansku Evropu od džihadskog islama. A Evropa ih je za tu odbranu kaznila bombardovanjem NATO avijacijom.”

Očuvanje ratnog plijena Mnogi nesmotreno potcjenjuju utjecaj Dobrice Ćosića u “dorađivanju” srpskog nacionalnog programa, koji i dalje uključuje borbu za očuvanje “ratnog plijena”, ali diplomatskim putem i s demokratskom legitimacijom. Na integraciji Republike Srpske u ekonomski i kulturni prostor Srbije strateški se radi od potpisivanja Dejtonskog sporazuma. Taj odnos prema RS-u se prelama i preko interpretacije rata u Bosni, jer se on tretira kao “oslobodilački rat” Srba u Bosni i Hercegovini, koji su ostvarili veliku istorijsku pobjedu. U predgovoru za knjigu Nikole Koljevića Stvaranje Republike Srpske, Ćosić piše da je to “prva srpska država preko Drine”, te da je Radovan Karadžić “njen najznačajniji tvorac”, koji nije ratni zločinac, već “politički vođa naroda Republike Srpske”.

Prema doradi Ćosićevog nacionalnog programa, nakon hapšenja Radovana Karadžića, u svrhu očuvanja ratnog plijena i realizacije plana odvajanja Republike Srpske, bilo je nužno dodatno radikalizirati Milorada Dodika.

Bez obzira na činjenicu da je Srbija, različitim pritiscima, bila prinuđena na saradnju, antihaška kampanja se pojačava uz vještu racionalizaciju i relativizaciju svega što dolazi iz Haškog tribunala. U tom poslu kroz brojne medijske nastupe učestvuje dobar dio elite koja je učestvovala u projektu Velike Srbije ili ga podržavala, poput Dobrice Ćosića. On je i dalje u ključnim momentima "zadužen" za definiranje konteksta za "razumijevanje" koji se poslije dopunjuje na raznim nivoima. To ne govori samo o njegovom značaju, već i o tome da postoji čitava organizacija koja sada kontrolira "štetu" kada je riječ ne samo o interpretaciji, već i o očuvanju "ratnog plijena". U toj organizaciji su svi ključni ljudi kulture, univerziteta, novinari i sl.

Bez obzira na to što, osim haškog, i drugi specijalni sudovi sankcioniraju masovne zločine, to nije dovoljno za moralnu obnovu društva. Presude su samo dio kompleksnog procesa koji obuhvata i druge nepravne aktivnosti. Prvenstveno je neophodno da države čiji su režimi vodili zločinačku politiku to priznaju i preuzmu odgovornost za to. Upravo taj dio preuzimanja odgovornosti nedostaje Srbiji iako je od ratova i zločina prošlo više od decenije.

Najveći dio srpske elite smatra da će se upornost isplatiti, da će međunarodna zajednica na kraju odstati od svojih principa i pokazati razumijevanje za zahtjeve da se Balkan rekonstruira po etničkoj osnovi. To podrazumijeva podjelu Kosova i Bosne, i to po cijenu da se Srbija odrekne EU članstva. Ćosić, a i mnogi drugi, izjavljuju da se "svaka politika koja nacionalni spas vidi samo u Evropskoj uniji smatra iluzijom i sirotinjskom utopijom". Naime, članstvo u EU znači zatvaranje državnog pitanja, a time i okončanje revizija granica. Zato insistiranje na reviziji nezavisnosti Kosova ide do apsurdna. Pokretanje inicijative pred Međunarodnim sudom pravde za ispitivanje legalnosti proglašenja nezavisnosti Kosova ima male šanse, posebno nakon presude "Šestorici" za zločine na Kosovu tokom 1998. i 1999. godine. Srpska elita je svjesna ove činjenice i zbog toga su "kontrolu štete" i program "očuvanja ratnog plijena" posljednjih mjeseci intenzivno fokusirali prema teritoriji Bosne i Hercegovine. U tome bi im itekako zasmetala presuda za genocid i udruženi zločinački poduhvat u

slučaju Radovana Karadžića. Zbog toga je državna politika prema Haškom tribunalu u sadašnjoj fazi skoncentrirana na to da se Karadžićevo i eventualno Mladićevo suđenje ne završe u 2010. kada se, kako je najavljeno, završava rad ICTY-a. Ili, da se zbog kratkog roka za suđenje Karadžić (eventualno i Mladić) procesuiraju za manji obim i lakšu kvalifikaciju zločina - koji neće biti međunarodno-pravna prepreka za podjelu Bosne i Hercegovine.

U čekanju istorijskog suda U odbrani Karadžića učestvuje skoro cjelokupna pravna akademska zajednica, posebno dio Pravnog fakulteta. Većina njih je uključena i na predmetu Šešelj. Oliver Antić, nekada dekan Pravnog fakulteta, a sada i član Srpske narodne stranke, dio je tima odbrane Vojislava Šešelja. Do sada su uspjeli da kroz razne zahtjeve odlože sam početak suđenja. Najviše je vremena potrošeno na navodnu nagodbu između Holbrookea i Karadžića koja, poznato je, i da postoji, nije relevantna za sam sudski proces. Pokrenut je i sajt www.karadzic-odbrana.com, na kojem se daje pozadina rata u Bosni, raspad Jugoslavije i sl. Na sajtu još nema imena koja su angažirana na odbrani. Međutim, Odbor za istinu o Radovanu Karadžiću, čiji je predsjednik Kosta Čavoški, već godinama prikuplja i obrađuje dokumentaciju za Karadžićevu odbranu.

Veliki broj autora u poricanju istine o nedavnoj prošlosti kreće se između zahtjeva da "istina treba tek da se utvrdi", te da "nemamo još sve činjenice, potrebno je sačekati istorijski sud", dok neki insistiraju na tome da je "raščišćavanje prošlosti nepraktično, treba gledati u budućnost".

Nakon smjene režima Slobodana Miloševića srpska elita je razradila strategiju koja je još uvijek na djelu. Neposredno nakon 5. oktobra 2000. godine formirana je tzv. "Koštunicina" Komisija za istinu i pomirenje. Njena polazna premisa bila je da se suočavanje stavi u širi istorijski kontekst iz kojeg proizilazi da su Srbi tokom XX vijeka uglavnom bili žrtve drugih, pa su balkanski ratovi u posljednjoj deceniji bili posljedica tih zbivanja.

Kako i međunarodnoj zajednici postaje jasno da procesi pred Haškim tribunalom nisu dali nikakve rezultate za suočavanje srpskog društva s prošlošću, ponovno je pokrenuta inicijativa za razumijevanje dramatičnih događaja iz devedesetih. Ideja je da se preko komisije pomogne proces normalizacije i pomirenja u regionu. U Bosni i Hercegovini su do sada bile dvije slične inicijative, ali je jedini konkretan rezultat postigla Komisija za Srebrenicu koju je imenovala Vlada

Republike Srpske u decembru 2003. Ova Komisija je pored konkretnih i relevantnih istraživačkih rezultata iza sebe imala i politički konsenzus, koji je postignut nakon ogromnog pritiska međunarodne zajednice.

Trenutačno je aktuelna debata o Komisiji za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima na prostoru bivše Jugoslavije (REKOM) iza koje stoji koalicija nevladinih organizacija. Politički konsenzus za REKOM još uvijek ne postoji i ova inicijativa je u procesu konsultacija koje treba da odrede koji je najbolji model za suočavanje s istinom u regionu, naravno, uvažavajući državne specifičnosti.

Individualizacija krivice No, čini se da je regionalni pristup u suočavanju s prošlošću prva zamka koja može da doprinese dodatnoj relativizaciji zločina. Naravno da zločina ima na svim stranama i da je činjenica da svaka žrtva ima svoje ime, što je također tačno i za svakog počinioaca. To su slogani koji se veoma često čuju iz krugova aktivista bliskih ovoj inicijativi. Āsim Jusić, doktorant na Central European Universityju u Budimpešti (pravni odsjek) ovu tezu naziva "individualizacijom do opće i institucionalne eskulpacije". On dalje dodaje da je tačno da "svaka žrtva kao i svaki počinilac imaju imena i prezimena". Ali, prema Jusiću: "Najveći broj žrtava u Bosni i Hercegovini imale su imena koja su značila njihovu pripadnost bošnjačkoj nacionalnosti. Osim toga, žrtve nisu birane radi svojih specifičnih individualiziranih osobina, već upravo radi osobina koje su marker zamišljenog grupnog identiteta u javnom prostoru." Jusić ističe da se ova teza može primijeniti i na počinioce: "Nepregledna masa dokaza govori da su počinioци zločina u Bosni i Hercegovini, u najvećem broju slučajeva procesuiranih pred Haškim tribunalom (Prijedor, Kozarac, Banja Luka, Foča, Srebrenica... bili upravo najbliže komšije koji 'nisu bili organizirani oko svojih individualnih karakteristika, već oko zamišljenog srpskog grupnog identiteta'. Individualizacija krivice stoga kreira najveću prazninu u međunarodnom krivičnom pravu, jer u konačnoj računici taj pristup podrazumijeva da se masovni zločin kao genocid isplati."

On to ilustrira primjerom Republike Srpske. "Možete osuđivati genocid, ali ne možete tu osudu

dovoditi u vezu s Republikom Srpskom. To je kao da osuđujete holokaust a pritom osudu nacizma nazivate politizacijom", piše Jusić.

Postoji značajna razlika u metodološkom utvrđivanju istinitih individualnih tragičnih sudbina i istine koja bi bila prihvaćena na općedruštvenom nivou. Kritičari komisija za istinu smatraju da je ovaj konflikt mikro i makro istine najveći metodološki problem s kojim se članovi komisije suočavaju u finalnoj fazi – usaglašavanja ne samo činjenica, nego i ideoloških i drugih uzroka koji su doveli do masovnog nasilja.

Konačni izvještaj Komisije za istinu i pomirenje iz Južne Afrike smatra se najpoštenijim do sada zbog toga što se u izvještaju spominju četiri vrste istina: činjenična ili forenzična istina; personalna ili narativna istina; socijalna ili dijaloška istina; i ljekovita ili restorativna istina.

Teško je zamisliti da će bilo koja komisija za istinu skupiti veći broj forenzičnih istina od onih koje već postoje u Haškom tribunalu. Uz sve zamjerke Haškom tužilaštvu na površno vođenje određenih procesa, nije vjerovatno da će koalicija nevladinih organizacija ponuditi veću ekspertizu od brojnih tužilaca i eksperata koji su u različitim kapacitetima bili angažirani u Haškom tribunalu.

Dijaloška istina Javna saslušanja koja su dio svih komisija za istinu, a stoje i u programu REKOM-a, insistiraju na tome da žrtve moraju reći svoju stranu priče. I ovaj segment je nakon petnaest godina Haškog tribunala poprilično suvišan. Naime, istraživači ratnih zločina primjećuju da su žrtve već umorne od ponavljanja svojih priča bez konkretnih rezultata. Dijaloška istina je ona koja se postiže kroz interakciju i takva istina prethodi restorativnoj istini. Republika Srpska je nastala na genocidu i ne postoji dijalog koji može ublažiti tu činjenicu.

Također, insistirati na regionalnom pristupu u dijaloškoj istini prije nego što je otvoren unutardržavni dijalog može biti zamka relativizacije.

Jer ponuditi srpskom društvu regionalni dijalog prije nego što su prošli sami kroz katarzu značilo bi ne dijalošku, nego "razvodnjenu" istinu. Zbog toga bi regionalni pristup REKOM-a mogao biti još jedan korak koji bi dodatno osnažio snage koje poriču i relativiziraju činjenicu da je Srbija devedesetih vodila četiri rata.

(SONJA BISERKO JE PREDSJEDNICA HELSINŠKOG
ODBORA ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI;
EDINA BEĆIREVIĆ JE DOCENTICA NA FAKULTETU ZA
KRIMINALISTIKU, KRIMINOLOGIJU I SIGURNOSNE
STUDIJE UNIVERZITETA U SARAJEVU)
(DANI, BROJ 642, 9. OKTOBAR 2009)

Zapaljiva sapunska epopeja

PIŠE: DIMITRIJE BOAROV

Statut Autonomne pokrajine Vojvodine (APV), koga je Skupština Vojvodine usvojila još 14. oktobra 2008. godine, posle dugog političkog natezanja unutar vladajuće koalicije, promenjen je na sednici iste Skupštine 7. novembra 2009. godine, pa se posle novih „tehničkih“ peripetija i novih izmena, na sednici Odbora za propise Skupštine Vojvodine, 10. novembra, napokon našao u Skupštini Srbije. Tamo je plenarna rasprava o ovom aktu, kao i o Predlogu zakona o utvrđivanju nadležnosti APV, počela 24. novembra, da bi šest dana kasnije oba akta, glasovima poslanika vladajuće koalicije i LDP, bila usvojena. Tako se završio prvi čin jedne zapaljive sapunske opere o „Vojvođanskom pitanju“, koji bi, uza sve teške manjkavosti i sve krupne kompromise koji gotovo obesmišljavaju autonomiju Vojvodine, ipak mogao značiti realnu „političku prelomnicu“ u Srbiji na putu ka stvarnoj decentralizaciji Srbije prema standardima Evropske unije.

Iako je vodeći čovek Demokratske stranke u Vojvodini, predsednik Izvršnog veća Skupštine (PIV) APV, dr Bojan Pajtić stalno isticao da već usvojeni Statut APV ne može biti suštinski menjan, već da se mora izvršiti samo njegovo „usaglašavanje“ sa kasnije koncipiranom Zakonom u utvrđivanju nadležnosti APV, u

noći između 7. i 8. novembra, on je u Skupštini Vojvodine, pre svega pod pritiskom SPS, ipak doživeo prilično krupne izmene i u manifestacionim, ali i u realnim operativnim odredbama.

Kad je reč o manifestno-političkim odredbama treba spomenuti da je u novoj verziji Statuta Vojvodina definisana, umesto kao „evropski region“, kao region koji „neguje evropske vrednosti“. Zatim, umesto prava da zaključuje „međunarodne ugovore“,

ona će moći da potpisuje „regionalne sporazume“. Potom, je u delu Statuta koji nosi naslov „Glavni grad APV“, precizirano da je „Grad Novi Sad glavni, administrativni centar APV“ (SPS je podneo amandman bez zareza iza reči „glavni“, ali je LSV unela taj zarez - obe strane su tim povodom proglasile političku pobjedu na ovom pitanju).

Posle sednice Skupštine APV na kojoj su prihvaćene ove izmene, njen Odbor za propise je nakon dva dana, navodno u pravnotehničkoj redakaturi, izmenio još šest odredbi Statuta. Tako je prvo, u preambuli izbrisano „istorijsko pravo“ građana Vojvodine na pokrajinsku autonomiju. Ukinuto joj je pravo da utvrđuje odlikovanja. Zatim je izmenjen stav o određivanju teritorije Pokrajine, koju sada čine teritorije lokalnih samouprava koje su „utvrđene zakonom“. Skupštini Vojvodine je suženo i pravo da uređuje izgled i upotrebu simbola, pa je dodato da ona to može činiti „u skladu sa Ustavom i Statutom“. Osim toga, Odbor za propise je izmenio i deo o izvornom finansiranju APV, pa je dodato da te odredbe moraju biti „u skladu sa zakonom kojim se uređuje finansiranje AP Vojvodine“.

Kad je reč o Predlogu zakona o utvrđivanju nadležnosti APV, on navodno utvrđuje više od 130 „novih nadležnosti“ pokrajinske administracije, kako je nekoliko puta izjavio predsednik PIV Bojan Pajtić, ali je ključna njegova mana što je gotovo dvosmislen u pogledu razdvajanja „prenetih nadležnosti“ (dakle „izvornih“ nadležnosti APV) i „poverenih nadležnosti“. Ta činjenica provocira zagovornike autonomije Vojvodine da celu koncepciju zakona ocene više kao koncepciju „dekoncentracije vlasti“ umesto njene „decentralizacije“, na jednoj strani, dok na drugoj, zagovornici centralizma govore da

je dvosmislica smišljena da se prikrije protivustavno „stvaranje države u državi“, pošto se pretpostavlja da će ono što je „povereno“ biti trajno autonomno pravo Pokrajine.

Druga krupna mana Predloga zakona o utvrđivanju nadležnosti APV je što je izbegao da odredi precizne okvire ustavnog prava autonomne pokrajine na imovinu. Naime, u ovom predlogu zakonu jedino je potpuno izvesno da će imovina koju koriste organi APV biti deo imovine APV, dok će, izgleda, imovina javnih preduzeća čiji će osnivač priznato biti Vojvodina, imati ambivalentan status. Ustvari, najavljeno je da će polovinom iduće godine biti donet poseban zakon o javnoj svojini s kojim će, kako se pretpostavlja, apsolutno centralizovano državno vlasništvo biti na neki način delimično „decentralizovano“ na opštine i pokrajine. Zapravo, kako se već može primetiti na osnovu izjava vodećih ljudi Republičke direkcije za imovinu, možda će sve ostati centralizovano i u pogledu najvećeg dela državne imovine, ali će se u Vojvodini, moguće opsnovati neka „filijala“ Republičke direkcije (što je doista providna ideja).

Na osnovu spomenutih informacija i prognoza lako se može zaključiti da je sam postupak donošenja vojvođanskog Statuta bio trnovit i pravno nečist. Takođe, veoma je lako proceniti da i ne donosi bitnu preraspodelu društvene moći, od centra ka regionima. Na kraju, takođe se može konstatovati da Zakon o nadležnostima APV zadržava veoma snažne poluge centralne vlasti u raspolaganju svim bitnim resursima Vojvodine, pa se, u krajnjoj konsekvenci, može oceniti da se ide na koncepciju „autonomne pokrajine bez autonomnog odlučivanja“. Iz svega toga proizilazi i zaključak da je velika debata oko Statuta i Zakona o nadležnosti u suštini generalno političke, a ne pravne prirode.

Opozicione stranke su odluku vladajuće koalicije, na čelu sa DS, da se donesu kakve-takve odluke o vojvođanskoj autonomiji, dočekao kao šansu za oporavak svoje pozicije u odnosu političkih snaga u Srbiji. One, zapravo, veruju da će na ovom pitanju moći da rabe višedecenijsku demonizaciju svake autonomije unutar Srbije (i demonizaciju svake federalizacije države), koja se oslanjala na teoriju da to zakonito vodi u raspad Srbije i svake države. Ipak, i među opozicionim strankama uočavaju se izvesne nijanse u napadima na Vojvodinu i njenu autonomiju. Ključna reč u napadima na Statut i Zakon o nadležnostima kod Srpske radikalne stranke je secesija, kod DSS je „stvaranje države u državi“, a kod Srpske napredne stranke naglasak je na tome da su predloženi propisi „suprotni interesima Srbije“, to jest, da su oni „antisrpski“. Ove razlike zapravo nisu bitne, jer je ovim strankama zajedničko da na pitanju Vojvodine obnove „energiju mržnje“ koja je neophodna svim u osnovi nacionalističkim strankama. Među formalno opozicionim strankama, jedino se LDP stalno zalagao za „evropska rešenja“ u pogledu regulisanja položaja Vojvodine.

Kad je reč o vladajućim strankama, uočljive su, takođe, neke razlike u pristupu ovom pitanju. Najjasnija je pozicija LSV Nenada Čanka, koji je uspeo da se ne zameri mnogo Borisu Tadiću, šefu vladajuće koalicije (glasao je na kraju, za ceo paket propisa), ali je istovremeno zadržao politički prostor za svoju stranku - ističući da sve nevolje oko regulisanja autonomije Vojvodine potiču od Ustava iz 2006. godine. SPS je dugo zadržavao celu akciju legalizacije autonomije Vojvodine (pošti ju je Milošević obesmislio još 1990. godine), ali je na kraju shvatio da mu je interes samo da „okreše“ manifestne delove autonomije (pošto u onim realnim i nema mnogo toga). Demokratska stranka, kao šef vladajuće koalicije i režiser cele ove političke operacije, očigledno je podeljena na vojvođanskom pitanju i ona se o tekućim problemima oglašavala gotovo jedino preko svojih vojvođanskih političara. To upućuje na zaključak da se ona koleba oko inicijative predsednika Tadića o ustavnim promenama koje bi vodile ka realnoj regionalizaciji Srbije.

Bog visoko a car daleko

PIŠE: MIROSLAV FILIPOVIĆ

Ukoliko ne bude represalija Beograda prema kosovskim Srbima koji su u nedelju glasali, neposlusnost bi mogla im pređe u naviku, a onda bi 15. novembar mogao da bude obrazac i početak njihovog potpunog ignorisanja nerazumnih parazita i štetočina iz Beograda.

„Pozdrav svim hrabrim, mudrim i pametnim Srbima, koji su juče izašli na izbore i sprečili da nam Šiptari kroje kapu. Svi smo juče videli koliko su se radikalci svojski potrudili da spreče izlazak ali, mrka kapa“.

Ovaj usklik nepoznatog Srbina, stanovnika gradića Štpce na jugu Kosova i očigledno glasača na minulim izborima možda najbolje odslikava rezultatu prošlonedeljnih izbora na Kosovu. Usklik je objavljen na forumu internet sajta *www.strpce.com*. Na sajtu je objavljeno još nekoliko tema pod nazivom „Pobeda!!!“ u kojima se veliča činjenica da je pametniji deo kosovskih Srba ipak razbio blokadu i bojkot izbora koji je preporučila Vlada u Beogradu, a na terenu sprovedli članovi Srpske radikalne stranke i ostali kleronacionalisti uz nesebičnu pomoć batinaša plave i zelene Službe.

Kosovski zvaničnici su ove izbore, prve od proglašenja nezavisnosti Kosova februara prošle godine, ocenili istorijskim, ali oni bi mogli da budu istorijski i za kosovske Srbe.

Iako je na izbore u Strpcu i drugim mestima u unutrašnjosti izašlo najviše tridesetak odsto Srba, to se među normalnim Srbima smatra pobedom za koju je trebalo mnogo odlučnosti, hrabrosti i pameti.

Prema podacima Centralne izborne komisije u 20 od 36 opština moraće da se održi drugi krug glasanja u decembru. Demokratska partija premijera Hašima Tačija pobedila je u pet opština u prvom krugu, a slede je opoziciona Alijansa za budućnost Kosova sa četiri i Demokratski savez Kosova sa tri opštine. Srpske stranke pobedile su u tri nove opštine, dok je Turska demokratska partija Kosova pobedila u Mamuši.

Opoziciona stranka Nova alijansa Kosova objavila je video snimak na kojem se vide članovi izborne komisije u Đakovici kako pune glasačke kutije nakon zatvaranja biračkog mesta. Lokalni mediji objavili su video snimke iz Vitine na kojima se vidi ista stvar.

U međuvremenu, predstavnici šest srpskih stranaka koji su se nadmetali u opštini Gračanica optužili su Samostalnu liberalnu stranku (SLS) i kosovsku vladu za manipulisanje biračima i traže da se rezultati ponište. Stranke kažu da je premijer Tači podržavao SLS finansijski kako bi razbio bojkot i uticao na birače.

Na izbore je na nivou celog Kosova izašlo 45 odsto birača, dok je od srpskih opština najveća izlaznost zabeležena u Štrpcima - 30 odsto. U novoformiranim opštinama odziv birača je takođe bio dobar: u Gračanici 23 odsto, u Ranilugu 25 i u Klokotu 13. U srpskim opštinama na severu Kosova Srbi su bojkotovali izbore.

I dok se oko cifara svi manje više slažu, ocene značaja broja izašlih Srba su neverovatno protivrečne. Predstavnici Vlade u Beogradu tvrde da su Srba izašli u „beznačajno malom broju“ i nastoje da tako malu izlaznost Srba proglase svojom pobedom i još jednom etapom u borbi Beograda za poništavanje kosovske nezavisnosti. Tako je Ministar za Kosovo i Metohiju Goran Bogdanović izjavio je da je na izbore, koje je označio kao nelegalne, „izašao mali broj

Srba“ i ocenio da se „ogromna većina pridržavala stava Vlade Srbije da nema uslova da se učestvuje na ovim izborima“. Bogdanović je čak optužio kosovske vlasti da su pokušale da manipulišu rezultatima izlaska Srba:

„Kada su postali svesni te činjenice, organizatori izbora pribegli su manipulacijama i neregularnim radnjama kako bi uvećali tobožnji odziv srpskih glasača. Sada je svima jasno da srpska zajednica nije htela da pristane na unapred dodeljenu ulogu, da ona bude ta koja će nezakonitim izborima pružiti legitimnost“.

Međutim, Rada Trajković, predstavnik Srpskog nacionalnog veća centralnog Kosova smatra da je, obzirom šta se sve dešavalo na terenu izlaznost Srba izvanredna i da je srpski narod svojim glasovima poslao poruku svima da je protiv podele Kosova i da želi da obezbedi opstanak na Kosovu.

„Svojim izlaskom u ovako neočekivanom procentu oni su poslali poruku svima i međunarodnoj zajednici i Beogradu i Albancima da svoj tretman prema srpskoj zajednici i prema ovim biračima moraju da promene u smislu uvažavanja, u smislu nečega što je u stvari promena jedne politike koja je nažalost evo već deset godina vodila ka kontinuitetu nestanka Srba sa ovih područja“. Još neka događanja ukazuju da vlast Beograda nad kosovskih Srbima više nije neprikosnoven. Srbi u Strpcima su se pobunili protiv i traže odgovore od Beograda.

Sladjan Ilić, jedan od kandidata za predsednika opštine Štrpce, rekao je da bi trebalo razgovarati o tome kako su Srbi izgubili vlast u ovoj opštini i ocenio da „neko za to mora definitivno da odgovara“. On smatra da se u Štrpcu, zbog poziva na bojkot koji je dolazio iz Beograda dogodio „najgori

mogući scenario“. Predsednik Pokrajinskog odbora Srpskog pokreta obnove Randel Nojkic smatra da odziv Srba na kosovske lokalne izbore pokazuje da oni žele da svoje probleme rešavaju u kosovskim institucijama. Kao potvrdu tog stava, istakao je da je u Gračanici na izbore izašlo hiljadu ljudi više nego na izbore koje su nedavno organizovali organi Srbije. On smatra da bi odziv bio još veći da nije bilo pretnji od lokalnih srpskih funkcionera, pa čak i na sam dan izbora, kada su videli da je vrag odneo šalu i da ljudi masovno izlaze.

Nojkic je pozvao predsednika Srbije Borisa Tadića i Vladu Srbije da preispitaju politiku koja se i dalje vodi prema Kosovu. „Ukoliko predsednik Srbije i Vlada zaista brinu o Srbima na Kosovu i Metohiji i za njihov život na ovim prostorima, oni moraju da preispitaju sve što je dovelo do ovoga i da potraže odgovornost onih koji su zaduženi za Kosovo i Metohiju“, rekao je Nojkic.

Gotovo svi inostrani mediji su objavili zadovoljstvo međunarodne zajednice izborima. Sada svi za Kosovo kažu da je kao država pokazalo i dokazalo zrelost. Tim, za nacionalistički Beograd krajnje neprihvatljivim ocenama značajno su doprineli Srbi koji su izašli na izbore. Očekuje se odgovor Beograda, tj. onih batinaša sa početka teksta. On bi mogao da bude brutalan. Već se dešavalo da u sličnim situacijama plane nečija kuća ili da nekog nesrećnika pronađu u jarku, a da političari i TV za to okrive „podivljale šiptarske teroriste“. Neki Srbi bi mogli da ostanu bez posla ili novčane pomoći. Neki vladini službenici su se usudili da to i službeno najave. Iz tog stava proizilazi da Beograd novčano pomaže kosovskim Srbima ne zato što je Srbima teško, već da bi kupili njihovu lojalnost i saglasnost za svaku, ma koliko štetnu i suludu odluku. Priča se da je već naređeno sačinjavanje spiska onih koji su izašli. Ništa novo! Već smo nekoliko puta konstatovali da su kosovski Srbi, kao i svi Srbi uostalom, za Beograd samo živi glasački listići. Pisali smo i da znoj, suze i krv kosovskih Srba nimalo ne interesuju nacionalistički Beograd. Bitna je vlast koja jedino može da garantuje veliki novac, poštovanje i imunitet od političke i one druge odgovornosti.

Jer, ako ne bude represalija Beograda prema kosovskim Srbima koji su u nedelju glasali, neposlušnost bi mogla im pređe u naviku, a onda bi 15. novembar mogao da bude obrazac i početak njihovog potpunog ignorisanja nerazumnih parazita i štetočina iz Beograda.

Specifični način suočavanja

PIŠE: DRAGOLJUB TODOROVIĆ

Ovih dana navršilo se šest godina od kako je formirano Veće za ratne zločine pri Okružnom sudu u Beogradu. Okružni sud - Veće za ratne zločine u Beogradu jedini je takav sud u Srbiji. Pred njim odgovaraju svi za koje postoji osnovana sumnja da su počinili zločine na području bivše Jugoslavije u ratovima na ovom prostoru od 1991. do 1999. godine i to uglavnom državljani Srbije, ali i drugi koji se nađu na udaru srpskih ograna gonjenja. Pored suda osnovano je i Tužilaštvo za ratne zločine i Odeljenje za ratne zločine pri MUP-u Srbije. Okružni sud - Veće za ratne zločine smešten je u novoj zgradi, tehnički izvanredno opremljenoj, tako da se sva suđenja audio i video snimaju, da se tok glavnog pretresa ne diktira u zapisnik, već transkribuje sa audio snimka, pa transkripti sa suđenja sadrže svaku reč izgovorenu u sudnici. Stvoreni su uslovi za ispitivanje svedoka putem video konferencijske veze sa Zagrebom, Sarajevom, Prištinom i Hagom.

Zakonska regulativa je prilagodjena specifičnostima suđenja za ratne zločine pa su u tom smislu uvedena tročlana veća sastavljena od redovnih sudija, profesionalaca koja sude u prvom stepenu, ustanovljena je institucija svedoka saradnika, omogućena je višestruka i raznovrsna zaštita svedoka i oštećenih prilikom davanja iskaza pred sudom, regulisana pitanja korišćenja dokaza izvedenih pred Haškim tribunalom i pred pravosudnim organima u regionu.

Pre nego što je osnovano Veće za ratne zločine, održana su tri veća i značajnija suđenja za ratne zločine pred redovnim sudskim instancama. Još dok se na vlasti nalazio diktator i terorista Slobodan Milošević pred Višim sudom u Bijelom Polju održano je suđenje jednom optuženom (Nebojši Ranisavljeviću) za ratni zločin otmice i kasnije likvidacije 19 Muslimana, putnika iz voza koji saobraća na relaciji

Beograd - Bar na stanici Štrpci 27. februara 1993. godine. Nakon pada diktatorskog režima Slobodana Miloševića, pred Okružnim sudom u Beogradu održana su dva suđenja za ratni zločin i to: **Slučaj Sjeverin** - suđenje četvorici optuženih koji su učestvovali u otmici, mučenju i likvidaciji 16 Muslimana iz Sjeverina otetih iz autobusa, na liniji Rudo - Priboj, na stanici Mioč 22. oktobra 1992. godine; **Slučaj Podujevo I** - suđenje Saši Cvjetanu koji je kao pripadnik jedinice *Škorpioni*, koja je delovala u sastavu MUP-a Srbije, 28. marta 1999. godine ubio 14 albanskih žena i dece u dvorištu jedne kuće u Podujevu.

Svi ostali značajniji i veći procesi za ratne zločine vodjeni su pred Okružnim sudom - Veće za ratne zločine u Beogradu. Prilikom određivanja značajnih i većih procesa autor ovog teksta rukovodio se kriterijumom broja žrtava, težine zločina i broja optuženih. Dakle, pred Okružnim sudom - Veće za ratne zločine u Beogradu održano je osam većih i značajnijih suđenja za počinjene ratne zločine i to: **Slučaj Ovčara** - streljanje oko 200 hrvatskih zarobljenika na poljoprivrednom dobru Ovčara kod Vukovara 20. novembra 1991. godine za šta su odgovarali 20 pripadnika teritorijalne odbrane i dobrovoljaca Radikalne stranke; **Slučaj Škorpioni** - streljanje šest muslimanskih civila, od kojih su trojica maloletnici, 16. ili 17. jula 1995. godine na mestu Godinjske Bare u blizini varoši Trnovo za šta su odgovarali pet pripadnika jednice *Škorpioni*; **Slučaj Suva Reka** - ubistvo 48 članova porodice Beriša iz Suve Reke, među kojima su bile žene i deca koji su prethodno zatvoreni u jedan lokal u Zanatskom centru pa pobijeni za šta su odgovarali potpukovnik policije iz Posebnih jedinica policije MUP-a Srbije i sedam policajaca iz redovnog i rezervnog sastava policijske stanice u Suvoj Reci; ➤

Slučaj Zvornik I - zatvaranje, mučenje povređivanje i ubijanje zarobljenih Muslimana u logorima Čelopek, Ekonomija i Ciglana u Zvorniku u periodu od početka aprila do kraja jula 1992. godine za šta su optuženi četvorica pripadnika dobrovoljačkih jedinica; **Slučaj Zvornik II** - ubistvo oko 700 Muslimana, muškaraca, civila koji su zajedno sa porodicama 2. juna 1992. godine sakupljeni iz 15 sela iz okoline Zvornika na mestu Bijeli Potok, gde su muškarci odvojeni od žena, dece i staraca, smešteni u prostorije Tehničkog školskog centra u Karakaju u predgrađu Zvornika, odakle su izvedeni i likvidirani. Zatim, za deportaciju 1800 Muslimana iz Kozluka 26. juna 1992. godine i za zatvaranje, mučenje i ubijanje Muslimana u logorima Čelopek, Ciglana i Ekonomija, za šta su optuženi bivši predsednik opštine Zvornik i bivši komandant Teritorijalne odbrane Zvornik; **Slučaj braće Bitići** - ubistvo trojice braće Bitići (Agron, Ili i Mehmet), američkih državljana, pripadnika OVK na Kosovu, koji su uhvaćeni na teritoriji Srbije i prekršajno kažnjeni na 12 dana zatvora zbog nelegalnog prelaska administrativne granice i nakon izdržane prekršajne kazne zatvora u Prokuplju protivpravno lišeni slobode, prebaćeni u kamp za obuku jedinica policije u Petrovom selu kod Kladova, 250 km udaljenom od Prokuplja, tamo zatvoreni i kasnije pronađeni mrtvi u masovnoj grobnici pored kampa. Za ovo delo optuženi su kao saučesnici dvojica pripadnika Operativno poterne grupe Posebnih jedinica policije MUP-a Srbije; **Slučaj Podujevo II** - ubistvo 14 albanskih žena i dece i ranjavanje petoro albanske dece u dvorištu kuće u Podujevu 28. marta 1999. godine, za šta su optuženi četiri pripadnika *Škorpiona* koji su delovali u sastavu MUP-a Srbije; **Slučaj Lovas** - protivpravno lišavanje slobode, mučenje, povređivanje i ubistva na desetina Hrvata, civila u Lovasu u oktobru 1991. godine za šta su optužena 14 lica od kojih su četvoroica oficiri bivše JNA, šestorica pripadnici paravojne formacije *Dušan Silni* i četvorica meštana Lovasa koji su vršili lokalnu vlast u oktobru 1991. godine.

Suđenja za ratne zločine u Beogradu su svojevrstan i specifičan vid suočavanja sa prošlošću države, njenih institucija, medija, javnog mnjenja i srpskog društva u celini. Pisani i elektronski mediji su nedovoljno i neadekvatno pratili suđenja. Sem početka i kraja procesa, takoreći nisu ni izveštavali sa suđenja. Iz tih razloga srpska javnost nije ni približno informisana o dokazima izvedenim na glavnim pretresima pa prema tome ni o vrsti, tež-

ni, razmerama i posledicama ratnih zločina za koje se sudi optuženima.

Karakteristike suđenja za ratne zločine kao što su efikasnost postupanja, zakonitost, nepristrasnost, objektivnost, stručnost, profesionalnost i prvi uočljivi efekti na planu suočavanja sa prošlošću koji se tiču utvrđivanja zločina, načina izvršenja, broja žrtava, satisfakcije za žrtve i njihove porodice i generalne prevencije najbolje se vide analizom rada državnih organa koji su postupali u sudskim procesima za ratne zločine. Reč je o **Tužilaštvu za ratne zločine** koje pokreće krivični postupak, podiže optužnicu, zastupa optužnicu na suđenjima, podnosi žalbu višem sudu; **Okružnom sudu - Veće za ratne zločine u Beogradu** koji postupava kao prvostepeni sud i **Vrhovnom sudu Srbije**, koji postupava po žalbama kao drugostepeni sud.

U svih 11 predmeta koji su opisani, kao advokat, zastupao sam porodice žrtava koje su ubijene i same žrtve koje su preživele ratni zločin, Muslimane, Albance i Hrvate sve do 5. februara 2009. godine od kada više ne zastupam oštećene na suđenjima za ratne zločine. U nastavku teksta, pojedinačno za svaki slučaj izložicu svoje stručno, profesionalno, intelektualno i ljudsko mišljenje o postupanju navedena tri pravosudna organa na suđenjima optuženim za ratne zločine. To je mala analiza i lični pogled jednog učesnika ili aktera suđenja za ratne zločine i to iz vizure ili sa tačke gledišta žrtava ili porodica žrtava koje sam zastupao:

1. SLUČAJ ŠTRPCI:

Optuženi Nebojša Ranisavljević je istražnom sudiji Višeg suda u Bijelom Polju dao izuzetno dokumentovano priznanje, koje je na glavnom pretresu porekao. Međutim, proveravajući njegovo priznanje, predsednik veća je došao do čitavog niza materijalnih dokaza, izjava svedoka čiji su izvori saznanja međusobno nezavisni i takođe nezavisni u odnosu na odbranu optuženog, i velikog broja detalja koje može znati samo učesnik otmice a koji su markirani uviđajem na pojedinim lokacijama, koji u potpunosti, celovito i bez najmanjeg izuzetka potvrđuju priznanje optuženog koje je dao istražnom sudiji.

Tokom suđenja pred Višim sudom u Bijelom Polju došlo se do imena svih aktera otmice i ubijanja. Takođe se došlo do podatka da učesnici otmice nisu bili paravojna formacija, već pripadnici Višegradske brigade, regularne jedinice vojske Republike Srpske.

Na ovom suđenju kao dokaz je izvedeno čitanje dokumentacije pribavljene od Železnice Jugoslavije iz koje nesumnjivo i bez ikakve dileme proizlazi da su svi železnički, policijski, vojni i politički faktori Srbije i Jugoslavije, uključujući i predsednika Savezne Republike Jugoslavije i Vrhovnog komandanta Vojske Jugoslavije Dobricu Ćosića, na mesec dana unapred znali da će u stanici Štrpci iz voza Beograd - Bar biti kidnapovani putnici Muslimani, a da ništa nisu uradili da to spreče.

Iako su podnete krivične prijave tužilaštvima i u Crnoj Gori i u Srbiji protiv neposrednih i posrednih izvršilaca i saučesnika ovog zločina, do danas nije pokrenut nijedan krivični postupak protiv bilo koga, tako da je jedini osuđen za ovaj zločin Nebojša Ranisavljević. Ovaj zločin nije procesuiran ni pred Tribunalom u Hagu.

2. SLUČAJ SJEVERIN

Suđenje je održano pred redovnim većem Okružnog suda u Beogradu, osuđena su dvojica otmičara koji su prisustvovali suđenju i dvojica kojima je suđeno u odsustvu. Trojica su osuđena na 20 godina zatvora (što je maksimalna kazna) i jedan na 15 godina.

Ovu presudu je ukinuo Vrhovni sud Srbije ali nije dao relevantne pravne i činjenične razloge pa je na ponovljenom suđenju doneta ista odluka, iako nisu izvodjeni novi dokazi, koja je potvrđena.

I u ovoj presudi otmičari su tretirani kao pripadnici paravojne formacije iako iz mnogih dokaza pouzdano proizlazi da su pripadnici Višegradske brigade koja je regularna jedinica Vojske Republike Srpske.

3. SLUČAJ PODUJEVO I

Posle pada Miloševićevog režima i konstituisanja Vlade premijera Zorana Đinđića iz „bunkera“ Okružnog suda u Prokuplju izvučen je predmet za počinjeni ratni zločin u Podujevu 28. marta 1999. kada je ubijeno 14 albanskih žena i dece, a petoro dece ranjeno. Saša Cvjetan koji je bio osumnjičen za taj zločin bio je pušten iz pritvora, postupak protiv njega obustavljen, a nakon što je ukinuto rešenje o obustavi postupka predmet je stajao u fioci Okružnog suda u Prokuplju. Dolaskom novih vlasti predmet je aktiviran, Cvjetan uhapšen, a za suđenje je delegiran Okružni sud u Beogradu. Veće sudije Biljane Sinanović je nakon visoko profesionalnog i nepristrasnog suđenja na kome su izvedeni svi dokazi oglasilo Sašu Cvjetana krivim i izreklo mu najtežu kaznu od 20 godina zatvora.

Iako je presuda brilijantno obrazložena, sa navodjenjem izuzetno relevantnih dokaza, Vrhovni sud je istu ukinuo i vratio na ponovno suđenje ne dajući pritom nijedan suvisli, a pogotovo ne pravni ili činjenični razlog za takvu odluku. Time je Vrhovni sud pokazao tendenciju da svaki presuđeni slučaj ratnog zločina vrati na ponovno suđenje, što se nastavilo i sa presudama koje je donosilo Veće za ratne zločine.

Na ponovnom suđenju bez izvodjenja bilo kakvih novih dokaza i bez ikakve izmene nastale povodom primedbi Vrhovnog suda, prvostepeni sud je doneo istovetnu presudu koja je ovog puta potvrđena.

4. SLUČAJ OVČARA

Prvo suđenje održano pred Okružnim sudom - Veće za ratne zločine u Beogradu bilo je suđenje za ubistvo oko 200 hrvatskih zarobljenika na poljoprivednom dobru Ovčara kod Vukovara 20. novembra 1991. godine. Pretres je izvanredno, izuzetno stručno, profesionalno i objektivno vodio sudija Vesko Krstajić. Svakom suđenju prisustvovala su porodice žrtava organizovane u *Udrugu Vukovarskih majki*. Koliko je sudija Vesko Krstajić i njegovo veće bilo na visini svog sudijskog poziva na ovom suđenju najbolje se vidi iz toga što su posle završenog suđenja u jednoj brošuri sakupljene izjave svih majki koje su prisustvovala suđenju. Sve one svojim rečima, originalno, sa različitim zapažanjima kao glavnu impresiju sa suđenja ističu način na koji je sudija Krstajić vodio proces. Ovo suđenje je znatno i u velikoj meri doprinelo da se poboljšaju politički odnosi između Srbije i Hrvatske i nakon ovog suđenja ti odnosi počinju da se kreću uzlaznom linijom. Sud je osmorici optuženih izrekao najstrože kazne od po 20 godina zatvora, trojici po 15, jednom 12, a u izdvojenim postupcima još dve kazne po 20 godina. Pismeni otpravak presude nije imao nedostataka ni pravnih ni činjeničnih.

Međutim, Vrhovni sud je opet ukinuo presudu u celini i vratio na ponovno suđenje, nastavljajući tako praksu da se svaka presuda za ratni zločin prvi put ukine. Razlozi koje je dao Vrhovni sud za ukidanje presude su takvi da se na ponovljenom suđenju pokazalo da nijedna primedba ne stoji i da je prvostepeni sud bio potpuno u pravu kod donošenja presude. Nijedna primedba Vrhovnog suda na ponovljenom suđenju nije se pokazala opravdanom. Naprotiv, provera primedbi Vrhovnog suda na novom glavnom pretresu potpuno je osnažila i opravdala argumente

iz prve presude. I na drugom suđenju izrečene su visoke kazne i predmet se nalazi na odlučivanju po žalbama u Vrhovnom sudu.

Tokom dva suđenja iskristalisali su se dokazi na osnovu kojih bi tužilaštvo moglo da pokrene postupak protiv još pet lica, uglavnom pripadnika bivše JNA, koji su odgovorni za stravičan ratni zločin na Ovčari. Tužilaštvo će to gonjenje verovatno preduzeti nakon pravosnažnosti presude.

5. SLUČAJ ŠKORPIONI

Sa činjeničnog i pravnog aspekta najlakši predmet za presuđenje bio je zločin koji su počinili pripadnici jedinice *Škorpioni* na mestu Godinske Bare kod varošice Trnovo kada su 16. ili 17. jula 1995. godine streljali 6 Muslimana, civila. Optuženo je 5 pripadnika *Škorpiona*, postojao je VHS snimak egzekucije, jedan od optuženih je u celini priznao delo, svedok, očevidac događaja koji je kamerom snimao streljanje potvrdio je sve što se na filmu videlo. Sudski veštak, profesor Elektrotehničkog fakulteta u svom nalazu i mišljenju utvrdio je da je snimak i u svom audio i video delu potpuno autentičan.

Međutim, prvo je zamenik tužioca za ratne zločine koji je postupao u ovom predmetu prekvalifikovao delo jednog od optuženih tako što ga je kvalifikovao kao pomaganje iako se taj optuženi ni u čemu, nijednim gestom, činom ili bilo kakvim ponašanjem nije razlikovao od svih ostalih. Sve što su ostali radili radio je i on. Tu prekvalifikaciju zamenik tužioca je neobičajeno izvršio usred postupka i pre nego što je veštak dostavio nalaz o tome šta je taj okrivljeni govorio tog dana, kada su civili ubijeni.

Inače, zamenik tužioca za ratne zločine koji je zastupao optužnicu u ovom predmetu uporno se trudio da u zapisnik ne uđe ništa što bi ukazivalo da su organi i naoružane formacije države Srbije i Jugoslavije učestvovala u ovom događaju i uopšte u ratu na prostoru bivše SFRJ. Međutim, kako je to učešće bilo vrlo jasno i potpuno očigledno i kako su punomoćnici žrtava to pitanje stalno isticali i potencirali, tužilac je izgubio živce pa je na glavnom pretresu 5. jula 2006. napao punomoćnike sledećim rečima: *Ja takođe moram da se složim sa kolegama braniocima. Najzad definitivno sud mora da zauzme stav o procesnoj poziciji zastupnika oštećenih. Ne mislim konkretno nego načelno mislim da se ta pozicija jako zloupotrebljava i da se ide van konteksta onog što državna tužba zastupa kako u ovom tako i u drugim predmetima.*

Posle ove izjave taj zamenik se više nije pojavljivao na suđenju.

Sud je oslobodio jednog od optuženih iako su postojali mnogobrojni dokazi o njegovoj direktnoj umešatnosti u zločin a tu oslobađajuću presudu potvrdio je Vrhovni sud usput smanjujući kaznu jednom od optuženih sa 20 na 15 godina bez obzira što je dokazano da je taj optuženi ubijao.

Dakle, slučaj koji je bilo najlakše presuditi, koji je imao najbolje dokaze i to takve dokaze kakvi se godinama ne mogu primetiti u drugim predmetima doživeo je neslavan epilog i to zahvaljujući i tužilaštvu i prvostepenom sudu i Vrhovnom sudu Srbije. Nisu jasni i potpuno su neobjašnjivi razlozi za takvo postupanje svih pravosudnih institucija u ovom slučaju.

6. SLUČAJ ZVORNIK I

Slučaj Zvornik I bio je najteži za presuđenje. Optuženi nisu priznavali delo, nije bilo svedoka saradnika, nisu postojali materijalni dokazi a preživeli oštećeni su davali različite izjave u različitim fazama postupka. Takođe, iskazi oštećenih o istoj situaciji o kojoj svedoče su se prilično razlikovali. Svedoci koji nisu oštećeni uglavnom ništa nisu rekli pravdajući to protekom vremena i raznim drugim okolnostima. U takvoj situaciji predsednica veća, sudija Tanja Vuković, je odličnim poznavanjem predmeta, makismalnom koncentracijom, upornošću, insistiranjem na suočenjima, predočavanjem pojedinih iskaza optuženima uspela da ovaj proces privede kraju.

Ovom presudom oglašeni su krivim dvojica okrivljenih i izrečene su im kazne od 15 i 13 godina zatvora, a presuda je izuzetno dobro, moglo bi se reći maestralno obrazložena.

Vrhovni sud je presudu potvrdio neznatno smanjujući kazne a neobičajeno detaljno je obrazložio zbog čega prihvata argumente iz presude.

U ovom slučaju na vrlo visokoj razini bili su i tužilaštvo i prvostepeni sud i Vrhovni sud Srbije.

Nalazimo da je sudija Tanja Vuković jedna od najboljih sudija u srpskom pravosuđu i da je ovu presudu izvukla svojim znanjem, načinom na koji vodi postupak, elokvencijom i briljantnim obrazloženjem svojih argumenata.

7. SLUČAJ ZVORNIK II

Suđenje u ovom slučaju još nije završeno. Glavna tačka optužnice je ubistvo oko 700 Muslimana zatvorenih 2. juna 1992. godine u Tehničko školski centar u Karakaju kod Zvornika. Optuženi su bivši predsednik opštine Zvornik i bivši komandant teritorijalne odbrane opštine Zvornik i to po osnovu nečinjenja ili preciznije po osnovu odgovornosti nadređenih, kao saučesnici u granicama svoje vinosti.

Tužilaštvo za ratne zločine je ovaj postupak pokrenulo na osnovu rezultata suđenja u slučaju Zvornik I, a nakon završene istrage podiglo optužnicu. U ovom slučaju Tužilaštvo za ratne zločine je postupalo kao odgovoran, ozbiljan i stručan državni organ kome je stalo da se svaki ratni zločin procesuiraju i dobije svoj epilog na sudu.

8. SLUČAJ SUVA REKA

Zločin ubistva 48 članova porodice Beriša iz Suve Reke 26. marta 1999. godine dobio je epilog donošenjem prvostepene presude Okružnog suda - Veće za ratne zločine u Beogradu. Neki od optuženih su dobili visoke kazne, neki su oslobođeni (dvojica opravdano), a po našem mišljenju najodgovorniji za ovaj masakr je oslobođen. Međutim, ova presuda još nije pravosnažna, uložena je žalba od strane tužioca, ali najveći propust u ovom slučaju je taj što optužnicom nije obuhvaćen još jedan slučaj masovnog ubistva u Suvoj Reci koji se dogodio 25. marta 1999., dan pre masakra u Zanatskom centru. Ta dva slučaja su međusobno povezana i lakše je bilo doneti odluku ako se ta dva događaja (od 25. i 26. marta 1999. godine) povežu i sude tako da događaj od 25. marta bude direktno doveden u vezu i u kontekst masakra od 26. marta.

9. SLUČAJ BRAĆE BITIĆI

Dvojica optuženih u slučaju ubistva trojice braće Bitići nisu optuženi ni za izvršenje ubistva, ni za organizovanje ili podstrekvanje na ubistvo. Međutim, nalazimo da je ono za šta su optuženi dokazano na pretresu jer su trojicu građana koji su pušteni iz zatvora lišili slobode, odveli 250 km dalje od mesta gde su ih uhapsili, tamo ih zaključali u jednu prostoriju i kasnije predali nepozantim licima bez ijednog pismenog dokumenta. Sve to što su uradili moralo je kod njih izazvati sumnju da to nisu čista posla, a naročito činjenica da slobodne ljude sprovode do 250 km udaljenog policijskog poligona i da ih tamo zatvaraju u jednu prostoriju. Dvojica optuženih su prvostepenom presudom oslobođeni i ta presuda još uvek nije pravosnažna.

Smartamo da tužilaštvo za ratne zločine nije reagovalo blagovremeno i efikasno i da je to osnovni razlog što izvršiooci ovog krivičnog dela i njegovi organizatori nisu procesuirani.

10. SLUČAJ PODUJEVO II

Slučaj Podujevo II je školski primer kako tužilaštvo za ratne zločine treba da radi. Na osnovu saznanja iz predmeta u kome je Saša Cvjetan osuđen na 20 godina zatvora tužilaštvo je pokrenulo postupak protiv još četvorice pripadnika *Škorpiona* koji su učestvovali u streljanju ablanskih žena i dece 28. marta 1999. godine u Podujevu. Nakon završene istrage protiv njih je podignuta optužnica i trojica optuženih osuđeni su na po 20 godina zatvora a jedan na 15 godina. Presuda još nije pravosnažna. Ovaj slučaj je primer kako tužilaštvo za ratne zločine kao državni organ treba stručno, profesionalno, blagovremeno i efikasno da deluje i izvede na sud svakog za koga postoji osnovana sumnja da je počinio ratni zločin.

11. SLUČAJ LOVAS

Suđenje u ovom slučaju je u toku. Glavna karakteristika suđenja je da predsednica veća sudija Olivera Anđelković odlično poznaje predmet i izvanredno vodi postupak. Takođe, za ovo suđenje karakteristično je da se okrivljeni međusobno terete, da postoje svedoci očevici događaja, da preživele žrtve precizno i konsenzualno opisuju događaje koji su predmet optuženja. Na ovom suđenju zastupnik javne tužbe predložio je da se ukine pritvor prema svim okrivljenim što nije uobičajeno imajući u vidu težinu krivičnog dela. Srećom sudsko veće takav predlog nije prihvatilo.

BRISANJE SEĆANJA I ISTORIJE

PIŠE: SLOBODANKA AST

Lola Ribar je izgubio ulicu u Beogradu, izgubili su i Žarko Zrenjanin, Božidar Adžija, Filip Kljajić, Ognjen Prica, Zaga Malivuk, Dragica Pravica... Ulice su dobili general Lešjanin, Car Nikolaj II, industrijalac Đorđe Vajfert, vojvoda Šupljikac, sveti Nikola, despot Oliver, patrijarh Varnava...

Javnost je preko ovih preimenovanja uglavnom prešla ćutke, ne pitajući se uopšte zašto se preimenuju ulice, ko su uostalom bili ti ljudi čije se ime briše. Većina Beograđana verovatno ne zna da su svi "otpisani" bili antifašisti koji su herojski poginuli u borbi protiv okupatora i njihovih saradnika, neki su streljani od ustaša, neki zverski mučeni od četnika i specijalne policije... Članovi komisije koja oduzima i dodeljuje ulice znali su zašto brišu njihova imena, ali za mlađe generacija malo "guglovanja" po internetu bilo bi značajna lekcija iz istorije: saznali bi ko su bili ti borci protiv fašizma kojima su oduzeli ulice, kako su se borili, kako su se držali u zatvoru, koliko su godina imali, u koje su škole išli... Kad vas iz Wikipedie pogleda narodni heroj Nada Dimić, učenica koja je imala samo 19 godina ili samo nešto starija studentkinja Vera Blagojević koju su gestapovci zverski mučili, pa onda streljali sa velikom grupom Šapčana, čovek ne može, a da se ne zapita zašto se nove, "demokratske" vlasti odriču naše antifašističke prošlosti, zašto se brišu iz sećanja i istorije istinski heroji.

STRAŠNA PERVERZIJA

O ovome je prvi najoštrije i najglasnije progovorio Desimir Tošić, koji je više od pola veka živeo i radio Engleskoj; u nekoliko svojih intervjuua on je upozoravao javnost da je sramotno menjati imena ulica koje su nazvane po antifašistima, borcima koji su pali u borbi protiv nemačkih okupatora i njihovih saradnika; on je čak ovaj talas promena definisao kao "strašnu perverziju":

"Mi hoćemo da se solidarišemo, sada u XXI veku, jedini u Evropi, sa nemačkom desnicom iz doba Hitlera".

Pomenuo je ovaj istinski demokrata u tom kontekstu i nedopustivo oduzimanje ulice Ivi Loli Ribaru, koga je lično poznao još pre Drugog svetskog rata i sa kojim se nije uvek slagao. Desimir Tošić smatrao je sramotnim činom i oduzimanje ulica i nekim drugima, ne tako poznatim, mladim Beograđanima, skojevcima, ili njihovim simpatizerima koji su herojski stradali od okupatora i njihovih saradnika ne izdajući ilegalce, ilegalne štamparije, drugove, poznanike, borce protiv fašizma.

Tošić s indignacijom primećuje da je ulicu dobio vođa intelektualne desnice pre rata, ali nema ulica kragijevačkih, kraljevačkih, jasenovačkih žrtava.

Glasovi i apeli boračkih organizacija protiv preimenovanja ulica bili su slabašni, a u medijima prećutkivani.

U nedeljama koje su prethodile poseti predsednika Ruske Federacije Dimitrija Medvedeva, povodom 65-godišnjice oslobođenja Beograda, rasplamsala se polemika oko oduzimanja ulica generalu Ždanovu, maršalu Tolbuhinu, Crvenoj armiji, njenim borcima, učesnicima bitke za oslobođenje našeg glavnog grada. Ambasador Rusije Aleksandar Konuzin prvi je javno progovorio o ovoj temi, a onda su se uključili i brojni građani, udruženja, pa i institucije.

Gradonačelnik Dragan Đilas je zvanično poručio da će istaknuti borci u borbi protiv fašizma koji su izgubili svoje živote oslobađajući ovaj grad i Srbiju dobiti svoje ulice u Beogradu, ali da će se to dogoditi posle utvrđene procedure koja podrazumeva nekoliko meseci. Đilas je istakao da neće biti vraćeni nazivi koje su pojedine ulice dobile posle Drugog svetskog rata jer "za to nema nikakvog razloga"!? Beograd se stalno širi, grade se nove ulice

i bulevari i svi koji to zaslužuju dobiće svoju ulicu, autoritativno je poručio gradonačelnik Beograda uz licemernu tvrdnju da "ranije promene naziva pojedinih ulica nije imalo nikakvu ideološku pozadinu".

Naše heroje koji su pali u borbi protiv fašizma i kojima su takođe oduzete ulice, niko nije ni spomenuo u ovom kontekstu.

PAD BERLINSKOG ZIDA

Preimenovanje ulica nije nikakva naša specifičnost: Dunja Rihtman-Auguštin u knjizi "Ulice moga grada" (Biblioteka XX, 2000), ukazuje da je posle pada Berlinskog zida u bivšim zemljama socijalizma zavladała prava pošast davanja novih imena ulicama, trgovima, javnim ustanovama, fabrikama,

pa i gradovima. Zavladała je pandemija preimenovanja prošlosti. Davanje novih imena gradskim toponimima imalo je nesumnjivo svoj simbolički značaj, naravno, politički.

Prva na udaru su bila imena ulica koja su označavala komunističku, ali i levu, antifašističku tradiciju, pa su među prvima ulice i trгови izgubili Klara Cetkin, Karl Libneht, Roza Luksemburg, Georgi Dimitrov, Lenjin, piše Dunja Rihtman-Auguštin. Promena toponimije nije prošla bez žestokih polemika.

I u Zagrebu je punih deset godina trajala bitka da se Trgu žrtava fašizma na kojem je, naglasimo, za vreme NDH bilo zloglasno ustaško mučilište, vrati ime. Za to su zaslužni mnogi hrvatski intelektualci, od Zorana Pusića, Žarka Puhovskog, Slavka

DRUGO UBIJANJE ŽRTAVA

Licemerno je i vrlo tužno bilo čišćenje, uređivanja i glancanje groblja sovjetskim borcima uoči dolaska predsednika Medvedeva. A, šta je sa spomenicima našim borcima i žrtvama fašizma? Kada će i da li će uopšte i oni doći na red?

Samo u Beogradu je više od 300 stotine spomenika i spomen ploča podignutih posle Drugog svetskog rata, zabeležio je nedavno Blic. Fotoreportaża koju donosi list svedoči da se prema ovim jedinstvenim spomenicima ljudskog stradanja i hrabrosti odnosimo varvarski: najveća stratišta, kao, na primer, beogradsko Sajmište zapuštena su i prepuštena na milost i nemilost novih vlasnika. U Jajincima je sahranjeno oko 68.000 ljudi, to nepojamno stratište postalo je izletnička tačka za roštiljanje, pesmu i igru. Da li ljudi znaju da igraju fudbal na humkama stotina, hiljada ljudi? Nedavno je jedna folk-pevačica vedro obznanila na onoj vedroj televiziji da će tu, „na tom popularnom izletištu otvoriti restoran sa muzikom“!?

Spomenik „Palima u narodnoj revoluciji“ u centru Zemuna, narodnim herojima na Kalemegdanu, streljanima na Bežanijskoj kosi kao i toliki drugi išarani su grafitima i zapušteni, napukli, vandalizovani.

Olivera Milosavljević je jednom gorko konstatovala da se izgleda samo kod nas žrtve mogu više puta ubijati. Možda je dobra ilustracija za ovu tvrdnju priča o spomeniku narodnom heroju Nadi Purić, u beogradskoj opštini Vračar, koji je više puta rušen. Ko

je bila Nada Purić? Činovnica Ministarstva finansija, aktivna u ženskom pokretu i član KPJ od 1934. godine. Uhapšena je zato što je u njenom iznajmljenom stanu koji je ona ustupila Partiji, a ona se preselila kod sestre, pronađen ilegalni materijal, leci i Bilten Vrhovnog štaba. Sa njenog saslušanja u beogradskoj Specijalnoj policiji ne postoji nikakav zapisnik, nije odala ni jedno ime, nije priznala ništa. U arhivu je ostala samo zabeleška da „nije mogla biti rasvetljena uloga Nade Purić u ilegalnom komunističkom pokretu“. Izdahnula je u policiji, posle višednevnog mučenja, 27. novembra 1941. Rušenje spomenika Nadi Purić je paradigma našeg sramnog odnosa prema spomenicima borcima protiv fašizma. Dr Branka Prpa, do nedavno direktorka Arhiva Beograda više puta je upozorila da je država dužna da brine ne samo u manastirima i crkvama, već i o ovoj vrsti spomenika kulture.

Nažalost, sasvim je u pravu istoričar Nikola Samarđić koji piše da se nigde kao kod nas borci protiv fašizma ne sramote i ne vređaju, nigde se tako osvetnički i vandalski ne ruše spomenici učesnicima antifašističke borbe.

U Sloveniji, u Kranjskoj Gori, na primer, stoji na spomenicima palim borcima zvezda petokraka, na dohvat ruke potencijalnim protivnicima bivšeg komunističkog režima, pa ako hoćete, i huliganama, ali kao da to tamo nikome ne pada na pamet. Stoji petokraka i na spomeniku palim borcima na ostrvu Braču, u Sarajevu neke ulice još nose imena narodnih heroja, glavna ulica je Titova... Kao da se ponajviše samo na ovim našim prostorima pokušava da se uklone svi tragovi antifašizma.

PRESEDNICA SVOME OCU

Jedna od beogradskih ulica dobila je poslednjih godina ime po Vladimiru Velmar-Jankoviću, pomoćniku ministra prosvete i vere u Nedićevoj vladi. Velmar-Janković je napustio zemlju u septembru 1944.

Državna komisija FNRJ za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, pod brojem 757, utvrdila je da je Vladimir Velmar-Janković, kriv za „izdaju naroda, političku saradnju sa okupatorom, raspirivanje nacionalne mržnje i bratoubilačkog rata, učešće u organizovanju zločina: ubistva, sistematskog terora“ i da je odgovoran za učešće u Nedićevoj kvislinškoj vladi, da je na položaju pomoćnika ministra prosvete i vere, organizovao nastavu u profašističkom duhu. Osim toga, učestvovao je u donošenju raznih zakonskih propisa, uredaba i naredaba u korist okupatora, kao i u propagandi, kojom se naš narod i omladina podsticala na saradnju s okupatorom i na aktivnu borbu protiv Narodno-oslobodilačke vojske, te sno-

si opštu odgovornost za zločine počinjene od strane kvislinških formacija“.

U vreme kada je Velmar-Jankoviću odati posthumno priznanje, davanjem jednoj ulici njegovo ime, predsednica Komisije za spomenike i nazive trgova i ulica u Beogradu je bila njegova kći, književnica Svetlana Velmar-Janković! U obrazloženju Komisije se kaže da je Vladimir-Velmar Janković tokom Drugog svetskog rata bio pomoćnik V. Jonića, ministra prosvete u vladi Milana Nedića, da je od kraja rata živeo u emigraciji u Italiji, Španiji, Barseloni gde je 1972. godine osnovao prvi privatni centar za mentalno zdravlje i tako dalje. Slede radovi Vladimira Velmar Jankovića!?

U najmanju ruku, pitanje je mere i elementarnog dobrog ukusa da gospođa Velmar-Janković za vreme svog mandata kao predsednica Komisije za spomenike i nazive trgova i ulica u Beogradu dodjeljuje ulicu svome ocu čija je uloga za vreme okupacije u najmanju ruku sporna.

Goldštajna, Line Veljaka, Stipe Šuvara, Zvonimira Čička do Ivice Račana koji je konačno Trgu vratio ime koji je 1991. Franjo Tuđman preimenovao u Trg hrvatskih velikana.

Ovde javnih polemika o ovoj temi nema. Naši intelektualci uglavnom ćute.

Odmah posle prvih višestranačkih izbora i u Beogradu se pohitalo sa sličnim radikalnim potezima u promeni gradskih toponima. Čak i na ovoj tački se vidi sličnost narcizma malih razlika: Ulica maršala Tita je brzopleto proglašena za Ulicu srpskih vladara (neki su ironisali, zar i Tito nije bio srpski vladar). Sada ova glavna beogradska ulica nosi ime kralja Milana, što i nekoliko godina posle preimenovanja zbunjuje i iskusiše taksiste.

Veliki inventar brisanja, oduzimanja ulica, skidanja tabli, uklanjanja, seobe, pa i rušenja i vandalizovanja spomenika označavao je, pre svega, pokušaj da se izbrišu svi tragovi socijalizma, ali pre svega, naše antifašističke prošlosti. I kao što se posle Drugog svetskog rata odlukom gradskih i rejonskih moćnika menjana imena trgova, ulica, pa i gradova, bez dubljeg promišljanja, a kamoli konsultovanja građana, tako postupaju i nove, "demokratske" vlasti. Zvanična urbana toponimija je uvek bila u funkciji dnevne politike.

ISTORIJA I MAGIJA

Izvesno je da bi ankete pokazale da mi na urbanu toponimiju gotovo uopšte ne obraćamo pažnju, kao da nas malo interesuje ko su te davno promenule osobe, ne znamo najčešće ni koji su to datumi po kojima je nazvana neka ulica, ni šta oni u istoriji znače, pa se preko preimenovanja ulica prelazi sa nedopustivom ravnodušnošću. Geografski pojmovi su najrazumljiviji, ali i tu je u poslednjih dvadesetak godina politika umešala svoje prste, pa su sa gradskih mapa često brisani i toponimi iz ove sfere, naravno, u korist "naših", a protiv "njihovih".

Dunja Rihtman -Augustin sažeto zaključuje:

"Postupci preimenovanja samo su dio napora za preutemeljenje nacije, njezine ideologije, njezine kulture, u jednu riječ, naših svjetonazora. Ubrajaju se u savremene magijske postupke pomoću koji se brišu jedna sećanja i uspostavljaju druga, a povijest počinje iznova sa svakim novim režimom."

OBRNUTA PERPSKTIVA

Samo su najveći pesimisti mogli da predskažu da će se posle 5. oktobra 2000, nova, demokratska vlast iz petnih žila upinjati da ispiše Srbiju iz evropskog antifašizma: nije nas bilo u Moskvi na obeležavanju jubilarne 60-godišnjice pobeđe nad fašizmom, nije bilo našeg predstavnika na godišnjici oslobođenja zloglasnog logora Aušvic...Tada

su se senima mrtvih poklonili šefovi tridesetak država... Za razliku od gotovo svih evropskih tv-stanica, pa i onih u našem okruženju, „Javni servis evropske Srbije“ (sic!) nije prenosila ovaj događaj. Propušten je jedinstveni čas istorije koji je pratilo pola zemaljske kugle. Zvaničnici godinama nisu obeležavali ni Dan pobeđe nad fašizmom, ni godišnjice oslobođenja gradova od okupatora. Istovremeno, desnica je tolerisana, objašnjavana, pa i potpomagana.

Dugo se kod nas sa indignacijom tvrdilo da su sva upozorenja o fašizaciji, „uvredljive insinucije druge Srbije“, pa se čak samouvereno tvrdilo da fašizam kod nas nema nikakve izgleda, kao što se godinama tvrdilo da u Srbiji nikad nije bilo antisemitizma, nacionalne i verske diskriminacije.

Istorijske činjenice pokazuju drugu sliku.

Mnoge zemlje u Evropi imale su svoje kvislinge. Istorija je rekla svoje, nigde nema dilema ko je bio u snagama otpora, a ko na drugoj strani. Tu političkog i stranačkog sporenja nema. Samo je kod nas počela revizija istorije.

U knjizi „Prevladavanje prošlosti“ Todor Kuljić objašnjava zašto se konzervativci danas trude da relativizuju antifašizam:

„Napor da se realnost kvislinštva progna iz sećanja i obznani istorijska normalnost Ljotića i Nedića

podudara se sa nastojanjem da se žrtve fašizma optuže za novo uznemiravanje. Komunisti su glavni krivci za trajnu prezentaciju naše saradnje sa fašizmom, zato treba obrnuti perspektivu i antifašizam optužiti kao nepotrebnu provokaciju okupatora... Antifašizam se svrstava u štetan i iracionalan bunt, a kvislinštvo u razumnu nacionalnu politiku...“

Naravno da je kod nas revizija istorije dozirana sa vrha: iz šarene dosovske šatre mogle su se čuti i poruke da je „Beograd 20. oktobra porobljen!“ (Milan St. Protić, kratko vreme gradonačelnik Beograda posle 5. oktobra). Koštuničin ministar Milan Parivodić je više puta ne trepnuvši poručivao *urbi at orbi* da se pri pomenu imena Milana Nedića stoji mirno, u projektu SANU „100 najznačajnijih Srba“ našao se i ovaj saradnik okupatora, DSS je amnestirala Ljotića od fašizma, dok SPO od početka agresivno uzdiže Dražu Mihajlovića kao anti-fašistu, pa mu na kraju uspeva da njegov pokret zakonski izjednači po pravima koja sleduju istinskim borcima protiv okupatora.

Očigledno, političke elite su složno učestvovala u ovom falsifikovanju istorije, uz svestranu pomoć dela akademske historiografije. I sve je okrenuto naglavačke, kvislinško društvo Hitlerovih saveznika u Srbiji predstavlja se kao žrtva „komunističkih progona“, a kvislinške žrtve se prećutkuju ili čak demonizuju kao bezdušni avanturisti, ali i dželati svog naroda.

OBEŠENA NA TERAZIJAMA

Za naslovnu stranu magazina Prestup slikarka Milica Tomić slikala se 20. oktobra 2001 – obešena na Terazijama. Bio je to njen protest što se ne slavi dan oslobođenja Beograda i kraj borbe protiv fašizma. Ona je ovim aktom htela da podseti čitaoce Prestupa, ali i sve Beograđane, na prve antifašiste i pripadnike narodnooslobodilačkog pokreta koji su dali život u borbi protiv nacizma, ali i na opasnost od odricanja antifašizma. U jednom intevju je posle rekla da je htela i da podseti na indiferentnost i na ćutanje građana kada su 1941. na Terazijama okupatori obesili uhapšene Beograđane. (Treba pročitati i šta Andrić kaže o ovom stravičnom događaju, pripovetka „Zeko“).

Povodom Dana borbe protiv fašizma i antisemitizma, ovog 9. novembra u Beogradu je postavljena rasveta oko spomenika obešenim rodoljubima na

Terazijama u Drugom svetskom ratu. Akcija simboličnog osvetljavanja spomenika trajala je sat vremena.

Spomenik rodoljubima obešenim na Terazijama za vreme Drugog svetskog rata podignut je 1983. godine, a tom prilikom postavljena je i bronzana ploča sa epitafom i imenima stradalih. Tokom godina ploča je nestala, spomenik, pored kojeg dnevno prodje više hiljada ljudi, je zaboravljen. Spomenik u centru grada, visok četiri metra, potpuno je zanemaren, bez ploče i imena ljudi koji su na tom mestu danima visili obešeni.

Istina o petorici Beograđana koji su 17. avgusta 1941. godine izvedeni iz zatvora Gestapoa, streljani u zatvorskom dvorištu, a zatim obešeni o električne stubove nasred Terazija, izbačena je iz udžbenika istorije.

“Duboko usađena nacionalistička svest nastoji da detraumatizuje zločine vlastite nacije i prevede ih u ekscese ili u nedela počinjena u samoodbrani” (Todor Kuljić).

Antiantifašistički zamajac koji je pokrenula Košutičina vlada pokazao je da smo postali jedinstvena zemlja na starom kontinentu: dok većina evropskih zemalja promovise svoju antifašističku prošlost, pa je čak “glanca” i uvećava, kod nas antifašizam gubi na značaju, pa se i 9. maj, Dan pobeđe nad fašizmom pretopio u Dan Evrope.

Da nije bilo posete Medvedeva, ali i nekih pret hodnih signala iz Moskve, ne bi Beograd ni ove godine obeležio dan svog oslobođenja od okupatora. Godinama je predsednica, pa potpredsednica Skupštine Beograda Radmila Hrustanović kao privatno lice, sama, 20. oktobra polagala cveće na grobove palih za slobodu. Kao da je to njen privatni, porodični praznik.

Skupština Srbije je izvela svojevrstu reviziju Drugog svetskog rata: donela je istorijski sud po kome su četnici bili ravnopravni učesnici pokreta otpora.

Izjednačavajući prava četnika i prava partizana ovim zakonom se Srbija danas identifikuje sa saradnicima fašizma, sa stranom koja je u tom ratu izgubila. Treba li uopšte naglašavati da se do istorijske istine ne dolazi nikakvim konsenzusom, pa ni zakonom donetim u Skupštini?

Prvi udžbenik istorije posle oktobarskih promena bio je radikalna prerada istorije. Prva je na ovaj neshvaljivo brzopleti i opasni potez školskih vlasti argumentovano upozorila istoričarka Dubravka Stojanović: nova interpretacija prošlosti u udžbenicima istorije bila je zapravo revizija celokupne istorije XX veka. Namera je u prvom redu bila da se utemelji matrica da su samo Srbi večite istorijske žrtve, ali i da se prikrije kolaboracija četnika

sa okupatorima, kao i njihovi zločini i da se nova istorijska svest zasnuje na četničkoj ideologiji.

U tom udžbeniku istorije ne pominju se ni Sajmište, ni Banjica, Nedić je naravno „čuvao biološku supstancu srpskog naroda“ i primao izbeglice iz svih krajeva Jugoslavije. Akcenat je na velikim žrtvama i stradanjima Srba u Hrvatskoj, ali se ne spominju žrtve u Srbiji:

„Kao da Srbija želi da zaboravi te žrtve... Oko 700.000 ubijenih u Drugom svetskom ratu ili oko 200.000, tačnije oko 170.000 ubijenih samo na teritoriji Srbije u velikoj meri su žrtve i nedićevaca, i ljotićevaca, i drugih vojski, pa i četnika. Nama bi izgleda sada odgovaralo da se te žrtve zaborave, jer one loše svedoče o onim ideološkim pokretima za koje mi očigledno želimo da se vežemo u XXI veku „, upozorila je u emisiji „Peščanik“ dr Dubravka Stojanović.

Da li je čudno što i u glavama najmlađe generacije vlada totalna zbrka i neznanje, pa jedna ljupka medicinarka pred televizijskim kamerama kaže da su se partizani borili protiv Turaka? Revizija istorije je počela u udžbenicima, o tome je Helsinška povelja već pisala, ali kako sad, posle godina revidiranja istorije na gotovo svim nivoima i brutalnih manipulacija „učiteljicom života“, zaustaviti tu opasnu i sramnu grudvu istorijskih laži?

I ova priča o preimenovanju ulica, trgova i institucija naših gradova, samo je još jedan znak jasne namere da se istorija preradi. Izgleda da našim političkim i intelektualnim elitama zapravo nije stalo do prevladavanja prošlosti, do pomirenja na ovim prostorima, do ulaska u Evropu, već do svojevrsnog povratka u prošlost i pripreme mlade generacije na “istorijski revanš”...

Istoričarka Dubravka Stojanović upozorava da na ovaj način izvedena revizija Drugog svetskog rata znači da mi zapravo, dokazajmo da ne znamo i ne razumemo koje su vrednosti moderne Evrope: Evropa je u svom Ustavu napisala da se moderna Evropa temelji na svom antifašizmu.

Opominju i reči istoričarke Olivera Milosavljević koja je u više navrata upozorila da se na ovom našem prostoru iz istorije nije ništa naučilo: krv i tlo su i dalje vrednosti, da je tendencija nacionalizma da se „opere“ celokupna prošlost, da bude prikazana kao ispravna i napredna. Ljudi koji su podržavali fašizam se rehabilituju, pa čak proglašavaju i za antifašiste, a istinski antifašisti se ili prećutkuju, zaboravljaju ili na najstrašnji način obeležavaju kao dželati.

Kaskanje za Nikolićem

PIŠE: NASTASJA RADOVIĆ

Izgleda da u političkom životu zaista nema „milošti“. Perjanice Šešeljeve SRS, nekada najpopularnije radikalske „narikače“, Gordana Pop Lazić, Nataša Jovanović i Vjerica Radeta, moraju da menjaju ploču. Odluku je doneo lider SRS iz haškog „kazamata“, dr Vojislav Šešelj. Sve kletve koje su pripremile u svojim skupštinskim blokčićima bolje je da bace, još bolje da ih spale, da se ne desi da dođu do nekog „poverljivog lica“ koje bi tako ukapiralo šta su sve Šešeljeve pomoćnice nameravale da urade. Prebiranje po Vukovim zbirkama i konsultovanje po komšiliku, a iznad svega, neprocenjivo dopisivanje sa Šefom, bar privremeno, stavljaju ad acta. „Radikalni obrt“ kod radikala, video se pre dva-tri meseca, kada su počele kadrovske „reformе“. Svadljivo i zločestu Pop Lazić, „udovicu i majku troje dece“, zamenio je na poziciji vice šefice poslaničke grupe SRS, mlađani pravnik Aleksandar Martinović. Nije jasno da li je svoje cipele potegla na potpredsednicu parlamenta ova bivša predsednica opštine Zemun, kao akt teške frustracije, ili je njen šef naprasno doneo odluku da upotrebljava toplo-hladno taktiku. Ipak, reč je o „potpunom promašaju“, u rimejku bacanja cipele na Džordža Buša... Radikali jednostavno nisu duhoviti, a ne umeju ni da se nose sa simbolima.

ĆURAK NAOPAKO

Promene su počele da se događaju i po skupštinskim odborima, u ekspaniranju radikalskih poslanika u vezi sa zakonskim predlozima, komentarisanoju političkih i drugih zbivanja. Već dugo se, međutim, primećuje da SRS ima „podmladak“ koji je završio neke škole, a neki od njih već imaju i akademske titule. Podmladak je, naravno, stvorio Tomislav Nikolić, umeravajući, nakon Šešeljevog odlaska u Hag, radikalski verbalni i svaki drugi ekstremizam. Zanimljivo je, naravno, kako da ti momci i devojke nisu otišli sa „reformistom“ srpskog ekstremizma i nacionalizma, u nove političke, kako se ispostavilo i moglo očekivati, pobeđe?

Nije lako ni stručnjacima da procene nečiju kompetentnost samo na osnovu nastupa u Skupštini. Sve

to, može ako se hoće, da se pripremi unapred i ako je potrebno i „nauči napamet“. Akademske titule, posebno kod nas, često nisu znak ni prevelikog rada a kamoli posebne pameti. Za to je najbolji primer upravo radikalski lider, posebno versus njegovog kuma, Tomislava Nikolića. Ipak, za stranku kakva je SRS, gde je uz Šešelja dugo još samo nekoliko ljudi imalo kakvu-takvu naobrazbu, ovo je gotovo fenomen. Odluka Vojislava Šešelja da se SRS kadrovski menja, pokazuje da je ipak nešto naučio od uspeha nacionalističke politike kakvu je vodio Tomislav Nikolić. „Lukavstvo uma“ uostalom, Šešelju nikad nije nedostajalo, samo što je uglavnom imao pogrešne procene kada bi trebalo da ga primeni a kada da „poludi“. Narcisoidnost mu je oduzela pobeđu koja je sa Nikolićem, naročito sa onom politikom koju je ovaj pokušao da promovise 2007, bila na dohvat ruke. Usledili su obračuni, u pravom smislu „radikalski“, kletve i kuknjava. No, to je samo snižavalo već sasvim opali rejting SRS, a Nikolićev promptni uspon sa naprednjacima, očigledno pažljivo procenjen pre nego što su donete konačne odluke, potpuno je izludeo radikale.

Rejting radikala pre godinu dana bio je 7,1, prema Stratedžik marketingu, a u septembru 2009, prema istoj agenciji, popeo se na 9,7 odsto. Dakle, SRS je, u najmanju ruku, pod za nju najnepovoljnijim okolnostima (izgubila je čak i Zemun), otkako je Slobodan Milošević odlučio da sebi organizuje opoziciju, prestao da pada. A, krenulo je tako da će pasti ispod cenzusa. Samo u Beogradu njihov je rezultat 9 odsto podrške, a u Vojvodini daleko najbolji – 15 odsto! Ostaje da se vidi dokle će ići Šešeljeva kadrovska reforma, da li će, na primer, i Dragana Todorovića, svog faktičkog zamenika i šefa poslaničke grupa SRS, poslati u stranačku istoriju ili, kako lojalni šešeljevci kažu, da pomaže i savetuje mlađe kadrove koje „bacaju u vatru“.

NOVA RAČUNICA

Saopšeno je iz Haškog tribunala da će se suđenje Vojislavu Šešelju nastaviti 12. januara naredne godine, kao i to da Pretresno veće nije dozvolilo Tužilaštvu dodatno vreme, tako da je predviđeno da samo još jedan svedok Tužilaštva bude saslušan, uz nekoliko svedoka Pretresnog veća. Šešelj, međutim, za ove druge svedoke tvrdi da su to bivši svedoci Tužilaštva koji, ustvari, hoće sada da svedoče za odbranu. Sem toga, lider radikala je već obelodanio da je sakupio tri knjige materijala sa svog suđenja, ali sud traži da sve što objavi bude prvo njima dostavljeno, zbog Šešeljeve navade da objavljuje poverljive materijale. On je pak, ▶

već najavio da će nove knjige navodno, imati nazive koji se „veoma podrugljivo izjašnjavaju o sudijama Ijanu Bonomiju, Kevinu Parkeru i O Gon Kvonu! Šešeljevština je tako postala jedna od velikih briga administracije Haškog suda, ali i samih tužilaca i sudija kojima je, suđeci prema najnovijim odlukama, cilj da spreče svako dalje odugovlačenje Šešeljevog slučaja.

Ima li ipak Vojislav Šešelj neku strategiju, ili je više reč o uvežbanom političkom lukavstvu? Pre bi se reklo, o ovom drugom, posmatrajući šta je, kada i kako do sada radio. Potez sa podmađivanjem i „obrazovno-moralnom obnovom“ potpuno proređenih radikal-skih redova, deo je jednog političkog instinkta, još više refleksa, koji je, doduše, zatrpan i otupeo od teškog resantimana. U zadnji čas, taj se instinkt reinkarnirao i imamo ove kadrovske promene. Kalkulantski i to je sasvim isplativo na kraći rok. To znači da Šešelj veruje da neće još dugo biti lišen slobode, pogotovo kada mu se u kaznu uračuna i vreme od februara 2003, a još je tu i dobrovoljni odlazak u pritvor. Momci i devojke „radikalci“ od kojih je većina, kako kažu, Šešelja viđala samo u prolazu, u predizbornim kampanjama, mora da su presrećni zbog „ukazanog poverenja“. Po svemu sudeći, to je i bio onaj teg „stavljen u izgled“ kada je trebalo izabrati kojem će se privleti carstvu, Vojinom ili Tominom. Sada se obećano realizuje, što stranku čini poželjnijom i vraća joj bar neke „zalutale ovce“. Možda čak ne ni zalutale, samo zbunjene stepenom radikalnog nejedinstva i onim što je usledilo. Sledstveno promenama „imidža“ kojima Šešelj objavljuje novi rat Nikoliću, mogle bi se i neke „neverne Tome“, ali sigurno ne i Toma Nikolić, vratiti pod sigurnu zaštitu Vojvode uz, razume se, adekvatnu ponudu. Tako ekipirana SRS zajedno sa Šešeljevim haškim patriotizmom i podsmevanjem čitavom svetu, što je svima njima oduvek najviše imponovalo, može povratiti i deo glasova koji su odleteli za „reformistom“ i „pragmatičarem“ Nikolićem.

I Šešelj, dok se podmladak raduje vlastitom uspehu i „baca u vatru“, dobija: u njegovom odsustvu stranka dolazi sebi pokušavajući da umanjí ogromnu štetu kojoj je on sam kumovao, a kad se vrati, podmladak još neće imati tolike zasluge da mu postane konkurencija. Onakva kakvu je kasno ali jasno, prepoznao u Tomislavu Nikoliću. Mnogi od njih, zbog stranačkih poslova, neće moći da nastave svoje postdiplomske studije i dobiju željena naučna zvanja. A vojvoda Šešelj to već sve ima. Fali mu samo članstvo u SANU i još poneki počasni doktorat.

Spoljni dugovi Srbije

Moralno i nemoralno zaduživanje

PIŠE: DIMITRIJE BOAROV

Pažljivi pratilac ekonomskih rasprava u Srbiji mogao je tokom novembra da primeti da se otvorila neobična polemika između zagovornika pojačanog zaduživanja države i privrede u inostranstvu (kako bi se savladala stagnacija) i o onih koji smatraju da smo ušli u opasnu zonu prezaduženosti koja nas vodi u „dužničko ropstvo“. Na primer, kada je Boris Tadić, predsednik Srbije, u Leskovcu (23. novembra) izjavio da se u zaduživanju „moramo držati moralnog principa“ i tome dodao da je „sve što zadužimo, a koristiće generacije koje dolaze, to je moralno opravdano“, on je zapravo polemisao sa, opet, na primer, stavom ekonomiste Mladana Kovačevića (Politika, 1. novembar) „da je nemoralno novo zaduživanje Srbije u inostranstvu da bismo sada lagodno trošili, a da otplatu tih kredita prenesemo na buduće generacije“.

Polemika o moralnosti ili nemoralnosti novog spoljnog zaduživanja, naravno, otvorila se povodom novih pregovora Srbije i Međunarodnog monetarnog fonda (koji su, navodno, uspešno okončani početkom novembra) i najavljenog zaduživanja države u Kini i Rusiji. Pri tome odmah valja istaći da je sporazum sa MMF u okviru od oko 2 milijarde eura podrške u dve godine, preciziran i zaključen, a da li će biti realizovan zavisi od volje i sposobnosti Vlade Srbije da sprovede politiku smanjivanja javne potrošnje i reformi u fiskalnom i penzionom sistemu koje je već više puta obećala. I predugovor o investicionom kreditu sa Kinom o izgradnji mosta preko Dunava kod Zemuna, u visini od oko 170 miliona eura, takođe je manjeviše precizno odredio pozicije obe strane. Međutim, politički sporazum Rusije i Srbije o ukupnom kreditu Moskve od milijardu dolara (200 miliona za pokriće budžetskog deficita i 800 miliona za

finansiranje infrastrukturnih ulaganja), koji je bučno promovisan za vreme posete ruskog predsednika Dmitrija Medvedeva Beogradu, krajem oktobra, i dalje je maglovit, nakon prvih rundi neuspešnih „tehničkih pregovora“ u Moskvi i Beogradu.

Širi kontekst polemike o visokoj spoljnoj zaduženosti Srbije nemoguće je razumeti bez „geopolitičkih strahova“ koji se neguju i stvaraju povodom laviranja Srbije u traganju za novim i starim poveriocima u svetu. Ako se prvo pogleda struktura trenutnog (30. septembra 2009. godine) spoljnog duga Srbije od 21,72 milijardi eura može se uočiti da takozvani javni (državni) dug u ovoj sumi zauzima tek 6,87 milijardi eura, a ostalo su raznovrsna spoljna zaduženja privrednih subjekata za koje ne garantuje budžet Srbije. To bi značilo da je učešće javnog duga u BDP Srbije zasad na podnošljivom nivou od 30,6 odsto, pa bi se moglo reći da država ima prostor za nova zaduženja, kako bi se otplatele stare obaveze (bez pritiska na privredne subjekte ugrožene svetskom krizom) i kako bi se finansirali novi javni radovi koji nacionalnu ekonomiju treba da izvuku iz recesije.

No, ako se pogleda poreklo tih spoljnih pozajmica, onda tek možemo naslutiti da iza gore spomenute polemike, moguće, stoje i unutrašnjopolitičke, pa i geopolitičke špekulacije. Naime, najveći poverioci javnog duga Srbije dosada su bili Svetska banka (1,6 milijardi dolara), Pariski klub (1,58 milijardi), MMF (770 miliona), IDA (469 miliona), Evropska unija (223 miliona), Evropska investiciona banka (550 miliona) i Eurofima (328 miliona). Kada se samo saberu ovi krediti država i međunarodnih finansijskih institucija „sa Zapada“, ispada da je odatle samoj državi Srbije stiglo ukupno (pre ili kasnije) oko 4520 miliona dolara. Ako se tome doda i oko 20.000 miliona dolara koje su na Zapadu zadužila srpska preduzeća („privatni dug“) onda se jednostavno da zaključiti da je Srbija praktično svu „kreditnu podršku“ iz inostranstva dobijala „sa Zapada“ - a da su najave kreditne podrške „sa Istoka“ uglavnom samo dobro politički

reklamirane. Neumesno bi, međutim, bilo svakom kritičaru spoljne zaduženosti Srbije imputirati da ga muči strah zbog „finansijske zavisnosti države od Zapada“, kao što je isto tako neumesno širiti paniku od novog, daleko manjeg zaduživanja Srbije na Istoku - koje je, povrh svega, zapravo, i dalje na dugom štapu. Ipak, verovatno, i te okolnosti, možda stoje u podsvesti ponekog kritičara.

Nešto prepoznatljivije „političko iščitavanje“ spoljne zaduženosti Srbije može se uočiti kod pojedinih analitičara koji skreću pažnju da je Srbija iz Miloševićeve ere, 2000. godine, izašla sa ukupnim dugom prema inostranstvu od 11,66 milijardi eura (u čemu je javni dug bio 9,47 milijardi eura), a da je ona posle „demokraske decenije“ ukupno dužna inostranstvu 21,72 milijardi eura - to jest, da je „demokratija“ udvostručila spoljno zaduženje nacije za samo 9 godina. Taj privid da je država sada mnogo zavisnija od sveta i ranjivija na „spoljne ucene“ - može se lako razvejati. Najpre, treba imati na umu da je Srbija na kraju Miloševićeve ere praktično bila „u bankrotu“, jer je 86 odsto spoljnih dugova bilo dospelo za naplatu, a Srbija nije mogla da otplati ništa. Drugo što treba imati na pameti je da je javni dug Srbije 2000. godine iznosio čak 169,3 odsto tadašnjeg BDP, što jednostavno znači da je njegov „teret“ Srbiji u protekloj deceniji smanjen za pet puta.

Iz svega ovde tek natuknutog, moglo bi se reći, proizilazi zaključak da Srbija mora i dalje da se zadužuje u inostranstvu, na Zapadu ili Istoku svejedno (gde su povoljniji uslovi i gde se može dobiti pozajmica) i da za takvo zaduživanje i dalje ima nešto prostora - bez obzira što svako zaduživanje nosi mnoge rizike. Najrizičnije je, ipak, u ime štednje zaustaviti reforme i razvoj.

Nesrazmera (zbog) političkog bilansa

PIŠE: BOJANA OPRIJAN ILIĆ

U periodu od 1999. do 2008. godine hrvatske kompanije uložile su u Srbiji oko 500 miliona evra, u obrnutom smeru otišlo je 25 puta manje

Staru izreku da voda i novac uvijek nađu svoj put potvrđuju i privredni odnosi Hrvatske i Srbije poslednjih godina. No, čini se da je, za sada, taj protok, ipak, veći u jednom smeru. Naime, Srbija je u konstantnom deficitu, i kad se pravi uvožno-izvozni bilans, ali i ako je reč o direktnim investicijama. Uzme li se za primer, 2008. godina - razlika u robnoj razmeni izgledala je ovako: izvoz iz Srbije u Hrvatsku 439 miliona dolara, uvoz iz Hrvatske 549 miliona dolara. Dakle, deficit Srbije bio je 110 miliona dolara. Ove godine pad robne razmene na polju i izvoza i uvoza je više od 40 posto. To znači da je, po podacima za devet meseci tekuće godine, Srbija prodala Hrvatskoj robu za 203 miliona dolara - što je manje za 44 posto nego lane u istom periodu dok je uvezenu robu platila 252 miliona dolara. Ovi podaci Privredne komore Srbije razlikuju se za nekoliko desetina hiljada dolara od statistike koju beleži Hrvatska gospodarska komora, ali je zaključak u suštini isti - hrvatsko gospodarstvo ima razloga biti zadovoljno, a srbijanski se izvoznici moraju više potruditi i svoju robu učiniti konkurentnijom.

Izvisili hrvatski tramvaji i srpske ponude

Hrvatski konzorcijum Crotram nedavno nije uspeo da proda svoje tramvaje u Beogradu, iako su bili jeftiniji (66,9 miliona eura), od onih koje je ponudila španska firma (68,9 miliona eura). Hrvatski konkurent na ovom tenderu (Končar-Elektro industrija i Gredelj) najavio je žalbu s obzirom da je cena bila jedini kriterijum za dobijanje posla. S druge strane, srpski privrednici smatraju da su upravo oni ti koji bi se mogli

itekako žaliti. Čak i prema podacima Hrvatske narodne banke bilans srpskih ulaganja u Hrvatsku od 1999. godine do danas, nije čak ni minimalan, nego je negativan. Po toj statistici reč je o minusu od 12,7 miliona evra, čemu je najviše pridonela stavka „vlasnička ulaganja u nekretnine“, tačnije prodaja imovine. S druge strane, direktor Biroa za regionalnu saradnju Privredne komore Srbije Milivoje Miletić, umanjuje unekoliko taj minus prema kojem, dosadašnje investicije u Hrvatsku privredu ipak iznose, skromnih, 20 miliona eura. Taj je novac, naime, uložio je u dokapitalizaciju sisačke fabrike Eurofood market (koju je preuzeo koncern Swisslion Takovo) Rodoljub Drašković, brat Vuka Draškovića. Ali, to je istovremeno jedina krupna investicija iz Srbije u Hrvatskoj, uložena tek sredinom 2008. Miletić, navodi i da se od 19 posto od ukupnih hrvatskih investicija u inostranstvu odnose na Srbiju, koja je dospela na drugo mesto liste zemalja u koje je Hrvatska najviše uložila. U Srbiji, inače, sada postoji više od 200 zastupništava hrvatskih firmi, dok je u Hrvatskoj tek desetak iz Srbije. Najveći hrvatski ulagači su koncern Agrokor, Nexe grupa, Vindija, Dukat, Croatia osiguranje, Magma, posmuli Pevec... Zagrebački mediji, navode da je jedan od srpskih ulagača koji će povećati srbijanske investicije u Hrvatsku poznati beogradski biznismen Veselin Jevrosimović, vlasnik kompanije ComTrade Group, čija firma ComTrade HR namerava uložiti dodatnih 15 miliona eura u razvoj informatičke delatnosti. No, njegove investicije u Hrvatskoj ne vode se kao srpske, jer je osnivač ove kompanije holandski Com Trade. Slična je situacija i sa Vlamanda grupom, čiji je osnivač takođe holandska firma, a preko koje je navodno srbijanski Delta Holding pokrenuo lanac kafeterija Costa Coffee u Hrvatskoj.

Debalans, harmonizacija i predrasude

Istina je, priznaju srpski privrednici, postoji i niz objektivnih, političkih i drugih okolnosti koje utiču na veliki debalans u razmeni sa Hrvatskom. Ona je u prednosti u odnosu na zemlje u regionu jer je do sada najviše uradila na polju harmonizacije zakona i propisa sa normama Evropske unije. No, ove će dve države - jednako tako kao i ostale potpisnice CEFTA sporazuma - još morati dodatno balansirati svoje uvozno-izvozne poslove, ali i ukloniti neke (ne)carinske prepreke. U statistici Privredne komore Srbije pominje se i nekoliko propalih projekata srbijanskih kompanija da investiraju u Hrvatskoj. Među neuspešnim pokušajima privatizacije je i nerealizovana namera „Delta Holdinga“ Miroslava Miškovića za kupovinu nekih od trgovinskih lanaca u Hrvatskoj. Takođe, propao je i pokušaj grupacije 'Danube food' da pazari 'Karlovačku mlekaru', iako je ta ponuda, navodno, bila jedina validna. Osim toga, preduzeće „Galeb group“ koje se bavi izradom alata i mašinskih proizvoda, želelo je kupiti preduzeće 'Pluto' iz Zagreba, ali je taj pokušaj osujećen, kažu u PKS.

Što se, pak, tiče direktnih investicija, Hrvatska je, takođe, u nadmoćnoj prednosti prema Srbiji, a odnos je približno 500:20 miliona evra. Naime, u periodu od 1999. do 2008. godine hrvatske su kompanije u Srbiju uložile oko 500 miliona evra što je više od 19 posto ukupnih hrvatskih investicija u inostranstvu. Tako je Srbija dospela na drugo mesto liste zemalja, odmah iza Holandije, u koje je Hrvatska najviše uložila.

Na pitanje šta sve pridonosi debalansu u privrednoj razmeni i investicijama između Srbije i Hrvatske, Dejan Jovović, savetnik u PKS podseća da „razloga ima više: od političkog nasleđa, preko slučajeva nekonkurentnih srpskih ulagača, mada se ne može pobeći ni od činjenice da investitori i proizvođači iz Srbije moraju imati ofanzivniji marketing“. Srbija mora naći način da poveća udeo svojih ulagača na hrvatskom tržištu. To, očigledno, ne mogu pojedinačni slučajevi već mora postojati dogovor dve vlade, dakle - uslove treba stvoriti na najvišim

instancama jer su vidljivi neki animoziteti na političkom nivou, a to nije dobro za privredu“, kaže Jovović.

U svakom slučaju, posmatra li se druga polovina devedesetih godina prošlog veka i otvaranje Srbije nakon svrgavanja Miloševićevog režima, saradnja Srbije i Hrvatske, uključujući i privredu liči na jednačinu - dva koraka napred, jedan unazad. Dakle uzlazna linija, ipak, postoji a taj napredak u odnosima dve zemlje nedavno je konstatovala i Evropska komisija. U njenom izveštaju naglašava se i da je „ekonomska saradnja u usponu“, ali i da je „obim srpskih ulaganja u Hrvatsku ograničen u odnosu na nivo hrvatskih ulaganja u Srbiju“. Komentar se svodi na procenu kako je takvo stanje moguća posledica „oklevanja Hrvatske da prihvati srpske investicije“. Istini za volju, ni Slovenija ne spada u zemlje koje oberučke prihvataju kapital iz Srbije, mada je vlasnik Delta holdinga“ Mišković, navodno, zbog finansijskih poteškoća, odustao od pokušaja da investira u sportsko-trgovački centar u Ljubljani. Istovremeno, Slovenija je na prvom mestu po investicijama u Srbiju sa 1,6 milijardi eura. S druge strane, Srbija najznačajnija ulaganja na prostoru bivše Jugoslavije ima u BiH, zapravo, uglavnom u Republiku Srpsku - oko 800 miliona evra.

U Privrednoj komori Srbije ipak se veruje da ima prostora za poboljšanje pozicije Srbije u regionu i da je postoje zajednički interesi za unapređenje saradnje u okviru potpisnica sporazuma CEFTA, a poglavito u oblasti energetike, informacionih tehnologija i metaloprađivačke industrije. „Naša uzajamna prednost je što nema jezičkih barijera, privrede su uglavnom kompatibilne, a to nam daje šansu i za zajedničke projekte na trećim tržištima, recimo, klustersko povezivanje na istočnom tržištu. Svi su motivisani da se uključe u evropske integrativne procese, a šanse za povećanje proizvodnih i izvoznih kapaciteta svakako postoje“, tvrde u Privrednoj komori Srbije.

Srbija 1878-1918

Od prve moderne nezavisnosti do prve jugoslovenske integracije

PIŠE: NIKOLA SAMARDŽIĆ

Približavanje stogodišnjice Prvog svetskog rata 1914-2014, ukazuje na izvesnost preispitivanja one istorijske putanje u kojoj je Srbija uzalud potrošila svoje moderno vreme i najdragocenije ljudske resurse. Njena nacionalna politika nije uspeła da ostvari nijedno od svojih važnih polazišta. Jednako je bila neuspešna njena integrativna politika. Dva puta je nestala jugoslovenska zajednica. Prvi put u kataklizmi Drugog svetskog rata, mada je Kraljevina Jugoslavija prethodno težila dezintegraciji, procesu koji bi se mogao veoma pojednostavljeno svesti na sukob unitarizma i federalizma, dok su stvarni unutrašnji sukobi bili daleko složeniji. Druga Jugoslavija, takođe pojednostavljeno, nestala je u agresiji koju su izveli nacionalisti suočeni sa izazovima reformi, padom Berlinskog zida i raspadom Sovjetskog Saveza, nastojeći da na teritoriji za koji su tvrdili da je etnički i istorijski srpski prostor zadrže idejnu i institucionalnu dominaciju. Neuspeh „zločinačkog poduhvata“ bio je i neuspeh nastojanja nacionalnog ujedinjenja na celovitoj etničkoj teritoriji, koja je podrazumevala etničko nasilje i asimilaciju, uključujući manjinske političke, verske i kulturne grupe u sastavu srpske nacije. U nemogućnosti da se približe racionalnoj politici, i odbačeni od evropske integrativne i demokratske stvarnosti, dugoročno su obesmišljeni tradicionalni mitovi, kosovski i ruski. Bez obzira na tekuće pokušaje zvanične abolicije, trajno je kriminalizovana vertikalna radikalskog, malograđanskog, komunističkog i istočno-pravoslavnog šovinizma, eskluzivizma i izolacionizma.

Predviđa se da će se stogodišnjica Prvog svetskog rata proteći i u kontekstu ubrzanе evropske integracije Srbije i Zapadnog Balkana, tj. „regiona“ koji se, verovatno zarad političke korektnosti izbegava nazivati bivšom Jugoslavijom. U svakom slučaju, evropska integracija država nastalih iz bivše Jugoslavije mogla bi da obesmisli sve udeone nacionalističke koncepte odustajanjem vladajućih elita od dela državnog suvereniteta i brisanjem granica.

I kao da se pojavila potreba da se paradoksalna priroda toga prostora dodatno naglasi, evropska integracija bi istovremeno realizovala svako pojedinačno nacionalno ujedinjenje, mada ne u okviru nacionalnih suverenih država, nego u sastavu evropskih institucija, ili onih koje su pod evropskim pritiskom reformisane i prilagođene novoj strukturi. Najzad, evropska integracija vraćice, donekle, postojeće stanje u okolnosti koje su pretile rapadu jugoslovenske zajednice. Evropska integracija sigurno se neće izvesti kao novo jugoslovensko ujedinjenje, a vladajuće lokalne elite izbegavaće takva tumačenja, ali će brisanje granica, ulazak u zajedničke institucije i nove šanse za političku, ekonomsku i kulturnu saradnju oživeti jedan novi oblik jugoslovenske strukture. Ako ništa drugo, ispostaviće se da su nezavisne celine, nastale iz druge Jugoslavije, manje vremena provele u stanju nacionalnih suverenih država, i da su duže od toga trajale u jugoslovenskoj zajednici, da bi se ponovo integrisale, geografijom i sličnostima od kojih gotovo da su bežale, upućene jedne na druge. Još jedan od neuspeha tradicionalne srpske politike biće i u nemogućnosti da zadrži Kosovo, i kao politički mit i manipulaciju, i kao teritoriju. Kao teritoriju, pre svega zbog izvesnosti da će se kosovsko društvo sporije uključivati u evropske institucije, i najmanje privremeno ostati izvan toga procesa.

Samo četiri decenije protekle su u kretanju Srbije od međunarodno priznate nezavisnosti do ostvarenja prve jugoslovenske integracije. To vreme bilo je ispunjeno važnim događajima, koji su postepeno dobijali na ubrzanju, pre svega u politici i elitnoj kulturi, dok se društvena osnovica sporije menjala. Od biološke kataklizme u Prvom svetskom ratu Srbija se nikad nije oporavila u smislu efikasne društvene modernizacije

U razdoblju sticanja nezavisnosti Kneževina Srbija bila je među ondašnjih dvadesetak suverenih evropskih država. Evropskim prostorom dominirale su velike monarhije, Austro-Ugarska, Osmansko carstvo, Nemačka, Francuska, Britanija i Rusija. Italija je ujedinjena tek 1861, Drugo Nemačko carstvo pod dominacijom Pruske 1871. Berlinski kongres 1878. definisao je novu epohu u međunarodnim odnosima. Isteklo je Meternihovo vreme aristokratske reakcije, legitimizma i uređenog intervencionizma. Nastupilo je Bizmarkovo vreme. Nove države bile su nacionalne. Austro-Ugarska i Osmansko Carstvo bile su prevaziđene multinacionalne strukture. Nacionalizmi su postali prvenstveni predmet i pitanje evropske politike, a kolonijalizam, prva zajednička pojava svetske istorije. Nacionalizmi su bili i motor promena. U Srednjoj i

Istočnoj Evropi nacije su bile isprepletane, a njihovo mirno razdvajanje poseban izazov. I u Zapadnoj Evropi postojale su nezadovoljne nacionalne manjine.

Srbija je stekla nezavisnost u tesnom istorijskom prostoru između Osmanskog carstva i Austro-Ugarske. Austro-Ugarska bila je, u konstitutivnom smislu, takođe nova država, redefinisana kao dvojna monarhija austro-ugarskom nagodbom 1867, potom i ugarsko-hrvatskom nagodbom 1873; nova promena strukture odigrala se upravo 1878. okupacijom Bosne i Hercegovine, koja je anektirana 1908, i Novopazarskog sandžaka, koji je vraćen Osmanskom carstvu 1908. Time se Austro-Ugarska podrobnije uplela u svakodnevicu balkanskih nacionalizama. Na drugoj strani, Osmansko carstvo je nastavilo da se dezintegriše (nakon nezavisnosti Grčke 1829), kad su priznate Srbija, Crna Gora i Rumunija, Bugarska stekla značajnu autonomiju, a Bosna i Hercegovina ostala samo pod formalnim osmanskim suverenitetom.

Balkanski nacionalizmi su teško mogli dobiti konačno zadovoljenje. Najupečatljiviji je primer Grčke koja je u borbi za nezavisnost i teritorije između 1821. i 1923. izgubila ogroman nacionalni prostor, na maloazijskoj strani i u dubinama Balkanskog poluostrva, gde su nestajale grčke zajednice i njihova tradicionalna kultura. Odredbe iz 1878, izazvale su nemire u Srbiji zbog austrougarske okupacije Bosne. Rumunija, Crna Gora i Bugarska takođe su smatrale da je njihovo teritorijalno pitanje otvoreno. Osmansko carstvo je poniženo i pokvarili su se odnosi Nemačke i Rusije. U Engleskoj je narastala rusofobija. Evropu su počeli deliti sistemi saveza, a mir se održavao u neizvesnoj ravnoteži. Rusija je postala novi činilac nestabilnosti na Balkanu, koju je dodatno podstakla odluka Srbije da 1885. napadne Bugarsku. Nakon teškog srpskog poraza, tek je austrijska intervencija zaustavila bugarsku vojsku da uđe u Beograd.

Nezavisna Kneževina Srbija vezala se za Austro-Ugarsku odredbama Berlinskog ugovora i novim spoljnopolitičkim opredeljenjem Milana Obrenovića, razočaranog ulogom Rusije u istočnoj krizi 1875-1878. U tome je Milan Obrenović video i priliku da podstakne privredni razvoj i učvrsti svoje apsolutističke i dinastičke težnje. Zaključio je 1881, s Bečom Tajnu konvenciju, 1884, dovršena je, predviđena i odredbama mira, prva pruga od Beograda do Niša. Srbija se 1882, proglasila za kraljevinu. Neuspeh spoljne politike nakon rata s Bugarskom podstakao je nezadovoljstva koje ga je primoralo da 1887. ustupi vladu Narodnoj radikalnoj stranci. Radikali su se okrutno obračunali sa inače, omraženim naprednjacima. Novi ustav 1888, urađen po

obrascu belgijskog, stvorio je uslove za parlamentarni režim. Garantovane su prve građanske slobode.

Milan Obrenović abdicirao je početkom 1889. u korist maloletnog sina Aleksandra. Vladavina Aleksandra Obrenovića protekla je u političkim krizama i državnim udarima. Nedovoljno samostalan, mada je raspolagao izvesnim političkim darom i vešto se ophodio sa okolinom, Aleksandar se nije snalazio u partijskim obračunima i težio je zavodjenju lične vladavine. Kao da je bio naklonjen sopstvenoj ličnoj tragediji. Majski prevrat 1903, koji su ubistvom kralja i kraljice izveli nezadovoljni oficiri, vratio je dinastiju Karađorđevića, doneo izvesno smirivanje u unutrašnjoj politici, ali je naneo ogromnu štetu međunarodnom ugledu Srbije, koji se našao u senci varvarskih kraljeubica.

Pod Petrom I Karađorđevićem Srbija je 1903-1914. bila ustavna i parlamentarna monarhija, koja je priznala za ono vreme, za tadašnju stvarnost, širok opseg građanskih sloboda i prava, ali su se u vladi smenjivali radikalni kabineti, samostalni ili u koalicijama. Posebna smetnja razvoju parlamentarne demokratije bili su zaverenici u vojsci koji su nastojali da održe uticaj u politici i izazivali napetost i nacionalizam. Na drugoj strani bili su naučnici, umetnici, pisci i novinari, sve skloniji jugoslovenskoj ideji. Tome je doprineo odlučan zaokret u kulturi pokretanjem Srpskog književnog glasnika 1901. Uređivan po evropskim, pre svega francuskim uzorima, časopis je u srpsku i jugoslovensku književnost uneo nova shvatanja i merila. Ujedno je izneo beogradski jezik i stil kao novi kulturni standard i obrazac, elegantniji i više kosmopolitski od već provincijalizovanog vukovskog govora. Prvi, od svih, objavljeni prilog, bila je pripovetka Sime Matavulja o životu s dalmatinskih ostrva.

Carinski rat sa Austro-Ugarskom 1906-1911. Srbija je iskoristila kako bi se okrenula tržištima u zapadnoj Evropi, a zabrana uvoza iz susedstva podstakla razvoj domaće industrije. U toku aneksione krize 1908-1909, nakon odluke Austro-Ugarske da pripoji Bosnu i Hercegovinu, počela su, međutim, narastati nacionalistička osećanja. Organizacija Ujedinjenje ili smrt, poznatija, prema grupi oficira koja je izvela Majski prevrat kao „Crna ruka“, osnovana je 1911. Do izbivanja rata 1914, sve se jasnije razvijao njen sukob s građanskim vlastima.

Balkanske nacionalizme dodatno je podstakla Mladoturska revolucija 1908, koja je dodatno pogoršala uslove turskih naroda. Pri tom je Austro-Ugarska, s podrškom Nemačke, nastojala da iz Bosne i Hercegovine preko Sandžaka, Kosova i Makedonije prodre do Soluna, kako bi ostvarila neposredan pristup Crnom

moru (Drang nach Osten). Time je naročito doprinela zblizavanju Srbije i Bugarske. Kao članica Trojnog sporazuma (Antanta), Rusija je smatrala da će podrškom Balkanskom savezu sprečiti germanski prodor na jugoistok. Prvi balkanski rat (1912-1913) vodile su Bugarska, Srbija, Crna Gora i Grčka protiv Turske, koja je izgubila gotovo sve svoje evropske teritorije. Stvorena je Albanija kao nezavisna država, na čemu je insistirala Austro-Ugarska. Nezadovoljstvo podelom osvojenih turskih područja, posebno Makedonije, dovelo je do Drugog balkanskog rata 1913. Srbija, Grčka, Crna Gora i Rumunija, s pridruženom Turskom, prinudile su Bugarsku da preda područja osvojena u Prvom balkanskom ratu. Rumunija je dobila deo bugarske teritorije, a Makedonija je podeljena između Grčke i Srbije.

Iz balkanskih ratova Srbija je izašla kao najmoćniju državu na Balkanu. Time su se dodatno zaoštrili njeni odnosi sa Austro-Ugarskom. Bila je gotovo očigledna njena uloga u Sarajevskom atentatu 28. juna 1914. Prvi svetski rat 1914-1918, odneo je više od 40 miliona žrtava. Srbija je izgubila 370.000 vojnika, više od polovine mobilisanih. Civila je stradalo oko 640.000. Ukupno je ostala bez 26 odsto stanovnika, srazmerno više od bilo koje zemlje učesnice u ratu. Gotovo jednako teško je stradala Crna Gora.

Iz perspektive političkih promena koje su se odigravale u toku samog rata, osim otvaranja Solunskog fronta 1917, i rada Jugoslovenskog odbora od izuzetne važnosti bilo je oživljavanje političkih partija i štampe. U zvaničnoj politici na preokret je ukazala i likvidacija „Crne ruke“. Odbacivanjem pučista iz 1903, regent Aleksandar Karađorđević i ratna vlada stali su na stanovište ustavnog poretka i parlamentarne demokratije, između ostalog, pod zaštitom Francuske nakon kajmakčalanske pobede i stabilizovanja Solunskog fronta. Solunski proces protiv „Crne ruke“ pokrenut je nakon početka revolucionarnih promena u Rusiji. I dok su u narednim godinama pristizali ruski emigranti, sa stravičnim svedočanstvima o boljševičkom teroru i zločinima, njihov uticaj u kulturi i nauci bio je od naročitog značaja, dok je, istovremeno, u naredne dve decenije, nastupila neka vrsta predaha, takođe veoma korisnog, od ruskih političkih uticaja.

Jugoslovenska ideja potekla je, istovremeno, iz srpskog nacionalizma, iz težnji hrvatskih, slovenačkih i bošnjačkih političara da se osamostale od habzburških, naročito austrijskih i mađarskih uticaja, iz duge zajedničke etničke i kulturne istorije u kojoj se, bez obzira na varijante, više dijalektičke, kodifikovao zajednički jezik, dok je slovenački ostao dovoljno

sličan, itd. Ideja se razvijala u procesima koji su se postepeno institucionalizovali u odlukama srpske vlade i Jugoslovenskog odbora okupljenog u Parizu. Bila je moderna, dinamična i razvojna. Prethodila je jugoslovenskom ujedinjenju, i u izvesnom smislu nadživela njen drugi nestanak. O nastanku i nestajanju Jugoslavije odlučile su sile pobednice u Prvom svetskom ratu. Ona je bila i neka vrsta kompromisa u samoj Srbiji, između onih koji su u Jugoslaviji videli priliku za unitarnu nacionalnu dominaciju, i pristalica ideje koja je imala kulturni i nadnacionalni smisao. U međunarodnim odnosima, Jugoslavija je, kao posledica okupacije srpske vojske i njenog doprinosa pobedi Antante, bila i ostvarenje Versajske mirovne konferencije 1919-1920, koja je potvrdila njeno postojanje, formalizovano proglašenjem ujedinjenja u Kraljevinu SHS u Beogradu 1. decembra 1918. U toku rata, do poslednjih dana, srpska vlada uopšte nije imala jasnu viziju definitivnih jugoslovenskih granica.

Prvu jugoslovensku integraciju podržale su, izdaleka, i ideje američkog progresivizma o ženskoj građanskoj ravnopravnosti, socijalnom zakonodavstvu za žene i decu, brizi o radnicima, reviziji bankarskog sistema, obaveznoj zdravstvenoj zaštiti u industriji, novom poreskom sistemu, itd. „Novi nacionalizam“ Teodora Ruzvelta predviđao je političko i društveno jedinstvo zasnovano na državnom protekcionizmu radnika i srednje klase. U svom čuvenom govoru, poznatijem kao „14 tačaka“, koji je održao pred Kongresom, 8. januara 1918, predsednik Vudrou Vilson, jedan od vodećih demokratskih progresivističkih intelektualaca, pokušao je da američke reforme prevedu u načela spoljne politike. Njegova vizija posleratnog evropskog preuređenja predviđala je, u 11. tački, da se „Rumunija, Srbija i Crna Gora evakuišu, i da se vrate okupirane teritorije; Srbiji da se odobri slobodan i bezbedan prilaz moru; i da se međusobni odnosi nekoliko balkanskih država odrede u prijateljskom dogovoru duž istorijski ustanovljenih linija privrženosti i nacionalnosti; trebalo bi uključiti i međunarodne garancije političke i ekonomske nezavisnosti i teritorijalnog integriteta nekoliko balkanskih država“. U istorijskom prevodu, jugoslovenska država trebalo je da postane replika, na evropskoj strani, demokratskog, otvorenog, multikulturnog američkog društva, koje bi se ubrzano razvijalo na političkim i ekonomskim osnovama ličnih, građanskih, profesionalnih i poslovnih sloboda, u procesu društvene i kulturne asimilacije.

Osnovni konstitutivni nedostatak prve Jugoslavije bio je u njenom centralizmu. I nacije Srbiji veoma bliske, poput pristalica domaće dinastije u Crnoj Gori (s podrškom Italije, koju su saveznici u Antanti

tajnim Londonskim ugovorom 1915. obmanule], smatrale su da su prisilno uvučene u zajednicu i asimilovane. Crnogorski nacionalizam tada se počeo razvijati kao dinastički i federalistički. Krfska deklaracija Jugoslovenskog odbora 20. jula 1917. glasila je „da je ovaj naš troimeni narod jedan isti po krvi, po jeziku govornom i pisanom, po osećajima svoga jedinstva, po kontinuitetu i celini teritorije, na kojoj nepodvojeno živi, i po zajedničkim životnim interesima svoga nacionalnoga opstanka i svestranoga razvitka svoga moralnog i materijalnog života“. Ali je stvarnost bila od toga daleko složenija, isprepletana ozbiljnim međusobnim protivrečnostima. Jugoslovenski predstavnici tada su odustali od rasprave o federativnoj državi, i načelo unitarizma je prećutno prihvaćeno. Hrvatski predstavnici imali su primedbe na predloge o širokoj verskoj toleranciji, smatrajući da muslimanske i jevrejske zajednice ne mogu imati ista prava kao rimokatoličke i istočno-pravoslavne. Nikola Pašić je smatrao da je ostvarenje federalizma obesmišljeno nepostojanjem jasnih unutrašnjih etničkih granica, i da bi se federalne jedinice mogle uspostaviti jedino „sistemom iseljavanja i doseljavanja“. Za to vreme je Slovenska ljudska stranka, s podrškom Vatikana, zastupala ideju federativne republike. U borbi za jugoslovensko ujedinjenje u makedonskom nacionalnom pokretu formulisana je slična ideja o autonomiji u jugoslovenskoj zajednici. Stjepan Radić je u vremenu koje je neposredno prethodilo ujedinjenju, u konfuziji, dok je ubrzano menjao spoljnopolićke partnere, jedino jasno zastupao potrebu Hrvatske da zadrži svoja državna svojstva. Iako je većina Hrvata odobravala i delo i način ujedinjenja, iznutra su ih delila suprotna osećanja u odnosu na budućnost integrisane jugoslovenske nacije. Itd.

Jugoslovenska ideja bila je avangardna za stvarnost i politiku i toga vremena. Jugoslavija nije uspela da izvede nadnacionalnu integraciju. Niti se na vreme federalizovala. Komunistički federalizam je takođe podsticao nacionalizme. U tom smislu se nije odigrao preobražaj ni njenih prvobitnih konstitutivnih zajednica, srpske, hrvatske i slovenačke. Srpska politička elita nije uspela da u novim, povoljnijim ekonomskim i kulturnim uslovima, izvede društveni preobražaj od seoskog malog poseda do razvijenih urbanih zajednica. Zbog toga je bila nemoguća i opšta jugoslovenska društvena i kulturna integracija. Gradska i industrijska civilizacija zadržale su, u tumačenjima srpske elite, značenje stranog i neprijateljskog tradicionalnoj kulturi i narodnom duhu. Zaostajanje u izgradnji građanskog društva vezalo je etničke zajednice za religijsku identifikaciju. Verske

zajednice ostale su, svaka na svoj način, podložne uticajima sa strane, odbacivale sekularizam i bile načelno neprijateljske idejama demokratske evropeizacije. I u tome se odvijala jedna od putanja jugoslovenske dezintegracije. Neuspeh Jugoslavije bio je, zapravo, neuspeh njene modernizacije i demokratije.

Prva Jugoslavija nastala je iz ruševina osmanske i habsburške imperije. Nisu bez uticaja protekli nestanak nemačkog i ruskog carstva. Naročit odjek dobile su njihove socijalne i ideološke revolucije. Jugoslavija je, u trenutku nastanka, bila i ostvarenje interesa koje je, u njenom docnijem razvoju, bilo teško usaglasiti. Njena iskušenja počivala su na složenoj političkoj, etničkoj, verskoj, socijalnoj i kulturnoj strukturi. I međunarodne prilike postajale su sve manje povoljne. Nakon razdoblja sporog oporavka od ratnih razaranja i depopulacije, usledile su, od 1929, unutrašnja konstitucionalna kriza, koja je dalje podsticala političke obračune i nacionalne tenzije, i prva svetska ekonomska kriza, koja se odužila do sredine tridesetih, generišući pojavu autoritarnih i totalitarnih režima. Pri tom je vladavina kralja Aleksandra I Karađorđevića bila jedini lični režim koji je ostao privržen savezima sa evropskim demokratijama. Njegovo ubistvo u Marseju 1934, kad je stradao i francuski ministar spoljnih poslova Luj Bartu, trebalo je da raskine i tu sponu zvanične jugoslovenske politike sa snagama koje su se svesno opirale fašizaciji evropskog političkog prostora u celini. Ti su naponi zbrisani nemačkom i italijanskom agresijom kojom je započeo Drugi svetski rat 1939. Prva Jugoslavija kapitulirala je 1941, a njena teritorija raskomadana.

Druga, verovatno i konačna jugoslovenska dezintegracija je, bez obzira na izvestan oporavak, ostavila za sobom izrazite traume, postkonfliktne stresove, nerealizovane nacionalizme, otvoreno pitanje budućnosti Bosne i Hercegovine kao poslednje državne zajednice koja je u sebi zadržala izvestan jugoslovenski karakter, nedovršen državni status i Srbije i Kosova, opštu društvenu dezintegraciju i duboke padove u javnom moralu, pismenosti, kulturi i obrazovanju. Jugoslovenski prostor bio je udobno stanište i razvojni podsticaj svim udeo-nim različitostima. Umesto sopstvenih integrativnih inicijativa, tu inicijativu preuzele su evropske institucije. Srbija je trenutno nacija u odumiranju, najstarija evropska nacija i nacija emigranata rasejanih na svim stranama razvijenog sveta, da bi u međuvremenu, i oni, ušli s novom sredinom u načelne, mahom mentalne sukobe koje, umesto krizom identiteta, smatraju izrazom patriotizma i otporom asimilaciji.

Nastanak religije iz ugla evolucione psihologije

PIŠE: SRĐAN JOVANOVIĆ

Budući da je nivo nauke i naučnog mišljenja na ovim prostorima zabrinjavajuće nizak, uz činjenicu da religijska misao jača iz dana u dan i da se više novca ulaže u crkve nego u naučne institute i bolnice, želeo bih da makar domaćoj inteligenciji predstavim relativno nove poglede na sam fenomen religije, sa specijalnim osvrtom na njen nastanak, pre više desetina hiljada godina. Oblasti nauke koje sa najviše uspeha objašnjavaju inicijelni nastanak religije u primitivnoj zajednici su uglavnom sledeće: antropologija, kulturologija, arheologija, evoluciona psihologija i biologija. Antropologija i kulturologija (u radovima Evans-Pričarda, Lisjen Levi-Bri-la, Tajlora, Malinovskog, Frejzera i ostalih), ma koliko važne bile, ipak nisu uspele same da razreše probleme nastanka religijskog mišljenja. Bilo je potrebno ići mnogo dublje u samu ljudsku psihu, kao i shvatiti da je ona ništa više do fizički produkt hiljadugodišnjeg procesa biološke evolucije. *Evoluciona psihologija* je upravo grana nauke koja se pokazala kao najuspešnija na ovom polju.

Li Kirkpetrik je pre deset godina naveo kako je 'evoluciona psihologija paradigma društvenih nauka u nastajanju... [i] ...nudi moćnu metateorijsku osnovu za psihologiju ličnosti i (...) psihologiju religije.' Nužno je bilo poći od jednog materijalističkog, monističkog stanovišta, dakle *naučnog* stanovišta. Bilo je potrebno shvatiti da je ljudski mozak organ koji se razvio, kao i ostali organi dugotrajnim procesom evolucije koju je prvobitno opisao Čarls Darwin. Kao takav, on je nesavršen i podložan istim 'greškama' kao i bilo koji drugi organ. Na osnovu takvog teorijskog rama izraslo je shvatanje da je religija *nusproizvod* (eng. *byproduct*) ostalih mnogobrojnih psiholoških mehanizama koji su se razvili zarad rešavanja drugih svakodnevnih problema. Kirkpetrikov esej iz 1999, *Ka evolucionaloj psihologiji religije i ličnosti* je rad koji u najkraćim crtama predstavlja dostignuća ove nauke, i taj rad u suštini želim ovde da prikažem, sa značajnim dodacima.

Evoluciona psihologija je bazirana, kao što sam naveo, na modernoj evolucionaloj biologiji, a tokom XX veka razvijana u delima prevashodno Hamiltona,

Vilijamsa i Triversa. Jedan od najvažnijih koncepata ove grane psihologije je tzv. 'psihološki mehanizam', koji Kirkpetrik smatra za 'najvažniji element analize', dok ga Kosmajdes i Tubi definišu kao 'modul za procesuiranje informacija koji je dizajniran prirodnom selekcijom kako bi se usmerio ka određenim instancama okruženja, procesuirao ovu informaciju pomoću specifičnih algoritama, te generisao bihevioralne, kognitivne i emocionalne outpute'. U nusproduktima ovih algoritama, u njihovim *greškama*, da se tako izrazim, nalazimo zaštetke religijske misli. Budući da je *homo sapiens* ovakav kakav fizički jeste bar nekih 50.000 godina (nije preterano evoluirao), nije čudno da se ovi nusprodukti javljaju i dan-danas. Kao konsekvens koji možda ledi krv u žilama, vrlo je moguće da će biti potrebno da *homo sapiens* nastavi sa biološkom evolucijom kako bi došlo do nestanka religije. Nažalost, o ovome se još uvek nije pisalo u detalje.

Svaki psihološki mehanizam, dakle, deo je organizma *homo sapiensa*, koji na svom bazičnom nivou nije mnogo više od, manje ili više, uspešne mašine za reprodukciju i preživljavanje. Biološka evolucija, naime, funkcioniše na osnovu sledećeg (i ovo je često veoma loše i nepravilno shvaćeno). Svaki potomak, primera radi, dvoje *homo sapiensa* (dakle majke i oca) nije jednostavno pola-majka, pola-otac. Deo majčinog i deo očevog genetskog materijala bivaju transferisani u potomstvo, ali ostatak je rezultat tzv. *mutacije*. Mutacija nije ono što se uglavnom misli, to nije groteskno deformisani pipak umesto ruke (kakve možemo videti u filmovima), mada može imati odista grozomorne rezultate (kao što je, primera radi, tzv. harlekinska ihtioza, prilikom koje novorođenče izgleda gotovo kao gušter). Mutacija je uglavnom mala, ljudskom oku (ali ne i nauci) najčešće neprimetna promena. Ukoliko dete dvoje roditelja ima nos duži za milimetar od najdužeg nosa njegovih roditelja (uglavnom oca), to je *mutacija*. Ona može biti bilo šta. Može biti i za nijansu svetlija, tamnija koža, ili koža druge boje za najmanju nijansu. I upravo to je i osnova *evolucije*. Ali, kako? Skrenimo priču sa čoveka na jednostavnije organizme. Bilo koji insekt koji, recimo, živi na kori drveta može biti dobar primer. Jedna takva majušna promena kao što je promena svetline nekog dela tela može imati

neverovatne posledice. Oni insekti čija se boja promeni tako da se više razlikuje od kore drveta biće lakša meta predatorima. Oni insekti čija se boja promeni tako da postane *sličnija* kori, biće teža meta, i više njih će preživeti. Više njih će imati potomstvo, i sve više njih će imati tu novu boju. Dakle, evolucija je, u suštini, mutacija na osnovu koje se lakše preživljava (ovo je bilo potrebno objasniti kako bi se razbile zablude da se organizam nekako 'adaptira' okruženju, kao da je to neka vrsta svesnog delanja).

Ljudski mozak funkcioniše na isti način. Preživljavanju lakše oni čije funkcionisanje ovog organa (mozga, kao što je u slučaju insekta bila njegova spoljašnost) evoluirala na način koji preživljavanje omogućava. I kako se onda ponaša mozak, ovaj organ koji je tu da *pomogne organizmu da preživi i napravi potomstvo*? Evo primera. *Homo sapiens* je pre više desetina hiljada godina živeo u tzv. sakupljačko-lovačkim zajednicama u divljini, i ta divljina je bila opasna. Nije bilo efektne zaštite od vukova, lavova, otrovnih zmija, zemljotresa, poplava, oluja i sl. U takvom okruženju, kako navodi Gatri, *više se isplati pomisliti od grane na zemlji da je zmija nego obratno*. Ukoliko se ispostavi da je to što se vidi na zemlji (a izgleda kao prut) zmija, a pomisli se da je prut, š postoji šansa da će individua biti ujedena i umreti. Ako se, pak, pretpostavi da je to zmija (iako možda nije), nema šanse od ujeda. Kako je Olkok primetio, prirodna selekcija je dovela mozak do takvog nivoa na kome interpretira informacije iz okruženja na *adaptivan*, a ne na *istinit način*. Ono što je ovde važno primetiti je kako je, da ne bi rizikovao i da bi preživeo, *mozak napravio grešku u percepciji*. Jedan evolucionih psihološki mehanizam čiji je primarni cilj preživljavanje je napravio *grešku*. Zapamtimo ovu grešku, ovaj *nusproizvod* jednog psihološkog mehanizma i krenimo dalje.

Šta je najvažnije jednoj osobi u primitivnoj zajednici? Preživljavanje. Dakle, zaklon, hrana, a potom i reprodukcija. Mladom *homo sapiensu* je vrlo brzo tokom života jasno da su za to potrebni roditelji, drugi ljudi, voda, hrana i sl. Vodu, hranu i protekciju mu pružaju upravo ljudi, a prevashodno roditelji. I to je mladom *homo sapiensu* jasno. I ono što on primećuje je da je ono što odvajaju taj 'važniji svet' od ostalog to što je to jedan 'živi svet'; roditelji su živi, za razliku od kamena, planine ili reke. Isto tako, oni su *pokretni*. Ovo je možda najvažniji elemenat za razumevanje religije kao nuspojave. Kognitivnom greškom, nusproizvodom uma, *homo sapiens* sada jednostavnom analogijom dodeljuje 'status živoga' (kao i status 'važnoga') svemu što se kreće. Ovo se

naziva animizam, i u antropologiji je znan kao prvi oblik religijskog mišljenja. *Animus, spirit, duh* - to je ono 'živo', ono što pokreće, i *homo sapiens* ga vidi u svemu što se kreće. Paskal Bojer je ovo nazvao 'transferom domena' (iz neživog u živo).

Dakle, pripisivanje 'života', 'animusa', 'duha' onome što se kreće je veoma važan momenat u razvoju religije. Koja je najvažnija neživa, a ipak pokretna instanca jednom *homo sapiensu*? Odgovor je jednostavan i jasan - *sunce*. Pogledajmo kako je samo, u suštini, majušan korak od shvatanja da je ono što je živo - pokrenuto i važno, do toga da se neživom, a važnom pripiše život. Tako je sunce dobilo duh, animus, kao i neke druge važne instance u prirodi (voda, vetar itd). Zato u velikom broju starih religija primećujemo kult sunca, obožavanje sunca, pogotovo u tzv. plodnom polumesecu, od Egipta do Mesopotamije, gde su se i razvili potom monoteizmi. Kanadski teolog Tom Harpur se poprilično iznenadio kada je, posle mukotrpnog istraživanja, shvatio da je staroegipatsko božanstvo Horus (bog sunca) imalo gotovo sve osobine i odlike hrišćanskog Isusa Nazarećanina (kao i nebrojena božanstva pre njega), dok su hrišćani sve do petog veka nove ere obožavali sunce i na rimskim trgovima.

Sa inicijalnim stvaranjem religije kao serije nusprodukata uma koje nam objašnjava evolucionu psihologiju, nauke kao što su antropologija, kulturologija i sociologija postaju sve važnije. Religija se od inicijalne greške u percepciji fizičkog sveta razvila sa razvitkom sociuma, te je većina instanci koje karakterišu društvo prenesena i na 'božansko'. Zašto je, kako primećuje Dokins, gotovo svaka religija preplavljena rodbinskim odnosima? Otac je na nebu, braća i sestre u manastirima, pa i sveta majka je takođe tu. Striktno *biološka* tj. na nivou ljudskog mozga *psihološka svest* o tome da su rodbinski odnosi bitni se vrlo lako *prenosi* istom nuspojavom na 'onstrano'. Kripen i Mačalal ovo objašnjavaju kao 'hipertrofirani proces razaznavanja roda', gde su 'mehanizmi za razaznavanje rodbinskih veza poremećeni kako bi se formirale zajednice fiktivnih familija', dok Venegrat napominje da je pojam boga tu kao nadogradnja jednog 'nad-roditelja'. Još jedan od mehanizama koji su ovde 'loše' funkcionisali je i mehanizam čiste pragmatike (kad organizam pokušava da uz što manje napora nešto postigne), čiji je nusprodukt prebacivanje odgovornosti na nepostojeća bića.

Budući da je religija shvatana i kao odgovor (ma koliko neuspešan) na strah od smrti (kako su tvrdili filozofi Tit Lukrecije Kar i nobelovac Bertrand Rasel, a i veoma neuspešno Seren Kjerkegor), Venegrat je postavio

pitanje zašto se homo sapiens toliko plaši smrti. Njegov obrazloženje nam govori o strahu od gubitka rodbine (koja je, kako smo videli, veoma važna u primitivnoj zajednici), dok su neki autori videli i biološku predispoziciju za strah od smrti kao strah od mrtvog tela, koje može biti zaraženo, inficirano, te stoga i opasno.

Čuveni biolog Ričard Dokins je ovaj fenomen (nusprodukta biološkog mehanizma u mozgu) objasnio uz pomoć paralele sa moljcima i njihove poznate smrti stremljenjem ka izvoru svetlosti. Naime, evolutivni mehanizmi moljaca (i mnogih drugih insekata) su se razvili pre no što se pojavilo veštačko svetlo, koje je relativno nova stvar na planeti Zemlji (kad se sagledava iz ugla nastanka i razvitka života na njoj). Pre veštačkog svetla, njihov mozak je koristio svetlost nebeskih tela, komandujući tako da se ceo organizam usmerava pod određenim uglom u odnosu na svetlo na nebu. Sa pojavom svetlosnih izvora na tlu zemlje, ovaj mehanizam, koji je do tada sasvim dobro interpretirao svetlo, počinje da funkcioniše loše, i upravlja moljca spiralno u sam izvor svetlosti, gde isti i umire. Ista teorija sa lakoćom objašnjava ne samo nastanak, ali i transfer religije u današnjoj zajednici.

Kako Dokins navodi, budući da je ljudski vek prilično kratak, mladi homo sapiens ne može sebi da dozvoli da sve uči na principu probe i greške. Isto tako, ovaj princip je veoma opasan. Zamislimo šta bi bilo kada bi deca, umesto da saslušaju roditelje i pogledaju levo i desno pre no što pređu ulicu, išla sama na slepo i tek kad nekoliko njih pogine, ostali bi videli da treba da se pogleda unaokolo. Zato je um mladog čoveka, deteta, otvoren da prihvati doslovce bilo šta, da bi mogao da prihvati prevashodno važne informacije koje će mu sačuvati život. Međutim, taj suviše otvoreni um ima i svoj nusprodukt, a to je činjenica da on prihvata sve i bilo šta. Zato, kada se detetu kaže (i ponavlja do besvesti) kako postoje mistične sile na nebu, kako su neki ljudi hodali po vodi i kako zmije govore, a konji lete, ono to automatski prihvata, i vrlo je teško 'izbrisati' takvu memu (kulturološku instancu) iz uma odraslog čoveka. Upravo taj nusprodukt je dečije prihvatanje religije koju im nameću roditelji ili okruženje.

Evoluciona psihologija nam objašnjava mnogo. Dok crkve niču poput pečuraka posle prolećnog pljuska, više je nego nužno prihvatiti jedan metodološki funkcionalan, faktografski pravilan, naučni pogled na religiju, pogled koji objašnjava više nego što se od njega povodno očekivalo.

Nova izdanja

Nastavak hajke

PIŠE VELIMIR ČURGUS KAZIMIR

Elias Kaneti je u svojoj, danas svakako klasičnoj, mada pomalo potisnutoj knjizi „Masa i moć“, veoma opširno i detaljno opisao ulogu hajki i hajkača u primitivnim društvima. Nije, naravno, ta „primitivnost“ bila pogodna za svodjenje i generalizovanje ponašanja, motiva i podsvesti samo plemenskog društva. Kaneti je na taj način, nedvosmisleno, analizirao savremeno društvo, pogotovo ono koje je nastalo u vreme nacizma i staljinizma. Uloga mase u sticanju, uvećavanju i zadržavanju moći poznaju verovatno bolje političari i stručnjaci za marketing od sociologa. Pogotovo u operativnom smislu.

Pišući o hajci Kaneti posebno obrađuje „unutrašnju hajku i tihu hajku“. Unutrašnja hajka, za razliku od spoljašnje, kreće se u koncentričnim krugovima. „Ona se stvara oko mrtvacu koji se treba pokopati. Ona nastoji nešto zadržati, a ne dostići.“ Kad govori o „tihoj hajci“ Kaneti kaže: „Tiha je hajka – hajka očekivanja. Ona ima strpljenja, strpljenja koje je osobito uočljivo kod okupljenih ljudi. Ona se javlja svuda gde se cilj hajke ne može dohvatiti brzim i uzbuđenim delovanjem“.

Kada sam počeo da istražujem medijske objave koje su se bavile Zoranom Đinđićem i njegovom vladom imao sam relativno maglovitu predstavu, ne samo o broju novinskih tekstova nego i njihovom karakteru. Mnogo više sam bio svestan distanciranosti i opreznosti „velikih“ novina, kad je reč o političkim potezima i odlukama Zorana Đinđića i njegove vlade od prirode napada sa stranica tzv. marginalni, tabloidnih novina. Od trenutak kada je došlo do političkog razlaza između članica DOS i DS, tačnije između DS i DSS, pa do ubistva Zorana Đinđića, medijski napadi su poprimili oblik otvorene lične mržnje i poziv na obračun koji veoma liči na ono što je Kaneti nazvao unutrašnjom i tihom hajkom.

Posle isporučivanja Slobodana Miloševića Haškom tribunalu, hajka sve više dobija karakter iščekivanja, neke vrste mafijaške omerte koja se, međutim, vešto prikriva različitim medijskim trikovima. Povezivanje Zorana Đinđića sa „duvanskom mafijom“ i ubistvom Momira Gavrilovića imala su prevashodno za cilj da stvore predstavu da je Đinđić do te mere kompromitovan da će sam morati da odstupa. Kad se

Velimir Čurgus Kazimir je autor knjige „Hajka“ koja dokumentuje napade na Zorana Đinđića

to nije desilo pokrenut je direktniji mehanizam pretnje i ucene. „Pobuna“ „crvenih beretki“ pokazala je da je Zoran Đinđić ne samo usamljen u sopstvenoj koalicionoj vladi, nego da nema ni mogućnosti da se direktno suprotstavi koncentrisanoj oružanoj sili za koju još uvek ne znamo ko ju je, ustvari, kontrolisao. Možemo samo da pretpostavimo da je to bio Vojislav Koštunica preko svojih vojno-policijskih opunomoćenika i liferanata. Legija se u pobuni ne pojavljuje lično. On je neka vrsta Dart Vejdera koji će neke stvari raditi za druge, a neke za svoj račun.

Uporedo sa satanizacijom Zorana Đinđića postoji nešto što kroz medije prolazi kao nevidljivi trag moći koji novinare, tajkune i javne radnike naprosto hipnotiše i parališe. Reč je, naravno, Legija i njegovom društvu. Ko se usuđuje da piše o blokiranju ulice Strahinjica bana u Beogradu zarad provoda i siledžijskog pokazivanja snage? O tome se piše šifrovano, bez pominjanja kolovodje i učesnika, kao da je reč o vanzemalcima, a ne o pripadnicima elitne jedinice ogrezlih u razne zločine. Kasnije, posle atentata i otkrivanja njegovih izvršilaca i organizatora, Đinđiću se na teret stavljaju kontakti sa Legijom i pregovori o „neutralnosti“ „crvenih beretki“ 5. oktobra 2000. Kao da se zaboravlja da je ta „neutralnost“ predstavljala otkazivanje poslušnosti Slobodanu Miloševića i da je direktna posledica tog dogovora to da nije bilo krvoprolića na ulicama Beograda. Koji normalan političar, uoči tako dramatičnih događaja ne bi pokušao da postigne ovakvu vrstu dogovora? Može li neko da zamisli Vojislava Košunicu kako pristupa tako riskantom potezu premda on pretpostavlja, ne samo uspešnom okončanju izborne volje građana nego i izbegavanje tragičnih sukoba?

U svetlu ovog događaja, susret i dogovor sa Legijom uoči obaranja režima Slobodana Miloševića, mogu se shvatiti i objasniti i drugi, manje dramatični ma da politički i javno riskantni potezi Zorana Đinđića. Korišćenje privatnog aviona Stanke Subotića za državne poslove (putovanja) predstavljeno je u delu medija kao očigledni dokaz o povezanosti Zorana Đinđića sa duvanskom mafijom. Motiv uštede novca i vremena državi na čijem je čelu bio nije uzet ozbiljno u razmatranje. Možda

je taj potez bio nesmotren i naivan u političkom i medijskom okruženju u kojem je Đinđić delovao, ali ne postoji nijedan ozbiljan razlog da posumnjamo u iskrene i časne motive ovog čina. Slično se desilo i sa prvim zaštićenim svedokom Ljubišom Buhom i Zakonom o statusu zaštićenog svedoka. Zoran Đinđić je od samog početka bio veoma svestan da je za vladavine Slobodana Miloševića, u vreme ratova, izolacije i sankcija, stvoren ceo jedan moćni kriminalno-policijski sloj koji je raspolagao, ne samo moćnom silom i doušničkim aparatom nego i ogromnim finansijskim sredstvima koja će, pre ili kasnije, biti usmerena u legalne tokove kapitala. Da li je početak glavnog obračuna sa organizovanim kriminalnom bio moguć bez zaštićenog svedoka takvog kalibra kao što je Ljubiša Buha Čume?

Sve ovo deluje tako očigledno da je već postalo pomalo trivijalno. Ta očiglednost, međutim, u Srbiji - na njenoj javnoj, medijskoj i političkoj sceni, nikako da se probije. Čak ni pravosnažna presuda organizatora i izvršilaca ubistva nije dovoljna da bi se to prihvatilo. Tiha hajka je završena, ubistvo je izvršeno, ali to nije dovoljno. Ono se, naravno, ne može direktno opravdati, ali se može staviti pod sumnju sve ono što je Zoran Đinđić ikada radio. Ubistvo se i dalje objašnjava misterioznim zaverama za koje je najodgovornija sama žrtva. Ljudi koji su najdirektnije učestvovali u medijskoj kampanji protiv živog Đinđića, danas su puni razumevanja za njegov tadašnji položaj. S vremena na vreme javno izražavaju žalost što ih Zoran Đinđić nije poslušao. Osnovni problem je, naravno, kadrovske prirode - ljudi kojima se Zoran Đinđić okružio.

Katkada ovo izgleda kao lična frustracija i nezadovoljstvo ljudi koji su očekivali određene pozicije u Đinđićevoj vladi i državnim preduzećima, a ponekad kao čvrsti politički stav u odnosu na hapšenje i isporučivanje Slobodana Miloševića. U stvarnosti, sve je to izmešano i začinjeno ličnim odnosom prema Zoranu Đinđiću.

I tako, hajka i dalje traje, ona je sada samo usmerena prema ljudima koji se prepoznaju kao najbliži Zoranu Đinđiću. Preko ove hajke održava se plamen ksenofobije i antimodernosti u kojoj su živi i mrtvi pomešani sa prikazama iz pakla koje neprekidno prete Srbima. Bilo bi vreme da istina o Zoranu Đinđiću i njegovim protivnicima, iz memorijalnog i mitološkog pređe u prostor racionalnog suočavanja sa prošalošću. U tome se nalazi i ključ za razumevanje Đinđićevog ubistva.

KIKINDA

Odavde do grada

PIŠE: GORDANA PERUNOVIĆ FIJAT

Nekadašnji tolerantni grad, pa „grad sa pet zvezdica“ (kako ga krsti ambiciozni projekat za unapređenje lokalne samouprave s početka veka, ah, svetle uspomene!), pa radikalski grad, pa grad koji je za radikalskog vakta izgubio status grada - preduzima napore da ponovo postane grad. Kakav, takav.

Napori se nekad vide, nekad baš i ne, a rezultati pristižu dozlaboga sporo, mnogo sporije nego što protiče prosečan ljudski život, pa se čuju mišljenja da ćemo do nekog vidljivog boljitka svi da izumremo. Za svega nekoliko godina toliko toga se izdogađalo stanovništvu, i nedužnom i *onom drugom*, i to uglavnom ružnog, da nije lako snaći se u tolikoj pomami podataka, uglavnom obeshrabrujućih i, nažalost, tačnih. Za početak, posle radikala Kikinda je ostala kao pusto ostrvo s koga su pobile čak i endemske vrste i koje su potencijalni donatori predugo izbegavali za svaki slučaj da bi se sad odjednom i masovno vratili. Njihov povratak je stidljiv i oprezan i to je sasvim razumljivo, jer je od radikalske vlasti ostalo mnogo recidiva. Primer: doživljaji, avanture, takoreći, s parking - preduzećem, koje je stara vlast ustanovila, a nova nije ni dimula, te se desilo da ekipa stručnjaka za ekologiju iz Beograda i Novog Sada, pristigla u Kikindu da bi održala prezentaciju o ugroženim resursima Kikinde, umal' bude kažnjena za prekoracenje parking - vremena. Prilikom nedavne posete predstavnika konzulata Mađarske, tvrde dobro obavješteni, nije mnogo *falilo* da se ponovi isto. U stvari, čim vide vozilo sa stranim tablicama, radnici parking - servisa pišu neku prijavu, a koliko je Kikinda dobilo crnu knjigu o obavezi plaćanja kazne, ni broja se ne zna, nego se *aproksimativno* računa da su u pitanju stotine, možda čak i hiljade kazni. I, kad god se pomene odlučan raskid sadašnje lokalne vlasti sa nasleđem bivše, nije zgoreg podsetiti se na podatak da su radikali u Kikindi - dobili poslednje izbore, sa sedamnaest mandata, što je još bolji rezultat u odnosu na onaj od 2004. godine, kad su osvojili šesnaest mandata - i da bi oni sasvim nesmetano tu vlast i dalje vršili da se sami od sebe ničim izazvano nisu raspali na SRS i SNS. Tek tako i samo tako su druge stranke, na prvom mestu DS, uspele da dobiju još mandata po D'Ontovom sistemu, i preuzmu većinu u lokalnom parlamentu. Ko se

oglušuje o ovu činjenicu, i mnogo se pravi važan u stilu „nas je narod birao“, mogao bi da bude suočen sa vrlo neugodnim poukama. DOS je to doživeo, ama nije preživeo: ekipa se - iako je izbore uredno dobila - kroz tih nekoliko godina suviše uljuljkala lepom zamišlju da su snage mraka poražene i nema im više da se opet konstituišu, a da pobeđe na nekim izborima, nema šanse! Kad ono, međutim! Desilo se upravo suprotno. Radikali i njima slični tih istih godina nisu radili baš ništa osim što su kritikovali DOS, i na izborima su pobedili glatko i skoro bez napora, toliko je narod bio nezadovoljan što mu odmah nije svanuo obećavani bolji život, da se i ne pominju svi oni koji u stvari nisu ni bili za DOS, nego su se samo malo pritajili dok nije utihnula njima tako nemila buka 5. oktobra 2000. godine i *njihovi* se vratili na pozicije. Ali, u doba svoje vladavine, radikali su bili itekako aktivni, i sa svojim sitnim satelitima, na prvom mestu SPS, preduzeli sve što se preduzeti dalo da stanovništvu što više ogade DOS i sve stranke koje su u njemu učestvovala. Za taj posao imali su: pare pristigle od projekata koje je upravo DOS doveo u Kikindu; donatore, koji se nisu odmah povukli iz Kikinde čim su radikali zaseli, nego su pokušali i sa tadašnjim sazivom da sarađuju; dovoljno vremena; institucije i ljude. Njihove postupke koje smo osuđivali i prozivali - velik broj ljudi je prihvatio, čak im se i radovao, naročito ako je tu došao do nekog ogreva, do posla ili barem do obećanja posla. Mržnja prema svemu što nije radikalsko, SPS, ili, barem DSS - bila je bukvalno opipljiva, i izgledalo je da vlast radikala može da traje i traje, bez velikih šansi za ikakve promene. Pokazalo se - ponovo - da nije sve ni tako crno, te da je u pravu bio dr Ludvig Levi Lenc, nestao u Hitlerovim čistkama, koji je pisao „Istorija nas uči samo jedno: da ništa iz nje nismo naučili“. Sigurni u sebe, radikali su osvojili većinu, koju su ubrzo i izgubili, deleći se na dve stranke - čime se pokazalo da su se i oni uljuljkali, verujući da su neuništivi i *nepomerljivi* sa mesta na koja su seli.

Na biračkom mestu gde sam se kandidovala za odbornicu (strogi centar, u kome i živim), narod je jasno i glasno (i dalje nemam amneziju, dakle - sećam se) glasao za - radikala, koji je nesmetano osvojio mandat, ostavivši daleko za sobom DS, LSV i još neke malobrojnije opcije, kakve su, na

primer, SPS, sa po pet do devet glasova na biračkim mestima. *Also*, nije me birao narod, koji je glasao za već previše spominjane radikale, nego sam postala odbornica kad se SRS raspao, a LSV opet po D'Ontovom sistemu dobila četiri mandata umesto dva, i to mi je veoma jasno, koliko da me neko navodno poverenje naroda u moj lik i delo ne navede na opuštanje. Nešto ne vidim slično raspoloženje kod ostalih odbornika koji su na istu foru došli do odborničkog mesta: druga radikalska pobeda na izborima slučajno se ili namerno zaboravlja, čisto da se ne podsećamo na podatke koji nam se ne sviđaju. Ne, drage moje i dragi moji; ovo je bilo i ostalo vrlo tvrdokorno jezgro konzervativizma, pravi raj za političke i ine opcije te vrste, i trebaće mnogo dobrih projekata, lokalnih, državnih i međunarodnih, da se stare rane zaleče a nove ne otvore. A u međuvremenu, imali smo i dva, tri prepakivanja, i sastav lokalne skupštine menjao se nekoliko puta. Jagoda Tolicki, predsednica opštine, DS, smenjena je, i vratila se na radno mesto direktorke kikindske filijale Fonda za zdravstveno osiguranje, gde je plata ista, a svakodnevnih kontakata sa ljudima koji nešto traže znatno manje. Jagoda Tolicki je mnogo spominjana u medijima kao „prva žena na mestu predsednika opštine Kikinda“, što uopšte nije tačno. Na mestu predsednika opštine (samo malo podsećanja) još 1996. godine nekoliko meseci se nalazila mr Živodarka Dacin iz SPS, koja je na tu funkciju došla kad je sam SPS smenio svog kadra koji je do tada bio predsednik, jer je stvarno *preterao*, čak i po ondašnjim merilima, a to je bilo pre izbora na kojima je pobedio DOS. Davna vremena, kad smo očekivali više od promena.

Sada lokalna vlast u Kikindi izgleda ovako: predsednik opštine, Ilija Vojinović - DS; potpredsednik, Miloš Latinović - SPS; zamenica predsednika opštine, Gordana Bulatović - DS; predsednik Skupštine opštine, Šandor Talpai -SVM; od pet članova Opštinskog veća - tri demokrate i po jedan predstavnik SPS i SVM, te tako ove tri stranke, uz brojčanu prednost demokrate i veoma važne funkcije u rukama članova SPS, praktično vrše vlast. Radikali su i bukvalno spali na dva slova, jer su od tri odbornika jednog, Nikolu Jankova zvanog Bata Buraz, sami smenili zbog međusobnih neslaganja u stranci, tako da sad na sednicama SO Kikinda isključivo čute. Što za nas ostale nije loše, jer sednice sa po pedeset tačaka dnevnog reda bez Batinih komentara i pripadajućih im replika bar malo kraće traju.

SNS nije dobio mandate, iz razumljivih razloga, jer na izborima nije učestvovao, što bi nadam se, moglo da bude jasno; i, evo, vreme prolazi, a nikako da bude

jasno. Radikali koji su posle izbora prešli u narodnjake iz nekog razloga smatraju da je trebalo da mandate zadrže. Odluka suda ne zanima ih, ne prestaju da daju saopštenja o tome kako su im mandati nepravedno oduzeti i sve akcije uperene su im na raspisivanje prevremenih lokalnih izbora. Koliku opasnost predstavljaju, pokazaće se prilikom sledećeg deljenja karata, a do tada bivši i sadašnji radikali se iscrpljuju što mržnjom prema DS, LSV, LDP itd., što međusobnom mržnjom i potkazivanjem šta je ko uradio i šta je sve dobio za vreme bivše vlasti. Ne izostaju naravno ni privatne tajne, ko je s kim bio u ljubavnoj vezi, ko je kome kum a ko svastika, sve će to nekadašnji članovi iste stranke ispričati jedni o drugima, samo da se umile predstavnicima nove vlasti.

„Prosto su dosadni, koliko se pljuju međusobno“ - komentar Kikindanina koji radi u kancelariji sa dvoje naprednjaka i jednim radikalom. Ne, niko od njih, zaposlenih od 2004. do 2008. nije dobio otkaz, osim onih koji su odmah posle promene vlasti uzeli otpremnine u vrednosti od 400.000 do 600.000 dinara. Otpremine su im isplaćene odmah, „na ruke“, to jest na račun, za razliku od, na primer, mene, koja do sada nisam dobila otpremninu, iako sam otkaz dobila u maju, a mogu bez mnogo podsećanja da se setim još mnogo ljudi, oba pola i raznih godina, koji su prošli isto u igri „otkaz odmah, otpremnina - videćemo“. Ljudi bez prihoda sve je više u Kikindi i okolnim selima. Onomad, u lokalnom mediju, novinar se sav raznežio nad porodicom nezaposlene samohrane majke Ibojke Glušić, koja je sa sedmoro dece, unučetom i starim bolesnim ocem „svila porodično gnezdo“ u staroj kući pored jednog od kikindskih groblja. Novinar se još oduševljava kako je glavna junakinja ove tužne priče sredila staru ruševnu kuću, kako je unutra uredno i čisto, kao da je to *uopšte bitno* u situaciji kad sama žena izdržava sedmoro dece i brine o bolesnom ocu, a nema ni posao ni neki приход. „Plašim se živih, a ne mrtvih ljudi“ - izjavila je Ibojka Glušić za drugi lokalni medij, na pitanje kako se ne plaši da živi u kući kod groblja. Ni u tu kuću, o kojoj je reč, ne bi ušla da kuća ne pripada - Katoličkoj crkvi, kojoj se samohrana majka obratila kad se već naobilazila svih institucija u Kikindi, i u svakoj dobila samo reči ohrabrenja. Avaj, od reči se ne živi, naročito kad počne kikindska jesen, a odmah za njom i zima. Najveći strah Kikindana i dalje je onaj od poskupljenja, ili, daleko bilo, ukidanja grejanja. Ne plaše se samo oni koji još imaju stare peći na čvrsto gorivo, od uglja i drva do kartona i plastičnih flaša. Zato je, kad je novi direktor Javnog preduzeća „Toplana“ pomenuo

da je poskupljenje daljinskog grejanja moguće, jer je firma u ogromnim dugovima, zavladała prava panika. Direktor (DS), postavljen posle smene Karolja Damjanova (G17+) s tog mesta, samo nije komentarisao podatak da su najveći dužnici, oni od kojih ne može da naplati dugove, upravo firme na čijem su čelu - takođe DS kadrovi, ili barem osobe po nekom osnovu bliske DS. Ali, obavljani su potrebni razgovori, i rezultat je: poskupljenja ipak neće biti. Do sledeće prilike.

A, dok smo još kod crkve, ili barem tu blizu, najnoviji kikindski slučaj opet je stigao *na vesti*. Spor oko stana sveštenika SPC (ne zalazim u detalje, nisu suštinski važni za dalji rasplet) stigao je do Vrhovnog suda i Vrhovni sud je doneo presudu i to takvu da nije bila po volji sveštenstvu, te su vladika (episkop) banatski i još sedamdesetak sveštenika protestovali ispred zgrade u kojoj se stan nalazi i sprečili sudske izvršitelje i advokate u izvršenju sudske odluke. Vladika je tom prilikom izjavio i nešto u smislu da je SPC starija od Vrhovnog suda, i da će SPC zaštititi svoju imovinu. On je pritom rekao i da će, ukoliko izvršitelji pokušaju da sprovedu odluku suda, „grad blokirati učenici, vojska, a ako treba i Žandarmerija i sve druge sile“. Zamislimo ovde bilo koga drugog, kako se organizuje da bi sprečio izvršenje odluke suda - opštinskog, okružnog, svejedno - i postupak državnih organa suočenih sa ovakvim ponašanjem. Sve se mislim, reakcija ne bi izostala. . . ali, ovde, državni organi, tako brzi i efikasni kad treba nešto naplatiti ili nekog odnekud izbaciti, nisu preduzeli ništa, a da li će, ne znam, ne čini mi se da hoće. Političke stranke, nevladine organizacije, lokalni elektronski mediji i novine posvetili su dužnu pažnju ovom slučaju - sa različitih aspekata, razume se, ima i takvih koji su se svrstali *protiv države* i odluke njenog suda, pa bi možda bilo i tu osnova za neko *reagovanje*. Kad jedna država nije u stanju da sprovede svoje rodjene odluke, propise i presude. . . može ozbiljno da se zamisli o svom identitetu. Da li ga, to jest, uopšte ima.

Slučaj „Mantije jače od suda“ nije presedan u Kikindi. Imali smo još krajem devedesetih jedan, još grozniji. Posle razvoda pravoslavnog sveštenika, starateljstvo nad dvoje male dece pripalo je majci. Pravosnažna sudska odluka o tome nikad nije sprovedena u delo - otac je decu zadržao, a majka, koja se preselila u Vršac, nije mogla ni da vidi decu, a kamoli da ih vaspitava. Vaspitačice i učiteljice koje je tata *instruirao* skrivale su decu kad majka dodje da ih vidi i preuzme, svi su se ponašali prema njoj kao prema kriminalci koja hoće da otme decu i odvede ih neznano kuda. Žena nije odustajala, nije

bilo vrata koja nije otvorila. Angažovali su se sudovi, sve moguće instance, policija, centri za socijalni rad i ženske organizacije iz Kikinde, Vršca i Beograda, uzalud, jer je uvaženi bogoslužitelj imao podršku visokih crkvenih krugova, ili se barem tako predstavljao, a mnogi mu poverovali. Treba li da spomenem i uobičajeni pleonazam da se navodni visoki crkveni krugovi ni jedan jedini put nisu zvanično oglasili povodom ovog slučaja? Pa valjda je jasno da nisu, sve je ostalo na poluprošaptanim i nedorečenim insinucijama, koje su - dejstvom pravog, iskonskog straha od svih stvarnih i zamišljenih autoriteta - saopštavale svima da se „ne treba mešati“. Ne bi majka nikad ni videla decu, da otac nije naprasno umro, da li od moždanog udara, kako je glasilo zvanično saopštenje, ili prilikom ispaljivanja nekog metka iz nekog vatrenog oružja, šta li, baš u sopstvenu glavu (zbog čega je, je li, *zaista došlo do moždanog udara*), kako su tvrdili bolje obavešteni izvori iz Beograda, kuda se preselio nedugo pred smrt, više i nije bitno. Bitne su tri stvari, podjednako užasne: neizvršenjem sudske odluke - pravosnažne, u svakom pogledu ispravne sudske odluke - možda je zauvek narušen odnos između najbližih, koji se godinama nisu viđali; drugo, pokazalo se da država ne mora u svakom slučaju da sprovede svoju rodjenu odluku, da postoje izuzeci na koje se ne odnose pravila koja *kače* nas obične ljude bez mantija i poznanstava u visokim crkvenim krugovima; i treće, najgore, da je kod nas, sada i ovde, čovek i njegova sudbina - ništa, a autoriteti i kvaziautoriteti - sve. Pominjani slučaj nije imao zasluženu pažnju medija - novinari koji su u ono doba *pokušali da pišu* bili su izvrgnuti maltene anatemi. Kako izgleda, situacija se nikako nije menjala na bolje. Prvi put, pre mnogo godina, bio je u pitanju jedan sveštenik i zla sudbina jedne porodice koju institucije nisu zaštitile - sad je protestovalo sedamdesetak sveštenika, pozivajući još i decu, vojsku, policiju i žandarmeriju, pa me veoma zanima kako će ovog puta državni organi da reaguju, i hoće li uopšte.

Sve ovo s nedavnim protestovanjem gospode u crnim haljinama bilo bi žestoko smešno, da nije toliko strašno. Tokom svih ovih godina ta vrsta svesti, taj strah od autoriteta, stvarnih, ili onih kojima samo pridajemo osobine autoriteta, toliko je ojačala kod tzv. prosečnog čoveka, da izgleda kao da nema nikakve pomoći protiv nje. Ozbiljne žene idu na ispovest u jednu prostoriju u hramu Sv. Nikole u centru Kikinde; oba pola i svi uzrasti stanovništva uzimaju *svetu vodu* sa česme bespravno sagrađene ispred istog hrama. Voda je, naravno, ista kao i sva ostala

voda u Kikindi, to jest, mnogo je zdravije piti vodu iz flaše, ali, ljudi ipak veruju u svetost vode koja stiže iz istog vodovoda kao i ona koju imaju u svojim česmama kod kuće. Isti je slučaj sa vodom iz crkve na lokalitetu Vodice, nedaleko od Kikinda: kakva slučajnost, u blizini je industrijska zona, a sve što se iz nje izliva *garant* povoljno utiče na čistotu i svetost vode, a upravo tu vodu ljudi vuku u kanisterima svojim kućama i piju je kao lek od svih bolesti! No, svako ima pravo da pije stvari u čiju lekovitost veruje - vodu iz crkve, lekove iz apoteke, razne čajeve i dodatne vitaminske preparate. Ima, za divno čudo, i drugačijih primera: Kikindanin, odavno odseljen iz Kikinde, odbio je da plati kikindskom pravoslavnom svešteniku 11.500 dinara za opelo, i sahranio je oca, starog pravoslavca, bez opela. Crkveni krugovi nisu komentarisali ovaj događaj, nego su ga zato komentarisali mnogi koji su slično prošli u susretu sa sveštenstvom.

„Ne ljubim sveštenika u ruku. Sećam se da nam je redovno dolazio u kuću pravoslavni pop da sveti vodu, a običaj je da se popu stavi novac ispod tanjira iz koga jede. Onda je jednom taj čovek rekao mom ocu: vi imate mnogo zemlje, mogli biste i malo više da date. Od tada smo slavu slavili bez pozivanja *gospo'n pope*“ - ispoveda drugi Kikindanin. Ipak, ovakvi primeri su retki, kao anegdote, dok je opšta situacija sasvim drugačija. Stanovništvo se „vraća veri“, „vraća korenima i tradiciji“, pokazujući pritom pravo konvertitsko odricanje od tekovina samoupravnog socijalizma (u čije je vreme, da se ne lažemo, većina današnje sirotinje ipak sasvim podnošljivo živela) i ogromnu količinu neznanja o religiji, uz još veću, ako je moguće, netoleranciju prema drugim verama i onima koji o veri razmišljaju sa nekim preostalim *zrnom soli* i kritičke misli u glavi.

„Nekad sam imala nevolje u školi zato što sam neoprezno rekla da moji roditelji slave slavu, pa me je predsednik odeljenske zajednice kritikovao pred celim razredom, i svi profesori me gledali popreko; a sad, kad odem u crkvu, tamo me sačeka taj isti predsednik, koji je postao veliki vernik, pali najdeblju sveću, i stoji najbliže oltaru. Pokajao se čovek“ - kaže u ironiji penzionerka, poslednja iz nekad vrlo imućne kikindske porodice, kojoj oduzeta imovina nikad nije vraćena. Crkvi, jeste.

U toj i takvoj atmosferi, novi momenti koji se tiču autonomije Vojvodine dočekani su kod stanovništva sa nekom vrstom *opreznog aduševljenja*, izuzev u LSV koja je slavila javnošotvoreno. Ostali se nešto raduju diskretno, otprilike kao zaverenici. Simpatizera autonomije u svakom slučaju ima mnogo više nego javnih izjava

o korisnosti autonomije. I nije čudo, mnogi se sećaju vremena kad je autonomija ubijana mitinzima na trgu krajem osamdesetih, neverovatno brzim smenjivanjem direktora i šefova koji su proglašeni autonomašima (upravo zato da bi na njihova mesta seo neko drugi, ko nije autonomaš, je li) i široko rasprostranjenim šikaniranjem svih koji su, nezavisno od razloga, bilo je tu i ličnih osveta - proglašeni autonomašima. Neki od ovih ljudi stekli su tada zdravstvene probleme s kojima žive i danas, drugi su otišli u inostranstvo, a svi su dobro zapamtili kako se dojučerašnji saradnici najednom pretvaraju u progonitelje. Posle su došle devedesete, pa je razloga za patnju bilo još više, ali, autonomija i način na koji je ukinuta nisu zaboravljeni. Još se poneko seća da je u Kikindi upravo za vreme autonomije Vojvodine sagrađena nova bolnica; nabavljeni u ono doba najsavremeniji aparati za tu istu bolnicu; da su penzije bile redovne i da su svi penzioneri išli u banju bar jednom godišnje; da je Kikinda bila prva u SFRJ po broju novih automobila i mašina za pranje rublja, a firme su izvozile i širile se do mogućnosti koje sada, svega dvadeset godina kasnije, izgledaju kao čista nenaučna fantastika, bajka, takoreći. Već je pomalo mučno ponovo pominjati ove podatke, suviše podsećaju na jednu veliku i skoro sigurnu šansu koja je nepovratno propuštena, te se sada sakupljaju njene krhotine, e da bi se bar malo povratila volja i hrabrost potpuno degradiranom stanovništvu koje utehu traži u nacionalnim i nacionalističkim mitovima umesto u *delovanju*. Primeri za drugačiji stav prema stvarnosti su retki. Tibor Katai, vitez mađarske kulture, koreograf u kikindskom Kulturno - umetničkom društvu „Ešdeg“ (Jedinstvo) i podstanar sa malom platom u svom rodnom gradu Kikindi, zaposlio se u - mađarskom gradu Kiškunfeđhazu (na pola puta između Segedina i Budimpešte). Primljen je „na velika vrata“, uz sva uvažavanja njegovog dosadašnjeg rada i projekata prekogranične saradnje, imaće platu primerenu troškovima života i smeštaj, a *mi* iz Kikinde ćemo posle da se jedemo živi što čoveku nismo obezbedili bolje uslove dok je boravio tu među nama. Tako je Kikinda kroz duge godine izgubila mnoge dobre, sposobne i talentovane ljude, koji su iz čamotinje i besperspektivnosti otišli da žive na nekim drugim mestima.

„Od svih kalendara za Novu godinu, među gomilom onih sa ikonama, najviše mi ljudi traže - kalendare sa Titovom slikom! Juče je jedan čovek kupio tri komada, najluksuznijeg formata!“ - čudi se vlasnik privatne knjižare, koliko za ilustraciju slogana „prva ljubav zaborava nema“.

Ponovno osvajanje statusa grada sada na svaki način zaokuplja vlast i NVO u Kikindi. Pominju ga u svakoj prilici stranke na vlasti i stranke u opoziciji, optužujući se međusobno u nadahnutim saopštenjima. Bivša opozicija optužuje SRS i njene saradnike da su za prošlog mandata dopustile da Kikinda izgubi status grada (što je tačno, poslanik SRS Oto Kišmarton nije se živ čuo na sednici republičke Skupštine na kojoj se to dogodilo), a bivša vlast optužuje sadašnju vlast da ne preduzima ništa da Kikinda dobije status grada (što je malo preterano, jer sadašnja vlast igra upravo na tu kartu). Najkomičnije su izjave članova SNS da je njihova ekipa pripremila sve da Kikinda ponovo postane grad, ali, eto, mrski sud im je oduzeo mandate tako da više ne mogu da deluju. Nevladina organizacija „Kikindski forum“ definisala je inicijativu „Vratimo Kikindu na kartu Evrope“ još u radikalsko doba, od tada prikupila preko 7.000 potpisa, i nastavlja saradnju sa Ministarstvom za lokalnu samoupravu, Direkcijom za decentralizaciju i lokalnim vlastima Kikinde i Pirota, koji ima isti problem. Skupština opštine je osnovala Savet za mlade i Kancelariju za mlade, Savet za nacionalne manjine i Savet za rodnu ravnopravnost, uvela je zaštitnika građana, a Kikinda će, uz ovo, morati da ispuni još čitav spisak uslova da bi opet mogla da konkuriše za status grada. Treba uvesti komunalnu policiju. Treba srediti deponije. Treba konstituisati još mnoge organe i tela i dokazati da i oni nešto rade. Valjalo bi obnoviti i međunarodne projekte, na prvom mestu saobraćajne i kulturne veze sa Segedinom i Temišvarom a naročito sa Žomboljem. Dolaze već deca i umetnici iz Rumunije, vatrogasci i željezničari iz Mađarske, stižu postavke izložbi, desi se da dođu i predstavnici međunarodnih organizacija, polako se uspostavljaju neke veze i odnosi koji bi mogli da povuku Kikindu *nekuda*. Kulturni centar, bivši Dom omladine, ponovo postaje mesto okupljanja nevladinih organizacija i dobrih ideja, pozorište stavlja na repertoar atraktivne koprodukcije. Ali, čim se posetilac odmakne samo malo od ovih prizora, tu su divlje deponije, srušene i polusrušene puste kuće, trotoari koji se pretvaraju u lokve do članaka čim padne malo jača kiša, ulice i cela naselja koje ni dan danas nemaju kanalizaciju, sve više nezaposlenih ljudi i porodica koje nemaju nikakav prihod i mnogo onih koji se i doslovno *snabdevaju* iz kontejnera samo pedeset metara udaljenih od lepih luksuznih prodavnica u starom jezgru Kikinde, onom sa najlepšim trgom.

Daleko je do grada.

Označitelji asteroidi

PIŠE: NENAD DAKOVIĆ

Nastavljam da obrađujem svoj književni vrt, posle dužeg vremena od kada je ovaj časopis onemogućen da izlazi, kao što je i red za onoga ko piše ili čita svejedno, u ovom političkom magazinu. Prošle godine je IP. „Otkrovenje“ u biblioteci „Identitet“ objavilo dve teorijske studije ili eseja koji su veoma značajni i to iz dva razloga o kojima ću govoriti u ovom „umesto eseju“ kao da su u pitanju „umesto identiteti“, pošto je identitet, u stvari, maska ili maske razlika. I zato se može reći da ono što postoji ili opstaje i nije nekakav stabilni „identitet“ nego upravo ova zamena u ovoj sintagmi „umesto identiteta“, jer nema ničeg stabilnog pod suncem i u tom smislu smo apsolutni beskućnici, kako bi rekao jedan od autora ove biblioteke Aleksandar Zistakis. Tako je ovo beskućništvo postala naša jedina kuća što je naravno paradokos, a pitanje je da li se paradoksi uopšte mogu misliti i na koji način.

Ali da se vratim na ove razloge dok ih nisam zaboravio. Najpre, predložio sam da u ovoj biblioteci prvenstvo imaju tzv. teorijski apatridi iz nekadašnje Jugoslavije, kao što je to Aleksandar Zistakis, ali i Slavoj Žižek koji je danas međunarodno priznati autor, dakle autori sa nekada zajedničkog i jedinstvenog teorijskog prostora koji je danas ispresecan nedavnim ratovima, zbog čega su mnogi od značajnih autora još uvek na „produženom odsustvu“, kako je to napisao Zistakis. Zato je zajednička tema ovih eseja ovaj osećaj gubitka ili nestajanja identiteta, koji će Žižek u svom ogledu nazvati „čudovišnost“.

Reč je, dakle, o knjigama Slavoj Žižeka „Čudovišnost (monstruoznost) Hrista“ i Aleksandra Zistakisa: „Politike označavanja“ čiji je podnaslov: „esej o značenju i istini u umetnosti i politici“. I dok nisam zaboravio podnaslov Žižekovog eseja glasi: „Teologija i revolucija“, mislim da je to tako i napisano sa ovim početnim velikim slovom, što i nije od neke važnosti a možda i jeste. I da u uvodu kažem još ovo. Potrebno je imati u vidu da ove „teške“ eseje nije moguće čitati dijagonalno što je sinonim za tzv. brzo čitanje od koga i inače nema mnogo vajde. Ovde je, naprotiv, potrebno paralaktičko čitanje, odnosno, čitanje koje

će uzeti na sebe sve perspektive eseja i biti dekonstrukcija samih eseja. Ovo onda znači u stvari njihovo ponovno pisanje u sferi teorije ili filozofije, što znači da je čitanje oblik ili forma pisanja iako nevidljiva. Jedna interpretacija bez referencijalnosti, pošto sam tekst nema identitet i zato je kontekst važniji od teksta. Možda je to razlog da filozofi umiru čitajući, kao što sam to napisao u nekim drugim prilikama i povodima.

U svakom slučaju, čitanje je nestabilna matrica ako je uopšte matrica i identitet. To je zato što je kontekst u politici značenja i označavanja važniji od samog teksta, jer su granice u stvari nestale i iščezle, kao i same granice između umetničkog i neumetničkog, filozofije i nefilozofije što već pripada području postfilozofije, ako takva „zemlja“ uopšte postoji. Jer, prema Zistakis, „umetnik nema identitet.“ “On je izgubljen zajedno sa umetnošću i delom. Umetnik je slobodan u odnosu na produkciju i značenje ili „politike označavanja.“ Delo je oslobođeno od ove prinude na značenje ili označavanje. Zašto uopšte nešto slikati?, pita Zistakis govoreći o ovom gubitku referencijalnosti i smisla u umetnosti dvadesetog veka čije su ključne ili velike figure ili igrači Marsel Dišan sa tzv. **nađenim objektima** i Kazimir Maljevič sa **suprematističkim kvadratima** koji su navodno „istiniti“ nezavisno od svakog smisla ili značenja koji im se mogu pripisati.

Ali, na to ću se još vratiti, pošto je, kako piše Zistakis, „značenje izgubljeno negde na putu.“ Nema rešenja zato što ne postoji problem.

Ali, da napišem još nešto o odnosu konteksta i teksta, koji sam pominjao i na taj način bar ovaj problem skinem sa dnevnog reda.

Tražio sam od Zistakisa da mi opiše ukratko svoje udaljavanje sa Filozofskog fakulteta što je bio mučni proces koji potrajao nekoliko godina. Evo kako se završava njegovo pismo: “Eto, Dako, to je ukratko istorija mog ‘slučaja’. Na kraju bih te zamolio da, ako slučajno možeš, vidiš da li one tužbe ministarstvima još stoje odnosno kako su rešene. Mislim, jako me zanima da li još uvek imam

magistraturu sa beogradskog FF i da li sam možda otpušten još pre 2001. Ili su, kojim čudom, donele rešenje u moju korist, tj. odbacili tužbe“. Zistakisovo neznanje je ogromno kao i bahatost našeg suda koji tako podseća na Kafku. Poenta je u tome da su proces protiv njega počeli nacionalisti(njegov mentor Mirko Zurovac ili „vojvoda“ Zurovac a nemarno nastavili analitičari navodno proevropske orijentacije koji se nisu potrudili ni da zatvore ovaj slučaj. Kao što se naslućuje iz Zistakisovog pisma, njegov „slučaj“ još uvek otvoren i biće otvoren do sudnjeg dana.

I to zato što su referenti značenja ili označitelji u politici kao i u umetnosti ovi arbitrarni asteoridi čija je putanja slučajna i nepredvidljiva. Kao i same „politike označavanja u politici i umetnosti, o kojima piše Zistakis. I zato što su ovi referenti ili označitelji arbitrarni i slučajni, kao i sami asteoridi, politike označavanja u politici i umetnosti su, u osnovi, besmislene i iracionalne, i sada dolazi do paradoksa: one su upravo zato „istinite“. To je epilog ne samo Zistakisovog eseja nego i kretanja u modernoj umetnosti od dvadesetih godina prošlog veka. Tako su Dišanovi „nađeni objekti“(poznati pisoar, koji je on nazvao Fontana ili točak bicikla, ili tzv. Veliko staklo), kao i Maljevičevi „suprematistički kvadrati“ „istiniti“ nezavisno od njihovog značenja. Uopšte, osnovna Zistakisova ideja ili, da kažem, hipoteza glasi: da ni ovaj suprematizam istine u odnosu na značenje ne konstituiše nikakav stabilan poredak ni u politici ni u umetnosti, pošto je i ovaj „gubitak referencijalnosti“, arbitraran i privremen. Kao što je napisao Zistakis sve je to izgubljeno na nekom putu a svi putevi izgleda vode prema „istini“ ili „raju“ i svi su podjednako paradoksalni i čudovišni. Ovo odvajanje smisla i istine je zato paradigma našeg modernog ili postmodernog vremena svejedno, što zagovornicima tradicionalnog primata smisla ili logosa izgleda ne samo paradoksalno nego upravo čudovišno.

I to je ono što Zistakisa približava Žižeku i njegovom „čudovišnom“ Hristu. Jer, u sve tri regije: umetnosti, politici i religiji danas važi ovaj suprematizam ili primat istine nad smislom što je

poredak koji postoji u jeziku koliko i u samoj stvarnosti. Zato je ono što je zajedničko u oba eseja ono što bi se moglo imenovati kao „lingvistic turn“, okret prema jeziku, naraciji ili onom čudovišnom. Drugim rečima, jezik je postao primaran pošto je njegova narativna struktura bliža istini a ne smislu. Kao i vreme jezik je arbitraran i besmislen. Zato je naracija u umetnosti i politici ispred argumentacije. Arbitrarnost je struktura same stvarnosti, ali i jezika. Politike označavanja u politici i umetnosti su stvarne i istinite a ne logične. Nije u pitanju logos nego istina. Iz tog razloga „čak i kada nema nikakvog smisla još uvek postoji nekakva istina. “Zato, jer je struktura narativnog a ne logosa ili logičkog mnogo bliža strukturi vremena, nego što bi to mogle biti bilo koja metoda, logika ili metodologija, kako naglašava Zistakis. “Jer, baš kao i vreme i temporalnost, narativno je haotično, eklektično, fundamentalno neorganizovano, istovremeno i eksplozivno i implozivno, sa elementima koji se konstantno rasipaju i uvek iznova ponovo ujedinjuju. Mora se pronaći način, poručuje Zistakis, “da se misli odsustvo metode i da se to odsustvo shvati i prizna kao vrhunska, apsolutna sloboda, kao sloboda nasuprot slobodi koja je neizlečivo vezana za metodičnost i koja uvek referira na opšte, kolektivno, organizovano - jednom rečju, metodično - biće i procedure. “

Možda su iz tog razloga najlepše stranice ovog eseja napisane o umiranju, smrti, gubitku i beskućništvu. Možda je zato ovaj esej najpre esej o beskućništvu savremenih ljudi koji su izgubili svoje referente kao što su to bili „biće“ ili „bog“, jer su „jezik“, „naracija“ i „istina“, nasuprot „logosu“ i „logici“ samo - referentni entiteti bez značenja, a ipak istiniti, koliko i Dišanova „Fontana“ ili suprematistički kvadrati Kazimira Maljeviča. Mi smo zato beskućnici koji uprkos tome „zauvek ostajemo kod kuće, kao totalno napušteni beskućnici“. Zar to nije paradoksalno i čudovišno?

Žižekov ogled o Hristu i njegovoj „čudovišnosti“(monstruoznosti) je, u stvari, etička rasprava čiji je epilog ponovo čudovištan ili paraktičan. Jer je ne samo Hrist nego i sam Žižek jedno „etičko čudovište“, što Žižek sam priznaje u zaključku svopje rasprave. I da naglasim, prema Žižeku, sam Hrist nije „čudovište“ ili „monstrum“, recimo, u nekom telesnom smislu. On, prema tome, nije „čudovište“ ili „monstrum“, on je naglašeno „čudovištan“ ili „neobičan“, što je naravno sasvim neočekivano za biće koje ima ili poseduje attribute Boga, za biće koje je, i pored toga, biće

„konstitutivnog nedostatka“, što je Žižekov termin, a ne recimo „ontološki novum“, kako ga vidi i tumači teologija, ili izvesna filozofija religije. Dakle, već ovde se vidi i postaje očigledan Žižekov preokret i distanca u odnosu na zvaničnu teologiju i njenu interpretaciju. Prema Žižeku, Hrist je „konstitutivni nedostatak“ i to je razlog njegove „čudovišnosti“. Dakle, u pitanju je „čudovišnost“ koja je bliža neobičnom i slabom nego monstruošnom. Drugim rečima, neobična je Hristova bliskost ili saosećanje sa ljudima. Hrist je gotovo jednak sa ljudima. On je Bog koji pati, saoseća i moli se i uz to sumnja, što su sve ljudski a ne božiji atributi. “Oče zašto si me ostavio!“, uzvikuje Hrist koji je možda i umro na krstu. To je istovremeno i zalog njegove revolucionarnosti: ova jednakost sa ljudima. Zar Direrov Hrist, uopšte, asocira na Boga ili više na nekog nesrećnika koji je ostavljen i napušten negde na putu. Uzgred tzv. istorijski izvori izgleda daju za pravo Direru a ne ikonoklasticima pošto je po svojoj spoljašnosti Hrist izgleda doista bio fizički mali i neugledan, baš kao i Dererov Hrist čija se reprodukcija nalazi na koricama knjige.

To je jedna strana ovog problema. Druga je Žižekovo uverenje koje on iznosi na samom početku svoje rasprave ili eseja da ljudsko postojanje nije moguće bez sopstvene monstruošnosti i čudovišnosti, ili „hrišćanske aure“, kako je na Benjaminovom tragu, naziva Slavoj Žižek. Pored toga je i za Zistakisa Benjamin svakako referentni mislilac kao mislilac gubitka ili mislilac razlike između Erfahrungs(iskustva) i Erlebnisa ili doživljaja, pošto su ovo dvoje u konstitutivnom sukobu i razlici. (Ovde Zistakis govori o „tami proživljenog trenutka“(Ernst Bloh), o kojoj i ja pišem u „Knjizi o postfilozofu“).

Nije, prema tome, reč samo o Hristu i njegovoj „čudovišnosti“ nego i o nama samima i našem postojanju, koje nije moguće bez ove aure čudovišnosti. Imam utisak da je i sam Hrist posledica a ne uzrok ove enigme bez koje ništa ne postoji. Kao da su ljudi puževi čije je sklonište ili kućica ova monstruošna aura. „Imam pravo da to ne razumem!“, piše na jednom mestu Žižek.

Sa druge strane, prema Žižeku bez referencijalnosti nema refleksije. To je njegov dug Hegelu i njegova razlika u odnosu na Zistakisovu arbitrarnu samoreferencijalnost koja je, kao što smo videli, osnova istine a ne smisla. Za Zistakisa je upravo istina ovaj „konstitutivni izuzetak“ ili aura bez koje nema postojanja. Ono što je strašno, da tako kažem, je upravo to da je, u stvari, jedino smrt ova

aura i kod jednog i kod drugog, i kod Žižeka i kod Zistakisa. Jer, ako“ uvek umire drugi“, smrt je aura ili ona „daljina koja je tako blizu“, kako je auru definisao Benjamin. Zato nema čoveka bez istine ili anamorfoze Boga kao što nema ni puža bez kućice.

To je ta teškoća i čudovišnost o kojoj govore naši autori. Težina i čudovišnost čovekovog „stavnja stvari“ ili „poretka“. Poredak uvek postoji, kao „istina“ ili „anamorfoza Boga“ što je znak i Hristove „čudovišnosti“. Jedino „zli filozofi“ ili dekonstruktivisti, koje na jednom mestu pominje Žižek, jedino su oni neprijatelji poretka. „Zli filozofi“ i njihov „poredak.“ Nije zato moguće dijagonalno čitanje bez ove Hristove „ontološke zamućenosti“ ili paralakse. Ovo se zato ne može pročitati. Ne moram ovo da pročitam. Ne moram ovo da razumem. Jer nema jasnih distinkcija između ovih „označitelja asteroida“ U pitanju je paralaktički perspektivizam a ne logička argumentacija. Mnoštvo gotovo istovetnih i pokretnih perspektiva. I Direr i Jehova. I čudovišnost i plemenitost. Perspektive umesto argumenata. Naracija umesto logosa. Govoriti a ne misliti. Jedno etičko čudovište.

„Ovo je moje stanovište“, piše Žižek. „Kakav bih ja voleo da budem: etičko čudovište bez saosećanja, da radim ono što treba da bude urađeno(mogao bih da ubijem, kaže on na jednom mestu), u uvrnutom preklapanju slepe spontanosti i misaone distance, pomažući drugima, izbegavajući njihovu ogavnu bliskost. Kad bi bilo više ovakvih ljudi, svet bi bio prijatno mesto, gde bi osećajnost bila zamenjena hladnom i okrutnom strašću.“

Jedno paralaktičko čudovište. Hrist sa Žižekom ili Žižek sa Hristom, kao ova razlika između etike i morala, racionalnosti i osećanja. I da priznam na samom kraju ovog umesto eseja. Ja sam na strani morala a ne etike. Jer je ova etika bez morala odgovorna za ova „etička čudovišta“. „Čudovišnost Hrista“ je ogled iz etike, kao što su „Politike označavanja“ ogled iz metodologije ili antiestetike.

Postoji jedno iščašenje ili zakrivljenost u oba ova slučaja. I kod Slavoj Žižeka i kod Aleksandra Zistakisa koji su moji prijatelji. Da, nije moguće tzv. dijagonalno čitanje ovih eseja koji govore o našoj sudbini i beskućništvu, ako govore, ili o našoj auri koja je ona „daljina koja je ipak blizu“, kako je govorio ili pisao tragični Valter Benjamin, a ko danas nije tragičan? Ovo „brzo“ čitanje nije moguće, pre svega, zbog „paralaktičkog reza“ koji podjednako preseca ne samo ove tekstove, ili tekst uopšte, nego i sam ili

same kontekste koji su naš(moj i tvoj) život ili životi. **Pošto smrt i život, nesreća i sreća, zlo i dobro, ružno i lepo, nisko i visoko nisu uzastopni događaji nego jedan paralaktički događaj** čije čitanje zahteva aktivnu paralaksu ili perspektive, slojeve koji se kreću. **„Čudovišnost „ je zato slojevita i pokretna a ne statična. Tako je i u pogledu ove „etike“ i njene „čudovišnosti“ ili „čudovišta“ („etičko čudovište“), o kome govori Žižek, koji bi mogao i da“ ubije“ „iz etičkih razloga“ ili racionalnosti koja se ne obazire na moralnu osetljivost, što na kraju podseća na Lenjinov rigorizam: „udarati, udarati, udarati...!“ Tako je i u pogledu neobične Zistakisove neosetljivosti prema siromašnima i bednima u njegovom „Manifestu protiv bede i siromaštva“ koji nije objavljen i koji je možda primer beskrajsne umetničke arogancije ili „čudovišnosti“ koja konstruiše ne samo istinu nego i sam život.**

To su, ipak, zakrivljeni horizonti ovih eseja ili astetoida / označitelja koji dolaze i nestaju iznenađeno kao i sama nebeska tela.

„Govoreći u Hegelovskom maniru, sve prethodno se može sažeti na sledeći način: moderna umetnost je ostvarila svoju suštinu i stoga prešla na drugačiju fazu istorijskog razvoja umetnosti, fazu u kojoj je suština moderne umetnosti(ili moderna suština umetnosti) prevaziđena i time ukinuta (negirana).

Jedini problem je u tome što posle ovog i ovakvog prevazilaženja ne preostaje ništa, pošto je to izgleda ukidanje/nestajanje referencijalnosti kao takve, ili nestanak značenja u umetnosti. Drugim rečima, ona nam izgleda ne ostavlja ništa osim prazne označitelje koji nasumice plutaju naokolo. Štaviše, oni sami izgledaju potpuno nasumični i arbitrarni, nešto kao lični ili intimni podaci bez ikakvog šireg opšteg značenja, potpuno privatne činjenice koje nikada ne ulaze ni u kakvu javnu sferu ili relaciju. Oni se pojavljuju kao označitelji-asteroidi, koji u najboljem slučaju mogu da ponavljaju ili imitiraju svoja odavno prošla, arhaična značenja i smislove. Ali, koliko god se trudili da stvari nekako sastavimo, ova arhaična značenja i reference ne mogu konstruisati smislenu celinu i stoga ne mogu konstruisati (niti rekonstruisati) neki referencijalni okvir, ni stari ni novi. I to zato što je sa prevazilaženjem/dovršenjem programa moderne umetnosti, referencijalnost u celini i kao takva nestala iz umetnosti. “

Poređenje sa filozofijom se nameće samo po sebi bar u području koje sam nazvao postfilozofijom.

Sport i propaganda

Ko se nije sakrio...

PIŠE: IVAN MRĐEN

Kraj novembra 2009. godine, dakle vreme kad su sva značajna takmičenja u punom jeku, ali se već polako prave i prvi godišnji bilansi, neuobičajeno za njega, jer se mesecima nije mnogo mešao u svoj posao, obeležio je predsednik Olimpijskog komiteta Srbije Vlade Divac, da baš i ja ne dodam "naš proslavljeni košarkaš", što je omiljena fraza svih propagandista koji se bave sportom kad god se pomene ovaj gorostas naše (ne samo) sportske scene. Izjava "prvog čoveka našeg sporta" (još jedna uobičajena poštapalica) da se "mnogi u košarkaškoj i fudbalskoj organizaciji kriju iza rezultata Dušana Dude Ivkovića i Radomira Antića" podigla je "zvezdanu prašinu" kojom su u ova dva saveza, uz svesrdnu pomoć propagandista po sportskim listovima, rubrikama i redakcijama, hteli da prekriju sve ono što i u košarci i u fudbalu već godinama čini izuzetkom uspehe, kao što je drugo mesto košarkaša na Evropskom prvenstvu u septembru u Poljskoj i plasman fudbalske reprezentacije na Svetski šampionat idućeg leta u Južnoafričkoj Republici.

Sigurno je da oba selektora ne bi mogli potpuno sami, bez odgovarajuće, makar logističke podrške matičnih saveza, da naprave reprezentacije koje će biti mnogo bolje od onog što reprezentuju, pri čemu se to podjednako odnosi i na državu i na odgovarajuću sportsku organizaciju. S druge strane, stoji činjenica da su i u košarci i u fudbalu do rešenja zvanih "naš proslavljeni stručnjak" došli posle višegodišnjih tumananja i nekoliko neuspelih "in vivo" eksperimenata (na primer, Zoran Slavnić u košarci, Havijer Klemente u fudbalu), pri čemu im je najteže palo to što su, bar na neko vreme, morali da pristanu da i Ivković i Antić budu potpuno samostalni u svom radu. Njih dvojica su uspeli da naprave i uigraju ekipe koje su u pojedinim trenucima delovale kao potpuno samostalne elitne formacije, tim pre što jedan broj reprezentativaca nije ni imao mnogo veze sa ovdašnjim stanjem stvari, pa ni poreklo u klubovima iz Srbije, a nesumnjivi uspesi koje su ostvarili i gotovo euforična podrška u javnosti naterali su sve u ova dva saveza i njihovim najznačajnijim centrima moći da se pokriju ušima i potrče na neko od mnogobrojnih slikanja i proslavljanja.

Na to je najverovatnije mislio "NPK" Divac i na tome svako ko malo bolje poznaje prilike u ove dve sportske organizacije ne bi imao šta da mu zameri. Na stranu to što je odmah potom u svom maniru "PČNS" danima bio nedostupan, što je dalo priliku da se razni "Šojići" iz košarkaškog i fudbalskog saveza oglase kako su "iznenađeni" i "uvređeni", a sportski propagandisti mudro upitaju "šta je Divac hteo da kaže". Time je napravljen novi krug "žmurki" (mada je verodostojniji hrvatski naziv: "skrivača"), omiljene igre ovdašnjih sportskih glavešina i njihovih medijskih jataka i čauša. Uključujući i predsednika Olimpijskog komiteta koji povremenim bombastičnim izjavama ne može da sakrije činjenicu da ga nigde nije bilo za vreme letošnje Univerzijade, da se nije oglasio kad je u Beogradu, "samo zato što je Francuz" ubijen navijač fudbalera Tuluza Bris Taton, da je ove jeseni razočarao mnoge koji su verovali u njegovu sportsku ikonu, jer se u nekim gradovima pojavljivao samo kao navijač košarkaša kraljevačke "Sloge", kluba sa kojim on lično ima nekakve ambicije, te da je izostao iz nekih faza rada na novim zakonskim rešenjima u sportu i posebno organizaciji sportskih događaja...

Ali, to je već druga priča, jer i po postojećim zakonima država (samo kad hoće) i civilno društvo (samo da postoji) mogu da se odbrane od huligana, koji su ozbiljno zapretili da postanu važniji od samih sportskih organizacija i od reprezentacija, klubova i asova čiji su tobože "navijači". Da bi se to zabašurilo, aktivirana je nova skrivalica, pa je tako pažnja javnosti usmerena na to, da li će se prvog dana decembra predsednik države Boris Tadić pojaviti pred sudijom za prekršaje, zbog flaše šampanjca kojom je u centralnoj loži beogradske Marakane" proslavio plasman fudbalera na Mondijal. Duvajući u balone "svi smo jednaki pred zakonom" i "zakon mora da se poštuje", propagandisti po medijima su dobili novu zanimaciju, ne bi li svi zajedno zaboravili da po istim tim "važećim zakonima" država predugo toleriše delovanje kriminalnih grupa preobučениh u navijačke dresove i kriminalce koji ih štite.

U tom smislu je i 137. "večiti derbi" između fudbalera Crvene zvezde i Partizana bio povod za nove skrivalice, pre svega nemoći da se obuzda divljaštvo na tribinama (ovog puta južnoj, a na proleće će, kad se derbi bude igrao na Stadionu Partizana to biti na severnoj), ali i po ulicama Beograda, kad su gomile pijanih momaka uništavale automobile i gradski mobilijar i mlatili slučajne

prolaznike, vraćajući se iz "velikog huka" u svoje beznačajne pojedinačne svakodnevice. Još im je samo na tom putu nedostajao neki nesretni Francuz, pa da "doživljaj" bude kompletan. U tu tužnu priču o derbiju uključio se i gradonačelnik Dragan Đilas kuknjavom o sopstvenoj nemoći da spreči da se neka sportska utakmica ne pretvori u događaj zbog koga će uskoro, kako je rekao, preporučiti Beograđanima da „tog dana ne izlaze iz svojih kuća, a automobile izvezu negde daleko od grada”.

Da ne bi previše razmišljali o tome kako su i sportski savezi, i klubovi, i „pravi ljubitelji sporta” postali taoci tih razularenih grupa, propagandisti po sportskim listovima, rubrikama i redakcijama su požurili da veličaju „samu igru na derbiju”, sakrivajući pod tepih jednog slučajnog pogotka i sve ono zbog čega je neko ko je istog vikenda gledao derbije Barselona - Real Madrid ili Arsenal - Čelzi imao utisak da je reč o dva potpuno različita sporta. To što, sa časnim izuzetkom nekolicine stranaca i malog Adema Ljajića (koji je već prodat Mančester junajtedu), većina aktera derbija ne može precizno da doda loptu dalje od pet metara, što je isključeni „partizanovac” Srđan Knežević demonstrirao najgori primitivizam (mada se šutiranje bespomoćnog čoveka na zemlji ovde smatra i junaštvom), što je ukupan doživljaj bio otužna slika nekadašnjih derbija... sve to je trebalo da sakrije priča o Brazilcu Kleu, koji je postigao pobedonosni gol u prvom susretu sa svojim bivšim klubom.

Umesto ozbiljne analize svih tih događaja imamo najavu manekenskog paradiranja Tadića pred sudijom za prekršaje, u čemu bi ipak bilo i neke simboličke kad bi se umesto za "slučaj šampanjac" država optužila za nemar, nedoslednost, neefikasnost, pa i direktnu povezanost sa "otuđenim centrima moći". Javnost je tako dovedena u poziciju onog koji stoji uz zid i broji do sto, što je sasvim dovoljno svima ostalima da izbegnu ono "ko se nije sakrio, magarac je bio".

Iz osmanske baštine

MEDRESA

PIŠE: OLGA ZIROJEVIĆ

Turski oblik od arapskog *madrassa* (u sev. Africi *medersa*) i doslovno znači „mesto gde se uči”, škola (od arap. reči *darasa* - čitati, studirati, sa sličnim značenjem i u aramejskom jeziku).

Opšti naziv za školu, ranije za višu islamsku obrazovnu ustanovu koja je povezivala funkciju džamije, teološkog seminara i pravne škole. Jer prvobitno mesto podučavanja bila je džamija koja je ostala škola i nakon nastanka medrese. Osim toga, medrese su, takođe, pružale besplatan smeštaj profesorima i učenicima, uz ishranu i zdravstvenu zaštitu budući da su se i sistem i organizacija medrese zasnivali na zadužbinarstvu (vakufu). Kao što je bio slučaj i sa džamijama, bolnicama, imaretima (javnim kuhinjama), karavansarajima, hanovima, hamamima i svim drugim institucijama u islamskom svetu koje su se gradile u svrhu pružanja pomoći i usluga.

U medresi su se obrazovali islamski učenjaci, propovednici, sudije i pravni stručnjaci (uz ostale). Nastavni plan obuhvatao je, u prvom redu, islamsko pravo, zatim tumačenje Kur'ana i hadisa (predanja), ali i gramatiku, književnost, logiku, retoriku, matematiku, kasnije i medicinu i astronomiju.

„Glavni stub islamskog obrazovanja - kaže poznati turski istoričar Halil İnaldžik - bio je *muderis*, nastavnik koji je uživao veliki ugled kao znalac verskih i duhovnih nauka. Sem toga, on je morao biti stručnjak u nekoj posebnoj oblasti. Međutim, svaki polaznik medrese morao je, pre svega, steći svestrano znanje iz teoloških nauka. On je, zatim, dobijao osnovu iz svih oblasti arabike, jezika i drugih grana. Ukoliko je nekom studentu bila potrebna neka posebna obuka, on je putovao u ono mesto u kojem je živeo učenjak čuven u toj oblasti i od njega tražio diplomu kojom se potvrđivala njegova stručnost u toj disciplini. Prema tome, važan je bio sam *muderis*, a ne škola”.

Iz sačuvanih zaveštajnica (vakufnama) nekih medresa saznaje se da se nastava držala pet dana u nedelji (osim utorka i petka) i da je obrazovanje trajalo najduže pet godina.

Osnivačem medresa smatra se seldžučki vezir Nizamul-Mulk (1018-1092). Ali, već mnogo pre tog vremena postojale su takve institucije; verovatno su nastale na istoku i jugoistoku Irana, u Horosanu

- centru učenosti i ortodoksije. Zasluga Nizamul-Mulka satojala se u tome što je izgradio čitavu mrežu medresa, tzv. *nizamija*, u Bagdadu, Nišaporu, Balhu, Heratu, Isfahanu, Basri, Mosulu u kojima je lično postavljao učitelje i štabove pouzdanih ortodoksnih sekretara i službenika, a sa ciljem da služe državi.

Carstvo Seldžuka, a uskoro i ostalog islamskog sveta bili su, uskoro, prekriveni medresama koje su osnivali mecene (trgovci, esnafi, sultani, prinčevi, visoki dostojanstvenici na dvoru). Najpoznatije su bile one u Bagdadu (Mustansiriyya i Nizamiyya), Damasku, Kairu, Kordovi, Toledu.

Tradicija se nastavila i pod Safavidima u Persiji i pod Osmanlijama u Anadoliji i na Balkanu. Prema osmanskoj osvajačkoj politici na osvojenim mestima se najpre podizala džamija i uz nju medresa. „Ova je tradicija“ - čitamo u *Historiji osmanske države i civilizacije* - „imala za cilj formirati kadar koji će u društvu i državi obavljati potrebnu vjersku, naučnu i obrazovnu službu i istovremeno biti osposobljen za upravne i pravne službe za kojima se osjećala potreba u vođenju države. Na ovaj način su Osmanlije dobivale kadar koji je dobro poznao državne poslove i istovremeno bio obrazovan tako da svoje poslove obavlja u skladu sa šerijatom i zakonom. Ovo je pak pružalo snagu i stabilnost centralnoj upravi“. „Osmanske medrese“ - kaže već pomenuti Inaldžik - „dele se u dve velike grupe. U prvu kategoriju ubrajaju se takozvane *haridž* - spoljne - medrese, u kojima su se držali pripremni tečajevi iz 'osnova znanja', to jest, iz arapskog jezika i intelektualnih nauka. Drugu kategoriju čine *dahil* - unutrašnje - medrese u kojima se sticalo 'više znanje', što znači da su se u njima predavale teološke nauke. Ove dve vrste škola takođe su bile stepenovane“. Posebno su bile poznate *Sultan Fatihova* i *Sultan Sulejmanova medresa*.

Sa usponom Evrope započne i pad medresa.

Jedna od najznačajnijih islamskih obrazovnih institucija koja se razvila u neposrednoj vezi sa džamijom je *al-Azhar* u Kairu (osnovan 972). Sve do nedavno funkcionisao je kao klasična medresa, ali je najpre 1865, a zatim 1930, došlo do uspešnih reformi nakon kojih je izrastao *Univerzitet al-Azhar* koji danas predstavlja najpoznatiji centar za islamske studije.

Turske medrese su, u vreme kemalističkih reformi, sasvim ukinute. Danas se, međutim, u mnogim islamskim zemljama, uključujući i Tursku, otvaraju razni teološki fakulteti. A muslimanske migracije od indijskog potkontinenta do Engleske,

od severne Afrike do Francuske i od Turske do Nemačke prati i osnivanje muslimanskih verskih škola i u Evropi.

Na ex-yu prostoru najpoznatije medrese (i danas aktivne) su *Gazi Husrev-begova medresa* u Sarajevu, *Isak-begova* u Skoplju i *Gazi Isa-begova* u Novom Pazaru.

Medresa se razvija u poseban tip građevine, bitno različit od džamije, tek kod Osmanlija. Tako je na prelazu iz XV u XVI vek stvoren tip građevine koji se odomaćio i preneo na Balkansko poluostrvo: oko centralnog atrijuma, obično s vodoskokom, formiran je trem iz kojeg se ulazi u sobe za đake i dershanu (predavaonicu). Kompozicija osnove je simetrična, a dershana se nalazi u osovini glavnog ulaza. Sve su prostorije u pravilu pokrivene kupolama, kao i trem. Sobe za đake imaju kamine s visokim dimnjacima.

Mnogobrojne raskošne medrese postoje i danas. One su svedoci građevinskih stilova raznih dinastija i oblasti od Buhare do Fesa i od Lahorea (u Pakistanu) do Istanbula. Pravim arhitektonskim biserima smatraju se one u Maroku i Indiji.

Literatura:

- D. Cohen, Dictionnaire des racines sémitiques ou attestées dans les langues sémitiques, 4, Petters, 1993.
- I. Thoraval, Lexikon der islamischen Welt, Darmstadt, 1999.
- Lexikon arabische Welt, Wiesbaden, 1994.
- R. Božović, V. Simić, Pojmovnik islama, Narodna knjiga, 2003.
- K. Kreiser, R. Wielandt (Hrsg), Lexikon der islamischen Welt, Stuttgart, Berlin, Koeln, 1992.
- H. Inaldžik, Osmansko carstvo, klasično doba 1300-1600, SKZ, Beograd, 1974.
- E. Ihsanoglu, Istorija osmanske države i civilizacije, IRCICA, Istanbul, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2004.
- H. Demir, Die osmanischen Medresen, Das Bildungswesen und seine historischen Wurzeln im Osmanischen Reich von 1331-1600, Frankfurt a. Main, Peter Lang, 2005.
- The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World, 3, New-York Oxford, 1995.
- C. Glassé, Enciklopedija islama, Libris, Sarajevo, 2002.
- S. Maldini, Enciklopedija arhitekture, I, 2004.

Priprema budućih lidera

Mladi Srebrenice, gosti na seminaru HO u Novom Sadu

PIŠE: RADE VUKOSAV

Novosadskoj Kancelariji Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, od 20-22. novembra 2009. godine, gosti su bili mladi iz Srebrenice. Uz druženje sa domaćom omladinom uspešno je održan seminar **Pripreme budućih lidera**. Time su Srebreničani uzvratili posetu našim mladima Srebrenici iz oktobra meseca kada su naši bili njihovi gosti. I ovo nije prvi put. Nadamo se nastavljanju posjeta i saradnje.

U petak, 20. novembra su Srebreničani srdačno dočekani, primljeni i smešteni u hotelu. Od 16 do 17 sati je izvršeno otvaranje seminara. Pozdravnu reč dala je Maja Sedlarević, potpredsednica Skupštine Vojvodine. Presentaciju projekta i programskih aktivnosti HO izložio je Pavel Domonji. 21. novembra je prikazan film „Dvanaest gnevni ljudi“, o borbi unutrašnje savesti sudskih porotnika – mučna dilema – da li optuženog oglasiti krivim ili ne. U razgovoru o filmu su mladi diskusijom izrazili svoja mišljenja i ocene. Moderator je bio Pavel Domonji. Domonji je u toku seminara rukovodio diskusijom o nenasilnom rešavanju konflikata. Sonja Biserko, predsednica Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji je razgovarala o situaciji u Bosni i Hercegovini i odgovarala na postavljena pitanja.

Radionicom **Konflikt bez nasilja**, Rukovodio je Nebojša Đerić, podelivši učesnike po sledećim grupama obrade Konflikta bez nasilja: Razmišljanje o diskriminaciji; Nasilje; Predstava istorije; Konflikti... O ovim postavkama i pitanjima su pojedinci iz svake grupe dodavali svoje definicije i zaključke, što je vrlo korisno za formiranje karakternih osobina pojedinaca i grupe. Nakon toga je pojedinačno vođa svake od grupa pred svima prikazivao vrlo uspešne definicije i zaključke što su ih pojedinci izlagali i pominjali. Uz dodatnu diskusiju o svakom pitanju, što je bilo zanimljivo. .

Pavel Domonji, Jelena Mirkov i Nebojša Đerić su bili dobri domaćini. Tokom trajanja seminara mladi su, kako učešćem u procesu seminara, tako i u svojem vladanju i prijateljskom druženju pokazali svoju zrelost i fine osobine. Bili su izvrsni.

Ovaj seminar je počašćen prisustvom gospođice Jagode Gregulske, iz Istraživačko dokumentarnog centra (IDC) – Srebrenica. Gospođica Gregulska je mnogo doprinela uspehu seminara, svojom ličnom aktivnošću. Krase je prisnost, skromnost i ljubavnost. Pokupovala je u novosadskim knjižarama podosta knjiga, pohvalivši bogat izbor dobrih knjiga u našim knjižarama. Poljakinja poreklom, dobro govori naš jezik. .

Organizatori seminara mogu biti zadovoljni odličnim uspehom seminara. Mladi su se družili što može biti prijateljskije. Ispraćaj pri odlasku je bio ona zlatna kruna uspeha druženja. Svima je bilo žao rastati se. I svi su izrazili želje da se opet vidimo. Hoćemo.

HELSINŠKE SVESKE

26. Ka izgradnji održivog kosovskog društva

27. multietnički identitet Vojvodine: Izazovi u 2007 - 2008

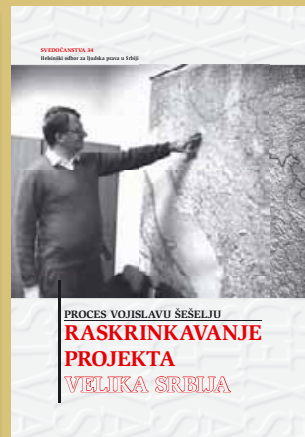
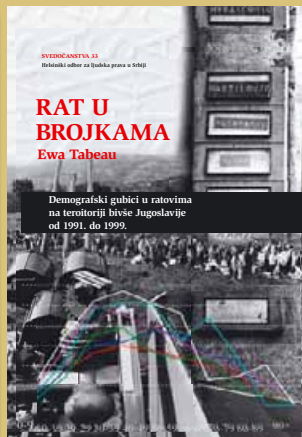

28. Sandžak: Identitet u procepu starog i novog

da li imate ostala izdanja helsinškog odbora?

SVEDOČANSTVA

16. Laslo Vegel, Ispisivanje vremena, u međuvremenu
17. Srđa Popović, Poslednja instanca
18. Sonja Biserko, Srbija na orijentu
19. Živorad Kovačević, Srbija i svet: Između arogancije i poniznosti
20. Milošević vs. Jugoslavija
21. Izbeglice - Žrtve etničkog inženjeringa
22. Srebrenica - od poricanja do priznanja
23. Aleksandar Bošković, Etnologija svakodnevnog života
24. Dubrovnik: "Rat za mir"
25. Zoran Đinđić: Etika odgovornosti
26. Kovanje antijugoslovenske zavere I i II
27. Bosna i Hercegovina - jezgro velikosrpskog projekta
29. Fahri Musliu, Montirani procesi protiv kosovskih albanaca
30. Srđa Popović, Nedovršeni proces
31. Vukovarska tragedija 1991 I i II
32. Snaga lične odgovornosti
33. Rat u brojkama
34. Raskrinkavanje projekta Velika srbija

OGLEDI

09. Momčilo Isić, Seljanka u Srbiji u prvoj polovini XX veka
10. Tomislav Ognjanović: Čaršija, Utrina ili Srbija
11. Ljiljana Vuletić (priredila): Ksenija Atanasijević: Etika feminizma
12. Olga Popović-Obradović: Kakva ili kolika država
13. Ivan Đurić: Vlast, opozicija, alternativa